

JOULUN HERKKU- HETKIIN...

Takuutuoretta,
aromikasta

SALUDO

laatukahvia!

Tai vahvaa,
täyteläistä Regiota
jos haluat pyhiksi
vähän juhlavampaa.

Niin on, että tuoreesta kahvista saat parhaan juoman edullisemmin. Tuore kahvi on täyteläistä ja hyvää. Tuore kahvi on siksi myös riittoisaa. Tuoretta kahvia saat aina E-myymälästä, sillä OTK:n Paahtimo merkitsee kahvin viimeiseksi myyntipäiväksi pakkauspäivästä vain puoli vuotta eteenpäin. Tuoreuden vuoksi.

E ORAS

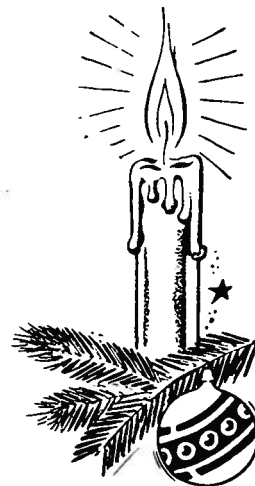
Someron Joulu 1980

**Tule
Joulu
Kultainen**
**Paras joulu
on kotimainen
lahjajoulu.
Osuuskaupasta**

**SOMERON
OSUUSKAUPPA**
31400 SOMERO Puh. 45 611

Toivotamme
Hyvää Joulua
ja
Onnellista
Uutta Vuotta

Tilitoimisto Torkkola Oy
Someron Autokoulu Oy
Someron Kiinteistökeskus Oy

HYVÄÄ JOULUA JA
ONNELLISTA UUTTA VUOTTA

OSUUSPANKKI

**Lähipuhelu
on
sydämenasia.**

Nopeasti soitettu, mutta niin tärkeä lähipuhelu on halpaa huvia. Lantilla puhut asiat halki ja terveiset perille. Ja sen jälkeen tuntuu niin hyvältä, että. Lisätietoa lähisoittojen hinnoittelusta saat omalta puhelinlaitoksestasi. Soitellaan.

**SOMERON
PUHELINOSUUSKUNTA**
Puh. 46 441

Kun ols joulukim palamatoij
ja uus vuas menis ilma
valkjav vaaraa

toivottaa
VAKUUTTAVA SOMEROLAINEN

Hämeen-Uudenmaan keskinäinen
vakuutusyhdistys

*Hyvää Joulua ja
Onnellista
Uutta Vuotta*

**Someron
Säästöpankki**

AEG

AEG-TELEFUNKEN

Laadukas siksi edullinen

AEG-TELEFUNKEN -ammattiliike

Someron Sähkö & Kone

Hyvää
Joulua
toivottaen

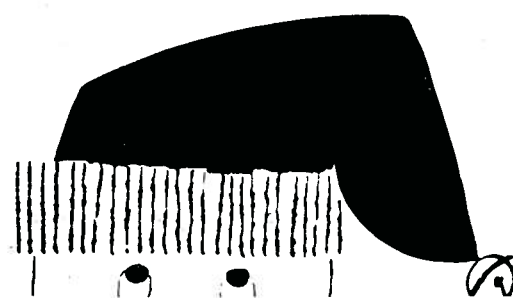

Hyvää Joulua
ja
Onnea Alkavalle Vuodelle

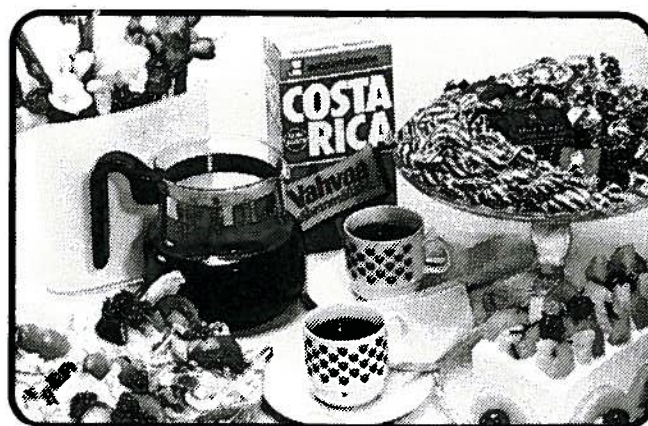

Someron Esa

Hyvää Joulua
ja
Onnellista Uutta Vuotta

Ystävällisesti
KANSALLIS-OSAKE-PANKKI
SOMERO
PUHELIN 45 571 VAIHDE

HYVÄT AINEKSET JUHLAPÖYTÄÄN
OTA JOULU VASTAAN KIIREETTÄ
KÄYTÄ HÄRKÄTIEN HYVIÄ EINEKSIÄ

- LAATIKOT
- SALAATIT
- PIZZAT
- LASIMESTARIN SILLI
- YNNÄ MUUT HERKUT

RAUHALLISTA JOULUA KAIKILLE

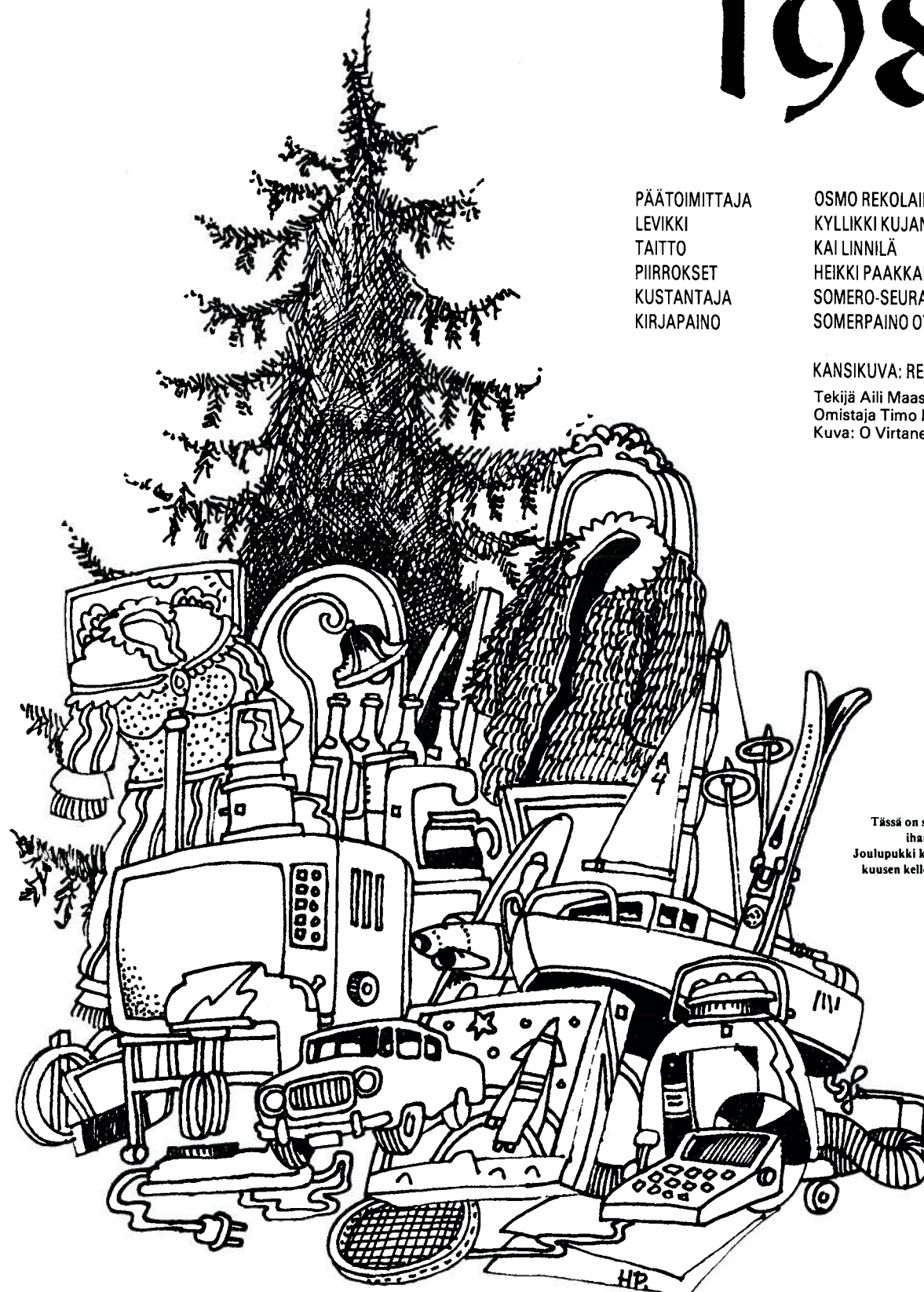
K HÄRKÄTIE
-halli

Someron Joulukalenteri 1980

PÄÄTOIMITTAJA
LEVIKKI
TAITTO
PIIRROKSET
KUSTANTAJA
KIRJAPAINO

OSMO REKOLAINEN
KYLIIKKI KUJANPÄÄ
KAI LINNILÄ
HEIKKI PAAKKANEN
SOMERO-SEURA
SOMERPAINO OY

KANSIKUVA: REKIPEITTO
Tekijä Aili Maasilta 1921
Omistaja Timo Maasilta
Kuva: O Virtanen

Tässä on sinulle joulukuusi,
ihan oma joulupuusi.
Joulupukki koristeet siihen toi,
kuusen kellot ne kauniisti soi.
Mikko Vesterinen

— Nyt huovataan taidetaloa Aholan taloon, neuvo-
lan paikalle. Olisi hyvällä kohtaa.
— Mitähän sellainenkin meinaa. Ei ole ennenkään
tarvittu taidetta eikä taloa.

— Meinaan olisi aika näpsä paikka meidän van-
hoillekin. Panetko nimen adressiin?
— Sellaiset talot maksaa niin maan perkaleesti.

— Etkös sinä polta tupakkia ja juo kahvia?
— Juuh, ja kaupassakin kävin hakemassa pari pot-
tuu.

— Maksaa ne nekin nautinnot. Olisi meidänkin mu-
kava toribussia odotellessa katsella näyttelyjä.
— Onko noin, annas atressi niin pannaan puu-
merkki!
Taidetalosta lisää sivulla 58.

Sisällys tänä jouluna

SULO TASANKO	5
Sana jouluksi	
HERMAN KANTOLA	6
Pieni galilealainen	
TAPIO HORILA	
Someron vanhan kirkon veistoksia Nummen Kovelassa	7
MAIJU AVELLAN	9
Kinkeriperinnettä Pajulasta	
KAARI UTRIO	
Me suomalaiset selviytyjät	12
TUULA KÄMI	
Pajulan Vahlion kulman paikannimet	14
ESTER AHOKAINEN	
Lapsi ja joulu	19
ALPO MAASILTA	
Tarua ja totta Torkkomäen Pietarista	20
AATOS AALTONEN	
Kivi on vielä kuuma ja Paavonpoika pieni	24
Helvi Hämäläisen aika Somerniemellä	26
SIKKE	
Kuinkas kävi	29
ANTTI TOUKKARI	
Mikä laulaen tulee	30
RAUHA MÄÄTTÄNEN	
Evakkojunassa	32
Moronperän Savustaja	35
Tietoja tappajista	
HANNU PENTTILÄ	
Kuutiolabyrintti-peli	36
OSMO REKOLAINEN	
Kevään kohinaa -66	38
KYLLIKKI KUJANPÄÄ	
Lasten vaatteet isoäidin aikaan	39
MATTI NUMMELIN	
Uutena Somerolla	40
KAARINA POLLARI	
Eiks meitin ol sit hyvä olla	44
Kaarina Pollarin velmuilut	46
RISTO KOISTINEN	
Assistentin arkipäivä Hampurin haminassa	48
Lasten kuvalehti	50
Somero-Seuran vilkas vuosi	51
TERTTU HEINO	
Kalle Lukumies	53
ANNIKKI LUNNAS	
Kehtolauluja	54
RIITTA HELENIUS	
Resitatiivit ja aariat	55
KAI LINNILÄ	
1369 somerolaista haluaa juuta ja jaata	58
ARVO LINDGREN	
Iso-Vilukselan kylää 1910—20-luvuilla	61

Hyvää Joulua ja
menestyksellistä Uutta Vuotta
toivottaa asiakkailleen

**LEHTOSEN
KASVATUSKANALA**

**HYVÄÄ JOULUA
TOIVOTTA**

**K-MAATALOUSKESKUS
SOMERNIEMI**

puh. 42 650

**JOULUPULLAT
HONGISTOLTA!**

Hongiston Leipomo

toivottaa
Hauskaa Joulua

**HYVÄÄ JOULUA
TOIVOTTA**

VALINTA MÄKINEN

Somerniemi
puh. 42 674

Hyvää Joulua
ja
Onnellista Uutta Vuotta

toivoo
RAUTA- JA PELTINELIÖ OY
puh. 45929

**Tilitoimisto
Ekonomia**

Hoitaa maatalous- ja liikeyritysten tilinpidot, tilinpäätökset
sekä veroilmoitukset asiantuntemuksella.
Yhteys ekon. Kalle ÄLLI — Puh. 45 183 klo 10—12
Rantatie 10 C 17

**HYVÄÄ JOULUA
KAHVILA
MARIINA**
PUH. 45 634
**LASTEN
ASUSTELIIE**
OM. RANTANEN & KAVANDER
PUH. 45 634

**Grilli
KIPSA**

Palvelee
Joulunakin

Hyvää Joulua toivottaen
KIOSKIKOLMIO

HYVÄÄ JOULUA toivottaa ROPPILAN KROUVI puh. 45 421	Hyvää Joulua Arvo Virtanen oy puh. 45 688
HYVÄÄ JA RAUHAISAA JOULUA Pertti Kanasuo Puh. 43 174 Somero	Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta SOMERON HUOLTO Oy
 Hyvää Joulua toivottaa JALKINELIIKE V. PELTOMÄKI puh. 45 075 Kenkiä — laukkuja — käsineitä — sukkia	Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta NURMEN SAHA JA MYLLY Somerniemi — puh. 42 958
<i>Hyvää Joulua</i> Kiitämme kuluneesta vuodesta Onnea Uudelle vuodelle SILLANKORVA VALINTA Puh. 46236	Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta LENINKI JA ASUSTE puh. 45 410
<i>Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta</i>	 HYVÄÄ JOULUA JA ONNELLISTA UUTTA VUOTTA Kampaamo Laila Siltasaari puh. 45 776
 Keskus-Valinta puh. 45159	SOMERON PIKA-PESU KOP:n liiketalo kemiallista ja valkopesua puh. 45 722

Toinen Lucu.

Se on este
isoinen piti
andama yllä
itaitta mite
henä halla
us oli.

Se tapactui siis nijnä Peivine/ Ette
Xri Käsky tolosteui Keisarido Augus-
tuselda/ ette caiti Mailma piti Se
roliseri lastettaman. Ja teme weron
Laskemo oli ensimmäin/ ia silloin tap-
actui costä Kyrenius oli Waldamies
Xriste Syrian maan. Ja meuit izecu-
tin Caupungihins andaman heidens
arwatta. Tin mäs Joseph Galileast Nazaretin Caupügist yles-
meni Judeaa Davidin Caupügist ioca cugutä Bethlehem/ Sil-
le ette hen oli Davidin honest ia perehest/ ette henä piteis mäs
izens arnauttaman Mariä henä Eihilarun Emedens cāsa ioca
oli rascas. Tin tapactui heide sielle ollesans/ ette synnytemisē
peinet tulic teutetyri. Ja hen synnytti poian henen Esi oisens/
ia tiäri henen capalohin/ ia lasti henen Seimen/ siile ettei ollut
heille sija maiaja. Ja

»Etsikää Herraa silloin, kun hä-
net löytää voidaan, huutakaa häntä
avuksi, kun hän läsnä on» Jes. 55:6

Useissa vanhoissa kirkkoissa on
raamatunlauseita kirkon seinissä ja
ovien päällä. Ennen Someron kir-
kon viimeistä restauroimista oli sei-
nälläkin niitä. Kun meni sakariston
ovesta sisään, niin eteisessä yllämai-
nitut sanat vakuuttivat Herran läs-
näoloa ja kehoittivat kirkossakävi-
jää avuksi huutamaan häntä. Kirk-
koon mentiin Herran huoneeseen.
Sydämistä kajahti virsi: Oi kuinka
ihana On huonees, Jumala. Sä, her-
rain Herra suuri, Mun ruokit siellä
juuri Pyhällä sanallasi. Siis veisaan
kiitostasi.

Oli opittu: Missä kaksi tahi kol-
me kokoontuu minun nimessäni,
siellä minä olen heidän kanssaan.
Vanhanliiton profeetta vakuuttaa:
»Herra on teidän kanssanne, kun te
olette hänen kanssaan, ja jos häntä
etsitte, niin te löydätte hänet.»

Seuraavassa muutamia opetuksia
etsimisestä ja löytämisestä. Taasen
Jouluna, toivottavasti joka kodissa,
luetaan jouluevankeliumi. Jumala
enkeliensä kautta ilmoitti paimenil-
le: »Älkää peljätkö, sillä katso, mi-
nä ilmoitan teille suuren ilon, joka
on tuleva kaikelle kansalle: teille on
tänäpäivänä syntynyt Vapahtaja,
joka on Kristus Herra Daavidin
kaupungissa. Ja tämä on teille
merkinä, te löydätte lapsen kapa-
loituna ja seimessä makaamassa.
»Enkelten joukko lauloi vielä: Kun-

nia Jumalalle korkeudessa ja maas-
sa rauha ihmisten kesken, joita
kohtaan hänellä on hyvä tahto.»

Paimenet eivät jääneet ihmettele-
mään kuulemaansa ilmoitusta ja
näkyä, vaan he puhuivat toisillensa:
»Menkäämme nyt Beetlehemiin
katsomaan sitä, mikä on tapahtu-
nut ja minkä Herra meille ilmoitti.
Ja he menivät kiiruhtaen ja löysivät
Marian ja Joosefin ja lapsen, joka
makasi seimessä.»

Myöskin Joulunsanoma Itämaan
Tietäjistä kertoo etsimisestä ja löy-
tämisestä. Jumalan ilmoitus tähden
kautta sai Tietäjät liikkeelle. Ihmis-
järki kuitenkin eksyttää monet. Itä-
maan Tietäjät luonnollisesti ajatte-
livat, että kuningas on syntynyt Je-
rusalemissa, hallituspiirissä. He ei-
vät enää seuranneetkaan tähden
johdatusta, vaan omaa ajatustaan
ja menivät Jerusalemiin. Tiedämme
miten paljon ikäviä seurauksia tästä
oli Jeesus-lapselle ja Beetlehemin
lapsille. Tähden johtamina Tietäjät
kuitenkin lopulta löysivät Jeesus-
lapsen Beetlehemistä.

Toisaalta tuntuu niinkuin etsimi-
nen alkaisi ihmisen puolelta. Tek-
timmekin kuului: »Etsikää Herraa
silloin, kun hänet löytää voidaan.»
Myöskin raamattu sanoo: »Etsikää,
niin te löydätte ja etsikää ensin Ju-
malan valtakuntaa.» Kuitenkin etsi-
misen vaikuttaa Pyhä Henki Jumal-
an ilmoituksen kautta. Enkelit il-
moittivat paimenille, tähti Itämaan
Tietäjille. Jo profeetan kautta Ju-

mala sanoi: »Kadonneet minä tah-
don etsiä, eksyneet tuoda takaisin,
haavoittuneet sitoa, heikkoja vah-
vistaa.»

Tunnetussa kadonneen lampaan
vertauksessa Jeesus kertoo paimen-
esta joka menee etsimään kadon-
nutta, kunnes hän sen löytää. Ja
löydettyään hän panee sen hartioil-
lensa iloitien. Kotiin tultuaan pai-
men kutsuu naapurinsa ja sanoo
heille: Iloitkaa minun kanssani, sil-
lä minä löysin lampaani, joka oli
kadonnut. Jeesus, joka tarkoittaa
lampaalla ihmistä, sanoo, että tai-
vaassa iloitaan yhdestä kadonneen
löytämisestä.

Apostoli Johannes evankeliumis-
saan sanoo, kun Filippus tapaa Na-
tanaelin niin hän iloitien kertoo löy-
döstään: »Me olemme löytäneet
sen, josta Mooses laissa ja profeetat
ovat kirjoittaneet, Jeesuksen Joose-
fin pojan Nasaretista». Ja vaikka
Natanael väittääkin, ettei Nasaretis-
ta tule mitään hyvää, ei Filippus an-
na epäilyksien iloaan häiritä, vaan
kutsuu Natanaelinkin Jeesuksen
luo.

Oletko sinä ystäväni löytänyt Jee-
suksessa oman Vapahtajasi? Voitko
runoilijan kanssa yhtyä iloitse-
maan. »Nyt helmen oon mä löytä-
nyt, Jot etsin kaivaten. Oi lausu,
minkä? Kuule nyt: Mä löysin Jee-
suksen.» Siunattua Joulua somero-
laisille.

Sulo Tasanko

Pieni Galilealainen Herman Kantola
Oiva Paloheimo 80

Laulu

u. k. 0- len

Piano

poi- ka- nen pie- ni vuo- ris- to- tiel- - lä. Viel'
kak- si on ka- laa, viis leipää mul- la. Näin

o- let- han, mes- ta- ri, rin- teel- lä siel- - lä. Viel'
köy- hä- nä voi- sin- ko luok- se- si tul- - la. Näin

o- let- han, mes- ta- ri, rin- teellä siel- lä. Vain
köy- hä- nä voi- sin- ko luoksesi tul- - la.

Hauskaa Joulua

Valtavarju

Hyvää Joulua

toivottaa

VALOKUVAAMO

REINO LUITPARO KY

HYVÄÄ JOULUA

**Mikkolan Kukkakauppa ja
hautaustoimisto**

PUH. 45 092

**HYVÄÄ JOULUA ja
ONNEKASTA UUTTA VUOTTA**

toivottaa asiakkailleen EILA SAARINEN

KENKÄ- JA SUKKABAARI

puh. 45 463

HYVÄÄ JOULUA

toivottaa

MERIVIRTA OY

puh. 45 991

**Puutavaraliike
E. HAKALA**

Sahattua ja höylättyä puutavaraa, suoritetaan
myös rahtihöyläystä.
puh. 42 867

Hyvää Joulua toivottaa

K ellin-VALINTA

MEILTÄ SAAT

— Paljeovet — Rullaverhot
— Kaihtimet

**HYVÄÄ JOULUA ASIAKKAILLEEN
TOIVOTTA**

SOMERON PALJEОВI

om. A. Tammisto puh. 45 846.

HYVÄÄ JOULUA

asiakkailleen toivottaa

Someron Rengas

puh. 46 390

Hyvää Joulua

*Someron
Hello ja Hilja-Aitta*

Puh. 45 358

HYVÄÄ JOULUA
asiakkailleen toivottaa

**PALAKAUPPA
TUUL-ARJA**

puh. 46 347

**SAARINEN
&
KYYRÄ OY**

HYVÄÄ JOULUA toivottaa TOIVOKOSKI OY puh. 42 757 tai 43 452	Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta P. TOIVOKOSKI Terttilä, puh. 43 415
Hyvää Joulua toivottaa OY KART AB Someron Konepaja puh. 46 121 — 46 122	SÄHKÖTÖITÄ—VESILAITTEITA SÄHKÖ- ERKKI OY Puh. 45 339
<i>Hyvää Joulua toivottaa</i> J. M. TUOMINEN Ky	Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta toivottaa Someron Kukkasitomo Om. Liisa Roos, puh. 45 562
Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta toivottaa Härmän Kauppa puh. 45 404	HYVÄÄ JOULUA toivottaa valtuutettu ASKO-myyjä ASKO Someron Huonekaluliike puh. 45 125
HYVÄÄ JOULUA TOIVOTTA KUKKAKESKUS puh. 45 385 ja 45 293	<i>Haluatteko yksilöllistä palvelua hiusasioissa. Tervetuloa meille. JOULUTERVEISIN</i> parturi - kampaamo Raija Tapio Aukioloajat: Joensuuntie 9 ☎ 45 898 ti—pe 9—18 la 8—14
ERKIN TV-HUOLTO ERKKI HOENTHAL 31400 Somero 3 kp puh. 46 311	HYVÄÄ JOULUA JA ONNELLISTA UUTTA VUOTTA Somerokulta SOMERO puh. 924/46222

SOMERON VANHAN KIRKON VEISTOKSIA NUMMEN KOVELASSA

Tapio Horila

Viime vuoden Someron Jouluun kirjoitin siitä, miten Someron kirkko sai satavuotisjuhliinsa elokuun 30. päivänä 1959 arkkiengelien Miikaelia esittävän veistoksen. Veistos-hankkeella oli yllättävä jälkinäytös.

Pian satavuotisjuhlien jälkeen vietettiin Lautelan Kaipaisella perhejuhla. Näiden aikana kulkeutui keskustelu kirkossa paljastettuun Miikaelin veistokseen. Silloin vieraiden joukossa ollut emäntä Martta Karhu Nummen pitäjän Kovelan kartanosta mainitsi, että heillä oli Someron vanhaan kirkkoon kuuluneita puuveistoksia. Keskusteluun oli osallistunut myös rovasti Sulo Tasanko, joka oli kiinnostunut seurakuntansa historiasta (ja ollut mm. Someron historiahankkeen tarmokas edistäjä). Hän tarttui heti rouva Karhun ilmoitukseen. Kun rovasti ja rouva Tasanko lokakuun 7. päivänä 1959 menivät Nummelle Kovelan kartanoon katsomaan veistoksia, minutkin oli otettu mukaan.

Kovelassa meille näytettiin kolme kullattua, suhteellisen hyvin säilynyttä veistosta. Ne esittivät Pyhää Johannesta, tämän symboliin-

tua kotkaa ja lapsen päätä. Martta Karhu kertoi veistosten tulosta Kovelan seuraavaa:

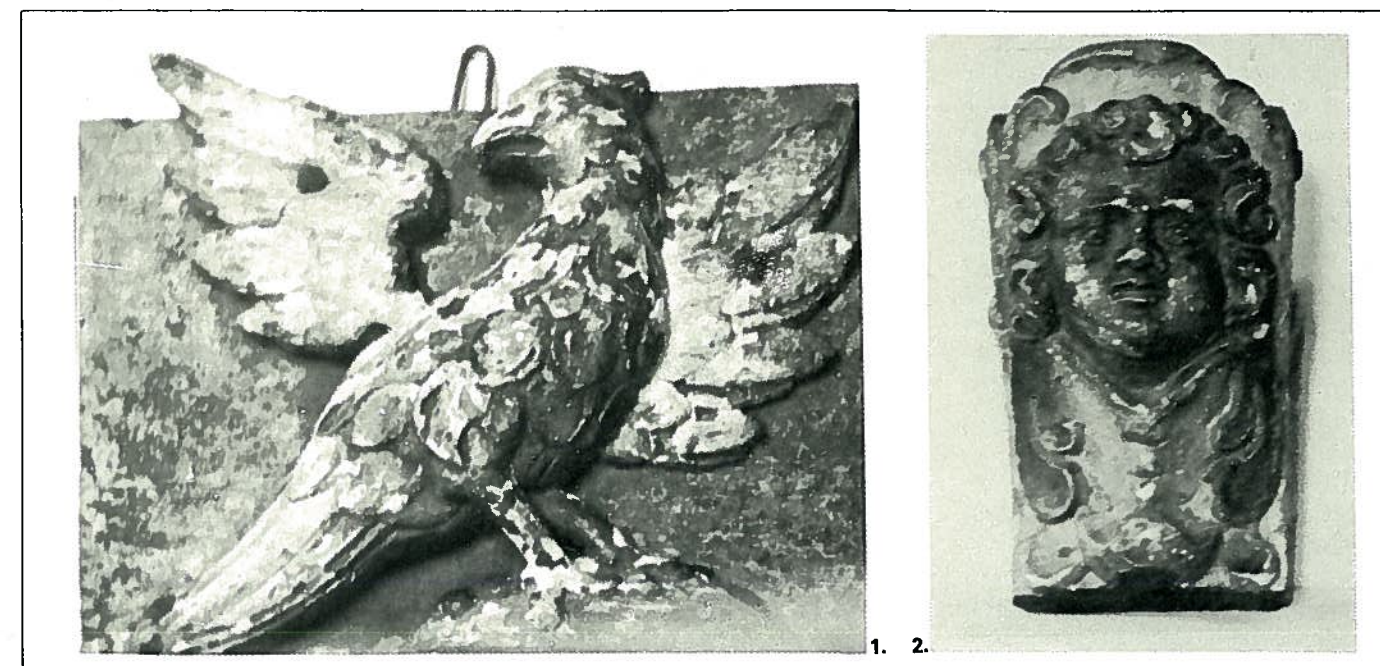
»Isäni Johan Forsgren, myöhemmin Kovala (1877—1936), on kertonut, että kullatut puuveistokset ovat tulleet taloon hänen äitinsä Johanna Forsgrenin kertoman mukaan siten, että Kovelan naapuriin Söderkullan taloon oli tullut omistajat Somerolta. Nämä olivat ottaneet veistokset talteen Someron vanhan kirkon palon jälkeen pensasta kirkkomaalta, jossa veistoksia oli heitteellä useampia. (Kirkko ei ollut palanut, joten muistitieto on siinä kohden väärä.) Löytämässä veistokset naapurin uusi isäntäväki toi tuliaisina Johanna Forsgrenille (Martta Karhun isoäidille).»

Keitä olivat sitten naapuriin Söderkullaan Somerolta tulleet uudet asukkaat, joilla oli niin erikoisia tuomisia? Söderkullassa näin kaupakirjan, jossa mainittiin, että Karolina Sofia Brunow oli myynyt Nummen Kovelan kylän Söderkullan tilan (7/24 manttaalia) 8000 mk:n kauppahinnasta talonpoika Johan Pettersson-Laurilalle ja tä-

män vaimolle Anna Juhantyttylälle Laurilan talosta Someron Lammin kylästä. Päiväyksenä oli 25. marraskuuta 1871. Someron kirkonkirjojen mukaan pariskunta muutti kirjoille Nummen seurakuntaan 4. huhtikuuta 1872. Johan Pettersson (s. 1830) ja hänen vaimonsa Anna Juhantytär (s. 1831) olivat siis muuttaneet Nummelle aivan Someron kirkon naapurina olevasta Laurilan talosta. Näin on hyvin ymmärrettävää, että kun entisen puukirkon purkamisen jälkeen veistokset olivat jääneet ympäristöön heitteille, naapurit olivat ne ensin huomanneet. Perimätiedon mukaan juuri »Petterssonska oli ottanut ne kaikoonsa» ja antanut myöhemmin todennäköisesti lahjana Kovelan emännälle.

Miksi juuri Kovelan? Riittikö syyksi veistosten luovuttamiseen pelkkä naapuruus?

Kerrottakoon Kovelan kartanosta vielä, että se on rälssitila vuodelta 1569. Sen osti 300 vuotta myöhemmin, siis 1869, Martta Karhun isoisä, Nummen Lukkarin tilan poika Henrik Forsgren, edellä mainitun Johanna Forsgrenin mies.

Ehkä vanha kartano osaltaan vaikuttii siihen, että Kovelan uudet omistajat kunnioittivat perinteitä ja ottivat talteen erityyppisiä kulttuurin tuotteita. Heidän jäljiltään on Kovelan seinässä mm. ikivanha puupiirros Tampereelta, missä koski vielä pauhaa vapaana ja on rakennettuna vasta muutama matala puutalo. Isovanhempien aikaisiin perhekalleuksiin kuuluu myös alkuperäinen Suomettaren ensimmäinen vuosikerta vuodelta 1847. Isäntävään tämänsuuntainen kulttuuriharrastus lienee vaikuttanut siihen, että Someron kirkon veistokset joutuivat Kovelan, jossa niille osattiin antaa arvoa. Martta Karhu puolestaan on jo kolmannessa polvessa tallettanut veistoksia huolellisesti, niin ettei aika ole päässyt niitä turmelemaan. Nehän ovat olleet kartanossa jo alun toistasataa vuotta.

Veistokset ovat peräisin seurakunnan kolmannelta kirkosta, joka oli 1668 rakennettu puukirkko. Tämän loppuvaiheista kertoo maisteri Irja Sähke Someron historian I osassa (s. 237): »Seurakunnan vanhan temppelin kohtalo oli surkuteltava. Pitäjänkokouksessa 11. 9. 1864 se päätettiin myydä huutokaupalla. Tämän 200 vuotta vanhan temppelin ovien kerrotaan joutuneen navetan oviksi.»

Kirkon saarnatuolista mainitaan samassa teoksessa (s. 241): »Kirkon siniseksi maalattu saarnatuoli, joka oli koristettu Vapahtajan sekä Luukkaan ja Johanneksen kuvilla, oli eversti Munckin lahjoittama.» Tieto perustuu 1700-luvulta säilyneisiin kirkon kalustoluetteluihin.

Myöhemmin samana syksynä kävin Kansallismuseossa näyttämässä Kovelassa ottamiani veistosten valokuvia vanhan kirkkotaiteen tuntijalle tohtori Riitta Pylkkäselälle. Hän totesi veistosten edustavan 1600-luvun kirkkotaidetta. On siis sängen todennäköistä, että veistokset ovat kuuluneet Someron edellisen kirkon saarnatuoliin, jonka raamatullisista figuureista yksi esitti apostoli Johannesta, kuten edellä mainittiin.

Voimme yhtyä Irja Sähkeen surkutteluihin Someron vanhan kirkon kohtalosta siitä huolimatta, että kirkon tarpeettomaksi käyneen omaisuuden muuttaminen rahaksi oli yleistä 1800-luvulla — eikä liene tuntematonta nykyäänkään — sii-

hen katsomatta, onko hukattavalla omaisuudella kulttuurihistoriallista arvoa vai ei. Karu tosiasia on, että tietävästi ainoat jäännökset seurakuntamme edellisestä kirkkorakennuksesta sijaitsevat tällä kertaa Nummen Kovelassa. (Kirkolliset arvoesineet, kuten ehtoollisastiat ja kynttiläkruunut, kuuluvat eri kategoriaan. Kansallismuseon pyhimyskuvat ja alttarikaappi taas ovat Someron keskiaikaisista kirkkoista.) Saamme olla kiitollisia ennen muuta Kovelan emännille Johanna Forsgrenista Martta Karhuun siitä, että he ovat ymmärtäneet haltuunsa joutuneiden esineiden arvon silloin, kun somerolaisista ei ollut niiden säilyttäjiksi.

Vaikka myönnämme Kovelan ansiot esineiden säilyttäjänä, emme silti voi olla tekemättä eräitä vertailuja. Nummella veistokset ovat siis olleet jo satakunta vuotta, mutta vain etupäässä yhden perheen käytössä. Sitä ennen ne ehtivät olla Someron kirkossa jo kaksisataa vuotta koko Someron seurakunnan katseltavina. Jos ajattelemme esineiden edustamaa perinnettä sen pitkäaikaisuuden ja laajapohjaisuuden kannalta, Somerolla on siis Nummeen verraten pitkä etumatka. Somerolla veistokset kytkeytyvät vahvasti kirkolliseen traditioon, joka niiltä Nummella kokonaan puuttuu.

Arvelen, että Somerollakin veistosten arvo nykyään jo tajuttaisiin. Varmaan niille löytyisi paikka ainakin kirkon sakaristosta ellei itse kirkosta. Toistaiseksi niitä ei ole sinne annettu.

1. Johanneksen symbolilintu kotka Someron vanhasta kirkosta. Kristityssä seurakunnassa saivat evankelistat jo varhain omat symbolinsa. Markuksen symboli oli leijona, Luukaksen härkä ja Matteuksen enkeli tai siivellinen ihminen.
2. Lapsenpääveistos.
3. Pyhä Johannes kuului Someron vanhassa kirkossa saarnatuolin raamatullisiin kuviin.
4. Kovelan kartanon ovipylväikössä Nummella 7. 10. 1956. Vas. isäntäväki Yrjö ja Martta Karhu sekä Kerttu ja Sulo Tasanko.

Kuvat: Tapio Horila.

3.

4.

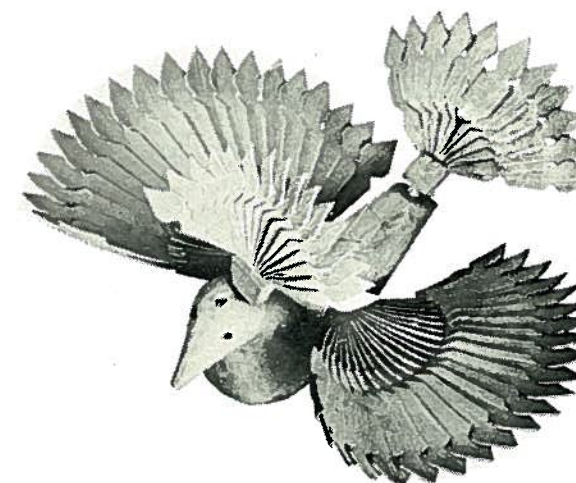
HYVÄÄ JOULUA TOIVOTTA

KORVENOJA YHTIÖT
AUTO KORVENOJA OY
FORSSAN AUTO OY
SOMERON AUTO OY
YHDYSLLIKENNE OY

KIITTÄEN KULUNEESTA VUODESTA
JA ONNEA ALKAVALLE VUODELLE

Teeriharju

huvikeskus

*Kiitämme menneestä vuodesta
ja toivomme
hyvää joulua
sekä onnellista uutta vuotta*
Somero-Seura

Hyvää Joulua ja
Onnellista Uutta Vuotta
toivottaa

Forssan Kutomakone

916-13 913
924-46 913

HYVÄÄ JOULUA
TOIVOTTA

Forssan Varaosa Ky

Puh. 46 818

TOIVOTAMME KAIKILLE

HYVÄÄ JOULUA

sekä

ONNELLISTA UUTTA VUOTTA!

© Kumi ja PUU Oy

Tmi KUISMA
SOMERO Puh. 45 244

SOMERON PAIKALLISLEHTI

SOMERO

Somerpaino Oy

tä. Näin tuo vääristely oli pahan-suopaisuutta.

Ensimmäinen traktori kylään tuotiin Vitkalle. Se oli Fordson ja muistaakseni se oli tuona suurena Tampereen maatalousnäyttelyvuonna 1922. Voidaan sanoa, että traktori yleistyi maassamme juuri tuona vuonna.

Ehkä noin puolen kilometrin päässä Vitkalta metsätien varrella oli Setälän Juhan ja Miinan asumus. Se oli Virkan maalla ja lähempänä Sorvaston rajaa polun varrella joka kulki Anttilan mäestä ohi Kankareen torpan Sorvaston Mustaanmäkeen ja edelleen varsinaiseen keskustaan Sorvastolla. Siellä oli myöskin kauppvoja ja saattoi jalkamies jatkaa matkaa ohi Sorvastonkin aina Kosken kirkolle Penttisen puoriin asti joka oli vähän suurempi kuin muut kyläkaupat. Juha ja Miina asunnossaan elivät ja kasvativat lapsensa ja osin lastensa lapsetkin. Pieni tupa ja pieni kamari asunnossa oli. Oli pieni savusauna ja navettapöksä Miinan lehmälle.

Juha oli paikkusuutari ja Miina sellainen itseoppinut lapsenpäästäjä eli paarmuska. Yksi kättilö Someron kirkolla jo silloin oli, mutta eihän se kaikkia lapsia ehtinyt maailmaan saattaa. Juhan ja Miinankin asumus on jo hävinnyt pois ja vain tuulien urut sen paikalla syysyönä soittavat, ei enää monikaan muista Setälän Juhaa ja Miinaa. Siinä Setälän lähellä on joskus viime vuosisadalla asunut myöskin kylän seppä. Vielä viime aikoina saattoi matalalta kallionkielekkeeltä löytää tiilen jätteitä ja ruostunutta rautaa. Muistaakseni sepän nimi oli ollut Tolffi Aadolf.

Setälästä tie jatkui Vitkan tilan tilustienä Palojoenkulmalle ja asutusta ei sillä välin enää ollut. Tämä rantatienä Vitkalle tullut tie kiersi sitten Ojalan torpan kautta Sarkin ja Ylitalon tilojen luokse kylän keskustaan. Se oli samalla neljän tilan Vitkan, Kuparin, Huistin ja Huinan maitotie. Näillä tiloilla oli yhteinen maidonkuljetus Someron Osuusmeijeriin Sillanpään kylään. Täysi kuorma siitä tulikin, sillä näillä tiloilla oli kylän suurimmat karjat. Ojalan torppa siinä Vitkan ja Kuparin välillä Sarkin peltolohkolla siis oli. Torppaa viljeli tuona aikana nähdäkseni isänsä kanssa Mauri Ojala perheineen, myöhemmin

Seitsemän meljeistä

**„Wilufselan Witta
Ja Wiuwalan Pispä,
Sylvän-ojan Sonni
Ja Sylwinän Jalli!
Ralla ralla laa!
Sylvän-ojan Sonni
Ja Sylwinän Jalli!“
Ralla ralla laa!**

torppa siirrettiin nykyisen Turku-Hämeenlinna -tien varteen. Torpassa oli aina kaksi hevosta, ja isä ja poika ajoivat Someron Osuusmeijeristä tulevan voimellilan rautatieasemalle urakalla. Ainakin kaksi matkaa viikossa he muistaakseni tekivät. Ojalat olivat muuttaneet Vilukselaan Loimaalta. Useita muitakin perheitä oli tuolta Suur-Loimaalta Vilukselaan tullut. Huisin tilan isäntäväki oli tullut Loimaalta, samoin Kepsun isäntäväki, Kustaa Vitkan emäntä ym.

Neljän tien ristiltä, Huinan tallirakennuksen nurkalta menevä tie vie kulkijan Vilukselan kylän keskustaan. Tuota keskustan pistettä ei kai ole mitenkään määriteltä, mutta oletetaan nyt niin olevan kun jokirannasta päin kylää katselemme. Siinä oli vasemmalla puolen tietä ensinnäkin Huinan vilja-aitta ja vähän matkaa eteenpäin Huinan pumahuoneet ja riihet. Puimahuoneen kohdalla, tien oikealla reunalla oli räätäli (kraatali) Saarisen asunto, joka siinä muuten on vieläkin joskin uudelleen korjattuna ja maalattuna. Ennenhän sekin oli muitten mökkien tapaan harmaa. Räätäli Saarinen oli kuollut siinä kymmenluvun loppupuolella, mutta mökissä asui hänen perikuntaansa, hyvin monta naista ja ainakin kolmessa eri polvessa. Seuraava rakennus oli samalla puolen tietä Ylitalon kuivurirakennus mutta sitä ennen oli paikalla ollut hyvin merkittävä rakennus. Siinä oli tuvassaan asunut koulu-Miina, jota kyllä muistettiin

hyvin kauan hänen kuolemansa jälkeenkin. Hän se painoi nuorempien kyläläisten päähän sitä Lutherin Vähää Katekismusta, josta Hella Vuolijokin niskavuorelaisissaan usein puhuu ja jonka tarpeellisuuden hän hienokseltaan myöntää. Siinä Miina opetti sanaa ja ehkä vähän veisuutakin, palkan hän sai ruukiinjyvinä, ehkä särpimen silmistään. Suolainen kyynel varmaan kostutti siihen aikaan monen vanhuksen kovan leipäpalan. Kuitenkin Miina teki koulutoimensa hyvin ja terhakkaasti, varmaan joku ärtynyt poikamullikka sai astua ulos silloin tällöin, kuumennutta olemustaan jäähdyttelemään.

Seuraava asumus ennen Ylitaloa oli tienmutkassa oleva Flinkmanin asumus. Siinä asui oikeastaan kaksikin perhettä: vanhusten lisäksi myös Martta-tytär kolmine lapsineen. En enää muista miten he sukunimensä yleensä kirjoittivat mutta allekirjoittaneen kirjahyllyssä tuossa on vielä silloisen lastenlehti Pääskysen sidottu vuosikerta vuodelta 1908 ja siinä on Hilma Flinkmanin omakätinen nimikirjoitus Hilma Filkman. Tapana oli silloin lainata kirjoja niille joilla ei itsellään ollut ja sitten niihin myöskin sattui tulemaan lainaajankin käsialaa. Ahdasta varmaan oli kuitenkin tämänkin asunnon ihmisillä, sillä kahteen hyvin pieneen huoneeseen oli sovittava 6—7 henkeä. Flinkmanin asumus on myöskin jo ajat sitten ollut kyläkuvasta poissa.

(Jatkuu seuraavassa Someron Joulussa)

KINKERIPERINNETTÄ PAJULASTA

Maiju Avellan

Turun hiippakunnan papiston valituksiin 20 päivältä syyskuuta 1681 selitettiin lukukinkerit hyvin tarpeelliseksi. Jo 1686 kirkkolaki teki ne papiston säännölliseksi virkavelvollisuudeksi. Lyhyiden muis-tutusten mukaan piti kerralla kutsua kokoon 20—30 perhettä, kuulustella ensin jokaista erikseen ja pitää sitten yleinen katekisasooni, johon kaikkien piti ottaa osaa.

Kirkkolain säädös olisi tiennyt siitä, että pappien olisi pitänyt kiertää talosta taloon, mutta tämä luonnollisesti olisi ollut mahdotonta panna käytännössä toimeen. Niinpä eräässä kiertokirjeessä vuodelta 1694 neuvottiin kutsumaan 2 tai 3 perhettä kerrallaan kuulusteltavaksi.

Lukukinkerien yhteydessä kansalla oli tapana pitää pitoja. Sen kielsi Gezelius nuorempi, Turun piispa, ilman pysyvämpää menestystä, niinkuin alla olevasta myöhemmin selviää.

Pajulassa pidettiin lukukinkerit 1900-luvun alkupuolella yhdeksässä talossa. Sitä mukaa, kun uusia tiloja syntyi, lisääntyi kinkeritalojenkin määrä. Pajulan lukuslahkoon kuului myös osa Kivisojan kylää, jota myös Kiusaan kyläksi kansan suussa kutsuttiin. Nämä yhdeksän taloa olivat Markula, Torkkomäki, Pruukka, Maasilta, Juote, Saksa, Koivula, Kärsälä ja Korpi.

Lukset olivat aikanaan paljon varoja kysyvä tilaisuus, eivät itse kinkerit, vaan ne lukuspidot, jotka alkoivat välittömästi kinkerien päätyttyä.

Oli ihan luonnollista että jo edellisvuotena tähän valmistauduttiin. Kudottiin kankaita, niin talon väen vaatetukseen kuin kodin sisustukseenkin. Huoneita maalattiin ja sei-niin laitettiin uusia tapetteja.

Hyvissä ajoin tilattiin taloon kokki. Kuuluisimpia olivat rouva Bergman, päärmanskaksi kutsuttu ja kokki Tiina. He olivat saaneet

koulutuksensa palvellessaan sen ajan herrasväkeä. Edellinen oli ollut ruuan valmistajana kenraalikuvernööri Seynillä. Hän olikin tästä hyvin ylpeä. Jos joku uskalsi epäillä hänen tietojaan ja taitojaan, hän huomautti: »Tottahan minä tämän tiedän, olenhan minä palvellut kenraalikuvernööri Seynillä». Jälkimmäinen, kokki Tiinaksi kutsuttu, oli palvellut Someron piirin nimismiehellä. Rintalan Miina Kultelasta oli yksi kokeista. Pajulalaisia kokeja olivat Maiju Kulmala ja Elsa Tamminen. Edellisen kotia kuulee joskus sanottavan: »Se on se majan muarin tupa.» Elsa Tamminen taas laittoi viimeiset lukuspidot Pajulassa, 1950-luvun alkupuolella. Kokki tarvitsi 1—2 apulaista — näitä kutsuttiin yleisesti kokin loikka-reiksi. Tarjoilijoita eli passareita tarvittiin tavallisesti neljä. He olivat yleensä nuoria, mieluummin kauniita naisia. Vieras henkilökunta riippui paljolti siitä, kuinka paljon talossa oli esim. tyttäriä tai palvelijoita. Nämä kun olivat koko ajan keittiössä töissä, minkä karjanhoidoltaan ehtivät. Talon naisväestä vain emäntä ei tehnyt mitään lukuspäivänä.

Ensimmäinen työ lukusten lähes-tyessä oli myllyyn meno. Siellä tehtiin ohra- ja ruisjauhoja sekä ruis-sihtijauhoja. Vehnäjauhot ostettiin vuosisadan alkupuolella kaupasta. Myöhemmin vehnän viljelyn yleis-tyessä tehtiin myös hiivaleipäjauhoja vehnästä. Jos vehnä oli laadultaan oikein hyvää, tehtiin siitä vielä »sihtijauhoja nisust varten».

Kun kokki tuli taloon, hän antoi isännälle listan. Siitä näki mitä piti tuoda kaupasta ja kuinka paljon. Siihen kuului tietenkin kahvi. Se oli paahtamatonta ja 10 kg:n erissä. Sokeri oli vuosisadan alkupuolella »toppisokeria» — myöhemmin tämänkin sai oikein palasokerina — sekä tietysti hienoa sokeria. Lisäksi

listaan kuuluivat pöönät eli härkäpavut, kuivatut hedelmät, mausteet ja kalat. Jonkinlaista lihamakka-raakin jo saatiin, vaikka eivät lapset sitä makkaraksi uskoneetkaan. Lisäksi listaan kuului viini.

Muutamat hakivat näitä tarvikkeita Helsingistäkin asti, toiset tyytyivät Forssan palveluksiin, ja tilattiin lähikaupoistakin jotain. Kokin ensimmäinen työ oli jauhojen keileminen. Hän teki isot annokset hiivaleipiä, joita myös kakuiksi kutsuttiin sekä pullapitkoja. Isot annokset siksi, että maidon tuojille annettiin lämpimäiset mukaan. Oli näet sellainen tapa, että pitotaloon veivät toiset talolliset maitoa, voita ja kananmunia. Tämä lienee perintöä niiltä ajoilta jolloin karjanhoito oli vielä kehittymätöntä. Tätä perinnettä jatkettiin niin kauan kuin oli lukuspitojakin.

Kahden viimeisen viikon aikana teurastettiin myös sika, mulli ja pikkuvasikka. Siasta tehtiin räs-syltystä ja valkoista syltystä, mitä myös pippurisyltyksi kutsuttiin sekä makko-roita. Nämä kaksi viimeksi mainittua kuuluivat arkiruokiin eikä näinollen näitä käytetty pitopöydässä. Poikkeuksen teki kuitenkin sota-aika eli 1940-luku. Kinkut eivät olleet yleisiä. Mullista otettiin paistit jauhelihat ja puljonkiaineet. Pikkuvasikasta tehtiin alatoopia. Talon miesväki ei enää viimeisen viikon aikana aloittanut mitään isompaa työtä, vaan he ajoivat karjalle ruokaa, kävivät myllyssä sekä laittoivat jonkun makasiineista tai liitereistä kuntoon lukusväen hevosille.

Naispalvelijoiden moninaisiin töihin kuului lukusviikolla myös siivoaminen. Asuinrakennus puhdistettiin jokaista paikkaa myöten ja muutettiin puhtaat verhot ja matot.

Myös navetta siivottiin. Lukusaa-muna oikein huolellinen karjakko, tai teijaksi häntä Pajulassa kutsuttiin, »tupeerasi» lehmien hännätkin

»et ne oli simmottii korjoi palloi sit». Tämä siksi että lukusvieraat kävivät myös navetassa katsomassa talon karjan ja karjakon arvo taas mitattiin paljon tästä käynnistä.

Kun lukuspäivä koitti, oli kaikki valmiina. Papit ja muut pitkämatkalaiset tulivat hevosilla. Talon päiviämiesten tehtävänä oli ottaa hevoset vastaan ja laittaa kiinni jo ennalta valmistamiinsa paikkoihin, lisäksi he kävivät niitä katsomassa ja ruokkimassa aina jonkun tunnin päästä. Pappien hevosille pyrittiin aina saamaan tilaa talliin, samoin kauempaa tulevien sukulaisten hevoset pyrittiin laittamaan mahdollisimman lämpimään paikkaan. Pappilasta tultiin kahdella hevosella. Siinä olivat molemmat papit, kanttori, kirkkoväärtti, suntio sekä hevosten ajajat. Ainakin siinä reessä, missä kulki kirkkoherra, oli aina kuski erikseen. Mukana seurasi kolme suurta kirkon kirjaa. Maanviljelijä Arvo Maasilta muistelee, että kun rovasti E. J. Karanen saapui heille pitämään lukukinkereitä, oli hänellä päällystakkina suuri susiturkki. Se oli sidottu vyötäisten kohdalta kiinni pitkällä punaisella villahuivilla. Tämä rovasti teki arvokkuudellaan pikku poikaan ikimuistettavan vaikutuksen.

Lukusille osallistujille tarjottiin aina ensimmäiseksi kahvit pullan kera ja taisi siinä olla jotakin lajia pikkuleipääkin pöydässä. Papeille tarjottiin aina suurus eli aamiainen. Se sisälsi perunat ja lihapullat kastikkeineen, jotain lajia laatikkoruista ja leikkeleistä. Puuroa oli jälkiruokana. Lukuset alkoivat kello 10, myöhemmin alkamisaika oli klo 11.

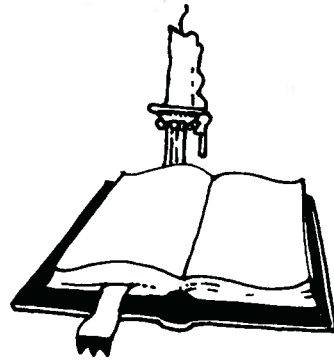
Jos oli tuotu lapsia kastettaviksi, kastettiin nämä aina ennen kinkerien alkamista. Kinkerit aloitettiin virrenveisuulla ja alkuhartaudella raamatunlukuineen. Sen jälkeen avattiin kirkonkirjat ja sieltä huudettiin jokaisen lukuslahkoon kuuluvan nimi. Tätä sanottiin nimenhuudoksi. Jos oli paikalla, se merkittiin kirjoihin. Jos oli kaksi vuotta ollut poissa kinkereiltä, lähetettiin hänelle sellaiset terveiset, että hänen pitäisi seuraavilla kinkereillä käydä. Tällä tavalla saatiin selville myös kulkumiehet, missä he kulloinkin asustelivat. Tavallinen lisähuomautus paikalla olleelta oli, että »Kirjoitetaan ripil kans». Tämä

kirkollinen palvelus piti ennalta ilmoittaa ja näinhän se kävi kätevästi kinkerien yhteydessä. Nimet huudettiin siten, että ensin huudettiin päätila perheineen ja palvelusväkineen, sen jälkeen alustalaiset. Tätä seurasi päätilasta erotettu tila sekä siinä elävät perheet. Tämän jälkeen otettiin uusi tila käsiteltäväksi. Hätäisimmät eivät aina jaksaneet odottaa, koska heidän nimensä huudettiin. Kerrankin eräs hermostui. Hän nousi seisaalleen ja kysyi: »Eiks meitin nimmeitäin tulkan, kun mei ollaan ain ennen oltu siäl Ruukan hännäs?» Tiedossa oleva alkuperäinen järjestys lienee seuraava: Markula 1. Torkkomäki I. A. Pruukka 2. Maasilta 2. A. Juote 3. ja Saksa 4.

Nimenhuudon jälkeen pidettiin lyhyt väliaika. Sen aikana tarjottiin papeille kahvit. Väliajan jälkeen alkoi katekismuksen lukeminen ja kuulustelu. Kiertokoululaiset vietiin eri huoneeseen. Siellä suntio ja kanttori luettivat lapset. Jos oli oikein hyvä lukemaan, sai kirjaansaristin merkin, vähän huonomman merkki oli vajaa risti ja oikein osamaton sai merkikseen pelkän viivan vain. Nuorempi pappi kuulusteli rippikouluun pyrkivät taas eri huoneessa. Tästä tulikin sanonta, minä vielä yleisesti kuulee. »Mää olen ollu siin ja siin talos kamaris.» Kirkkoherra ja kirkkoväärtti luettivat tavallisesti aikuisväestön. Kaikkien piti mennä näiden eteen lukemaan vuoron perään.

Kerrotaan erään kerran, lienee jo 1800-luvulla tapahtunut Pajulassa, että pappi pyysi eteensä miehen, joka ei ollut niitä kaikkein siistimpiä ja nuhteli mm hänen pitkästä leikkaamattomasta tukastaankin tähän tapaan. »Osaatkos sinä mitään kun pääsikin on kuin karhun takapuoli?» Tästä loukkaantuneena mies aloitti Kristinopin alusta ulkolukuna jatkaen sivu sivulta. Pappi yritti jo saada häntä lopettamaanakin kyselemällä: »Kuinkas tupakat kasvoivat ja paljonko sait?» »Neliko ja pualikas ja kolmas uskonkappale», vastasi mies jatkaen lukemistaan katekismuksen loppuun. »No niinhän sinä luet kuin Roomin pappi», kehui kirkkoherra häntä lopuksi.

Päinvastainen tapaus on muistissa 1900-luvun alkupuolelta. Pajulassa työskenteli Savela-niminen muurari. Savela ei osannut lukea.

Lukusilla hän valitti, ettei hän näe. Useita silmälasejakin kokeiltuaan hän valitti: »En millään saa selvää. Kaikki on kuin harmaata savea vaan, en millään saa selvää.» No minkäs tekivät edes sen ajan papitkaan sokeudelle: ei häntä voinut luettaa.

Tämän kaikkein pahimman kohdan mentyä ohi aloitettiin virsien harjoittelu kanttorin johdolla. Tästä saatiinkin usein kiitosta, onhan Pajula aina tunnettu hyvistä laulajistaan. Lopuksi oli vielä kylän kirkollisen toiminnan järjestely, mm pyhäkouluasiat. Kyseltiin myös kylän vanhimmalta, onko valittamista esim.siveellisen ja raittiin elämän puolesta, tai muista kylää koskevista asioista. Valittamista ei yleensä ollut.

Vuosisadan alkupuolella kinkerit kestivät neljään viiteen iltapäivästä. 30-luvulla ne päättyivät jo aikaisemmin, koska vieraat pitoihin oli kutsuttu jo kello 14. Vieraat olivat sukulaisia ja niitä jotka itsekin pitivät pitoja sekä kinkeritalon alustalaiset.

Vieraita saattoi tulla jo ennen kuin kinkerit edes loppuivat mm. sukulaisia. Osa kinkeriväestä jäi suoraan pitoihin. Vuosisadan vaihteen tienoilla kutsuttiin suullisesti ainakin oman kylän väkeä, myöhemmin tulivat kutsukortit käyttöön. Sanamuoto oli tämän tapainen: Pyydämme Teitä ystävällisesti saapumaan luoksemme päivällisille. Sen jälkeen aika ja kutsujat.

Ensimmäiseksi vieraille tarjottiin kahvia. Se tuotiin prikalla — tarjotimella jokaiselle käteen ja sinne, missä kukin istui. Ensimmäistä tarjoilijaa seurasi toinen ihan välittömässä läheisyydessä. Hänen tarjotimellaan oli vehnärinkilä, jonka keskusta oli täytetty 2—3 lajilla pikkuleipiä. Tarjoilija ei lähtenyt pois,

Tunnetuin Vilukselan vanhoista taloista lienee Vitka, joka mainitaan Seitsemässä veljeksessä. Nykyään se on tämän näköinen. Kuva: T. Horila.

Vilukselan ja Värmälän välinen silta. Kuva: T. Horila.

ni aikana ehkä noin 30—40-vuotias ja hyvin sairas. Poika Jalmari oli sitten jo muuttanut asumaan Pitkäjärven kylään ja oli ammatiltaan unimuurari. Miina tyttäreineen eli nähdäkseni hyvin hiljaista elämää. He molemmat olivat niitä maan hiljaisia, jotka eivät juuri numeroa itsestään tee, lämmin siunaus heidän muistolleen. Rantatietä edelleen kuljettuamme tulimme edelleen Vitkan tiehaaraan. Siinä oli Vitkan tilan tuulimooitori, joka nosti vettä ylempänä olevaan tilan rakennusryhmään. Rannassa oli Vitkan ran-

tasauna. Saunan vieritse kulki talvatie suoraan joen poikki Vanhantaloon rakennusryhmään Värmälän kylässä. Se oli kuitenkin käytössä vain talvisin, sillä siltaahan ei joen yli sillä kohtaa ollut.

Vitka oli vuosisadan vaihteessa jo vähän ylenevässä maastossaan sijaiten kuin muutenkin ylempänä muita kylän tiloja. Se oli viljelyspinta-alaltaan ja rakennuksiltaan muita kylän tiloja isompi. Olihan mm. tilan vanhassa päärakennuksessa toistakymmentä lämmitettävää huonetta. Siinä oli ollut isäntinä

herrassukuja, kuten Helenius-suku, jonka yksi jäsen Kaarle Helenius 1931 kuoli Rauman rovastina. Rovastin poika taas oli maassamme hyvin tunnettu teollisuusmies, vuorineuvos Lauri Helenius. Vuorineuvos Helenius oli pitkään mm. Fiskars-yhtymän pääjohtaja.

Kustaa Hovila tuli kuitenkin viime vuosisadan lopulla Ihämäestä ja teki pitkän elämäntyönsä Vitkan isäntänä Vilukselassa. Hän oli hyvin elämänmyönteinen ja huumorintajuinenkin mies. Tuntuu vähän pahalta kun muistaa erään »keräilijän» sanontaa »sattaa pojat sano Vitka kun vesiojassa makas». Ei Vitka koskaan missään vesiojassa maannut. Ei Vilukselassa näköjään tunneta tuon sanonnan alkuperää. Sen totuus on seuraava: Vitka oli helteisenä päivänä joskus vuosisadanalussa tullut hevosella ajaen Turun läänin puolelta. Oli hyvin helteinen ja hiostava ilma vielä illallakin ja Vitka pysähtyi juottamaan hevostaan siinä Härkätien varrella olevassa Myllyojan purossa. Se puro oli vakituinen hevosten juotto-paikka ja siinä oli puron äyräällä oikein kippa juottamista varten. Siinä hevosen juodessa Vitka päätti oikein maistaa, kuinka hyvää tuo kuuluisa Myllyojan puron kirkas vesi on ja kumartui juomaan suoraan purosta. Siinä juodessa hänen kätensä kuitenkin lipesi liukkaalta kiveltä ja hän putosi osittain veteen. Purossa oli vettä vain noin 20—30 sm, mutta kuitenkin niin paljon, että siinä osa vaatteista vähän kastui. Mikäs siinä auttoi. Vitka astui raitaille ja varmasti toivoi, että hänen onnettomuuttaan ei kukaan huomaisi. Nyt siihen Juho Suomisen kaupan luokse oli kuitenkin kesäisinä iltoina tapana nuorison kokoontua ja niinpä nytkin. Sakki hajaantui, että Vitkan isäntä pääsisi ohi ja siinä vaiheessa isäntä ajatteli, että nyt nuo kuitenkin näkevät hänen märät vaatteensa ja huumorintajuinen ja hyväntahtoinen kun oli, kuitasi jutun sanomalla »sattaa, pojat». Pojat ällistelivät ensin ja räjähtivät sitten nauramaan, sillä ei ollut satanut moneen päivään. Tuo sanonta isännän suulla sanottuna oli vain osoitus hänen hyväntahtoisuudestaan. Kustaa Vitka oli kerta kaikkiaan sellainen mies, että hän ei toisen ohitse juuri mennyt, jos hän ei samalla sanonut jotain ystävällis-

kenenkään maalle». Tulonen siinä Emma-vaimonsa kanssa asui. Muistan, että asumuksessa ei ollut kelloa, mutta ilman sitäkin Tulonen kyllä hyvin töihin ehti.

Vanha ja harmaa kyläsilta oli rajana kahden kyläkunnan välillä, kahden pitäjän ja kahden maaherranläänin välillä. Melko tukeva se kuitenkin oli, noin 10—12 m pitkä ja ehkä noin 5 m leveä, joten mikään ajoneuvojen ohitus ei siinä hyvin käynyt päinsä. Vuoden 1918 sodan aikana silta menetti kansirakenteensa. Kylämäen kivinavetassa oli muutaman viikon keväällä ollut majoittuneena toispaikkakuntalaisia punakaartilaisia ja he lähtiesään työnsivät kansirakenteet jokeen. Vilukselalaisten myllytie oli tukossa. Olojen taas rauhoittuessa kylän talollist ryhtyivät sillan kantta rakentamaan talkoovoimin. Manttaalin mukaan tuotiin kansi-puut ja talosta tuli mies ja kaksi parhaasta. Muistan että Heikki Nurminen ja Oskari Näyskä olivat rakennusmestareina. Kansipuita tuomaan kehoitettaessa oli kuitenkin unohtunut vaatimus siitä, kuinka pitkiä niiden piti olla, ja nyt ne olivat mikä 4 mikä 5 metriä. Sen mukaan kuinka kukin sillan leveyden muisti. Oli selvää, että ne katkaistiin kotona ja se hukkapala näin jäi kotiin halkopinoon. Sillasta tuli sitten vähän lovikas. Pikkupoi-kakin sen huomasi, että nyt oli jotain vinossa, mutta päätettiin, että menee se nyt siinä niin kuin menikin. Myöhemmin kyllä kansi uusittiin ja niin pääsi Vitkan Väinökin isolla »Republican» kuorma-autollaan yli eikä tarvinnut Hovirinnan kautta kotiin kiertää. Kosken Osuuskaupasta Väinö tämän auton oli ostanut. Siinä ei ollut ilmarenkaita, mutta niin vain ajettiin sillä autolla Huistin tyttären häihinkin vieraita Mellilän asemalta. Suku kun oli laaja ja heitä asui rautatiematkojen takana. Nämä häät olivat sinä kesänä, jolloin Huistin tallirakennus valmistui, saattoi se olla vuosi 1922.

Autojen aikakausi alkoi jo sitten elää ja vaikuttaa Vilukselassakin. Vitkan Väinö oli sitten jo ostanut Venäjän kartanon huutokaupasta Humppilasta »Chevroletin», Aug. Hakala Fordin, saman auton sitten heti toi myöskin Heikki Nurminen ja Oskari Näyskä. Sarkin Oskari oli

kyllä jo ensimmäisen maailmansodan aikana ajellut moottoripyörä »Harley-Davidsonillaan», siinä oli myöskin sivuvaunu, joten matkustajankin voi ottaa. Niin sitä uusi aika vyöryi maalauskylään. Vitkan Väinö toi edelleen »Buicsinsa», se oli jo umpivaunu. Amerikasta kotiutunut Kuparin Franssi toi umpivau-nun ja se oli »Chevrolet» jne. Olot alkoivat vakiintua silläkin alalla. Pitäjän herraskartanoissa oli kyllä jo kauan ajeltu autoilla.

Silta vain eli omaa elämänsä ja pikkupoikia riitti sen reunoille onkimaan. Tyyli säilyi. Kun 1978 jälleen kerran kävin Vilukselassa, jäin poikien kanssa juttelemaan. Syökö kalakysymykseeni pojat vastasivat kieltävästi. Tunsin tarvetta lohduttaa poikia tiedolla, että ei se 60 vuottakaan sitten sen paremmin syönyt. Pojat olivat kivoja ja allapäin lähti vanha mies rannalta, hänkin oli kerran ollut siinä sillan reunalla nuori poikanen.

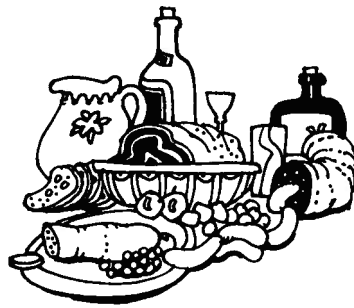
Siitä sillalta sitten vasta varsinainen kylä alkoi. Sillan pielessä kylään tullessa oikealla oli Huinan talon isohko saunarakennus pyykinpesuhuoneineen. Sauna oli aikaisemmin sisäänlämpiävä, mutta muistaakseni se myöhemmin tehtiin uloslämpiäväksi. Sauna oli melko tilava ja kuivausparvella varustettu, joten mallas-ym. kuivaukset hyvin kävivät päinsä. Huina oli valtion virkatalo ja siinä oli vuokraajat vaihtuneet melko usein, mutta 1909 siihen oli kuitenkin tullut Ypäjältä Heikki Teeriaho-niminen vuokraaja ja hän alkoi taloa asua väkevästi. Hänellä oli runsaasti omaa työvoimaa, ja hänellä oli siis hyvät mahdollisuudet vakavaraiseen talouteen. Kaikilla Teeriahoilla oli erittäin kaunis lauluääni. Klihtauspäivänä saunalle tuli vieraitakin kuuntelemaan, jopa myös ottamaan osaa lauluun. Joen ranta oli kesäaikana hyvin kaunis ja viihtyisä. Sillan kuppeessa oli kylän yhteinen pyykki-lautta ja siinä oli talvella myöskin avanto, jos joillakin oli omassa pihassa vesi vähissä. Joella saattoi vanha Aug. Sarkki kokea rysiään. Huinan Heikki oli myös innokas kalamies, nuorempi Heikki Teeriaho nimittäin. Heikki oli huumorintajuinen, ja hän saattoi akat joskus pelottaa pahanpäiväisesti viskaamalla pirtin lattialle kiemurtelevan ankeriaan. Aug. Sarkki piti rysiään

joen alajuoksulla, Heikki taas sen yläjuoksulla. Kummallakin oli oma lauttansa, jota seipäällä sauvomalla kuljetettiin, sillä joki ei ollut syvä.

Rannasta vähän ylempänä oli Huinan talon varsinainen rakennusryhmä sillä paikalla, missä osa rakennuksista vieläkin on. Siitä on nyttemmin kuitenkin hävitetty suurin osa vuosisadan alun rakennuksista. Oikeastaan vain sementtitiilistä rakennetun navetan jäännökset ovat vielä paikalla. Navettarakennus rakennettiin ehkä noin 1914. Muistan aivan hyvin vielä talon pihalla harmaat tiilikasat, jotka siinä odottivat rakentajansa. Edelleen pihan piirissä oli nyt jo hävitetty talli, kalustusuoja ja puorirakennus, tallissa nuo Heikki Teeriahon kuuluisat, hyvät hevoset. Perääntyvät punakapinalliset niitä kuitenkin roimasti vähensivät ja luulen, ettei talli sen jälkeen kunnolla enää vironnut. Hevosia siellä oli mutta hävitystä oli kuitenkin vaikea nopeasti korjata, ja sitten jo tulivatkin konevoimaiset vetäjät pellolle. Nykypolvi ei enää tiedä, mitä uljuutta tuo tyhjä tila maantien vieressä on pääl-lään joskus kantanut.

Tien vasemmalla puolella aivan jokitöyrään tuntumassa oli Suomisen nahkuriverstas. Suominen oli monipuolinen yrittäjä. Tällä Juho Suomisella oli Huinan taloryhmän vastakkaisella puolella tien risteyksessä olevassa asuntoryhmässään myöskin sekatavarakauppa, jota emäntä ja tyttäret käsittääkseni pääasiassa hoitivat. Suomisella oli Tl. Kosken Sorvaston kylässä myöskin pienempi maanviljelystila, ja omistipa hän joskus Kylämäentilaakin Vilukselassa. Sodan jälkeiset muuttuneet olosuhteet ehkä tekivät jo siinä vaiheessa kauppakuolemia. Niin Suominenkin siinä 1918—19 alkoi lopettaa sekatavarakauppaansa ja keskittyi enempi tuon nahkuriverstaansa töihin. Hänellä oli kyllä aikaisemmin siinä apunaan myöskin kisällejä.

Lähemme nyt ensinnä siitä Suomisen rakennusryhmästä rantatietä Sorvaston rajaa kohti. Kuten vieläkin niin siinä oli ensinnä Sarkin, Kuparin ja Kylämäen jokivarsipel-lot. Vilsojan töyräällä oli pieni kaksihuoneinen Rantalan asutus. Siinä Miina Rantala asui tyttärensä Huldin kanssa. Hulda oli lapsuute-

ennen kuin vieras oli ottanut joka lajia tarjottavaa. Kahvia kaadettiin kaksi kupillista. Kerran sattui niin, ettei eräs pikku tyttö yltänyt oikein hyvin ottamaan tarjottimelta. Tämän huomasi isoäiti. Hän nuhteli tarjoilijaa sanoen: »Pistä ales toi rikka et likka ja saa. Noin, ota nys-sit juur joka sorttii!»

Tämän jälkeen tarjoiltiin viiniä: joskus oli mehua kääretortun kera. Tällä aikaa katettiin myös ruoka pöytään. Siihen tuotiin ensin kylmät ruuat, sellaiset kuin pajulalai-sittain sallatti eli rosolli, alatoopi, syltyt, juustot, suolaiset kalat, joihin kuuluivat anjovis, lohi ja silli, sekä makkaraa, jos oli ostettu. Leipänä oli piimälimppua, peruna- tai setsuurilimppua ja hiivaleipää. Voi oli pyöritetty pikku palloiksi. Näistä oli koottu pyramiidin muotoinen asetelma. Vaikka kaikki oli yritetty laittaa kauniisti esille, ei ruokia kovin paljon koristeltu.

Pöytää koristeltiin mm pienillä kodin viherkasveista leikatuilla oksilla. Ne laitettiin pöytäliinan riippuvaan osaan kiinni. Unelmaniminen kukka oli paljon käytetty. Lautasliinoja ei käytetty. Ruokajuomat laseineen olivat toisella pöydällä, kuitenkin aivan välittömässä läheisyydessä. Juomana oli kotikaljaa, maitoa ja kirnupiimää. Ennenkuin aloitettiin ruokailu, veisattiin ruokavirsi.

Papit aloittivat aina ruokailun. Heitä seurasivat kylän opettajat, ja vanhemmat sukulais-emännät. Sen jälkeen kylän vanhemmat emännät. Näitä seurasivat sitten muut naiset vähän ikä- ja arvojärjestyksessäkin. Meno oli kuitenkin kovin verkkaisaa, sillä naiset olivat siihen aikaan kovia kursailemaan ja hienoste-lemaan. Kun vihdoin miehet pääsivät ottamaan ruokaa, kävikin se jo huomattavasti joustavammin. Joskus tätä kylmää ruokaa otettiin

kaksikin kertaa tai ainakin kehoitettiin ottamaan. Talon emäntä aina kierteli huoneissa ja kutsui vieraitaan ottamaan ruokaa. Tämän hän teki aina, kun tuotiin uusi ruokalaji pöytään. Tämän jälkeen lisättiin pöytään kuoritut perunat ja lihapullat kastikkeineen. Taas käytiin hakemassa näitä. Ja aikaa kului.

Seuraavaksi oli tarjoiluvuorossa buljonki lihapasteijan kera. Buljonki tarjottiin aina kahvikupeista ja se tuotiin kaikille käteen. Toiset tarjoilijat tällä aikaa siivosivat ruoka-pöytää jos oli esim. jotain tipahtanut liinalle, sekä veivät pois salaattit ja perunat kastikkeineen. Leikkeleitä ja juustoja jätettiin. Pöytään lisättiin maksalaatikko voisulan kera. Jos ei livekala ollut pöydässä perunoitten ja lihapyöryköiden kanssa, lisättiin se nyt maksalaatikon viereen. Aikaa kului jälleen runsaasti, kun käytiin hakemassa maksalaatikkoo. Tämän jälkeen lisättiin pöytään lanttulaatikko, jota käytiin taas hakemassa. Tässä kohdin joku jätti väliinkin, eikä käynyt ollenkaan pöydässä. Liekö tästä johtunut, että myöhemmin molemmat laatikkoruuat tuotiin yhtäaikaan pöytään.

Kun ruokailu oli näin pitkällä, oli vuorossa koota lautaset pois sekä tyhjentää ja siivota pöytä kokonaisuudessaan. Tarjoiluvuorossa oli joko rusina- tai sekahedelmäsoppaa. Jos oli puuroa, se oli riisistä keitetty. Nämä tuotiin pöytään samoin kuin syvät lautaset ja lusikat. Vieläkin kuulee sanottavan: »Kun sai viäl oikein Rintalan Miinan rää-mii.»

Puolen yön vaiheilla papit alkoivat tehdä lähtöä kohti pappilaa, sillä olihan seuraavanakin päivänä sama kinker- ja pitopäivä edessä. Kuski oli pitänyt silmällä kelloa ja ilmoitti sen kirkkoherralle. Tämän johdolla sitten kiiteltiin isäntäväkeä, ja veisattiin virsi lähtiäisiksi.

Kinkeritalossa sen sijaan jatkui ruokailu. Tuotiin taas puhtaat matalat lautaset sekä veitset ja haarukat pöytään. Ruokalajiksi sinne tuotiin perunat, uunipaisti kastikkeineen: lisukkeina olivat pöönät eli härkäpavut ja keitetyt makaroonit sekä luonnollisesti leipä ja voi. Tämä oli taas niin hyvää, että tätä hakivat kaikki, vaikka oli tullut syö-

dyksi jo tuollainen 7—8 tuntia, joskus enemmänkin.

Loppu kuitenkin alkoi lähestyä, koska tarjoiluvuorossa oli jälkiruoka. Se oli tavallisesti joku kiisseli tai hyytelö. Se oli valmistettu joko puolukoista tai luumuista. Koristeenä oli käytetty kermavaahtoa. Se tarjottiin kahvitasseista, niinkuin Pajulassa sanottiin. Lisukkeina oli paakelssit, leivoksiksi nykyisin kutsutut.

Viimeksi tarjottiin tee, ja silloin laitettiinkin pöytä koreaksi. Siihen tuotiin monenlaiset pikkuleivät, pullat ja paakelssit. Kaakut tulivat kuvaan myöhemmin. Naiset levittivät isot nenäliinansa ja kokosivat pöydästä joka lajia lapsille kyläkuksi. Vaikka taisi jonkun perheen lapset jäädä ilmeinkin tuliaisia, koska näitä »nyyतेjä» löytyi seuraavana päivänä piironkien päältä, ikkunaverhojen takaa ym paikoista. Kello olikin siinä yhden kahden tienoilla aamuyöstä, kun vieraat tekivät kotiin lähtöä.

Pitkamatkalaiset jäivät taloon yövieriksi. Heille tarjottiin aamulla ensin kahvi ja suurus vähän samaan tapaan kuin papeillekin edellispäivänä. Puolen päivän paikkeilla alkoi taas tulla vieraita taloon, sukulaisia ja sellaisia jotka eivät olleet edellispäivänä. Nyt kaikki kävi jo huomattavasti nopeammin, koska pöytään tuotiin yhtä aikaa enemmän ruokalajeja ja ottaminenkin kävi joustavammin.

Vielä kolmantenakin päivänä saattoi tulla vieraita, sellaisia, jotka eivät oikein kehdanneet tulla vaate-tuksensakaan puolesta edellispäivänä. Kokit, loikkarit ja tarjoilijat lähtivät jo toisen päivän iltana pois. Heille annettiin rahapalkan lisäksi mukaan runsaasti ruokaa ja leivonnaisia. Loppuselvityksessä meni vielä päivä pari, kun vietiin astiat pois, samoin naapurista lainatut pöydät ja tuolit.

Viimeksi pestiin pyykki. Talon väki pääsi taas normaaliin elämään ja varmaankin helpotus oli suuri, kun eräskin isäntä leikkisästi huokasi: »Kaikki on taas reeras, ei tarte muuta kun käyrä vaan kesteis taas.»

Kirjoittajaa ovat avustaneet muistitiedoillaan Aili Maasilta, Arvo Maasilta, Tyyne Väre, Olga Oksanen ja Aili Avellan.

ME SUOMALAISET SELVIYTYJÄT

Kaari Utrio

Pidin syyskuussa sarjassa 'Tästä haluaisin puhua' radioesitelmän, joka ehdittiin uusiakin. Lyhyen puheenvuoron jälkeen postilaukkuun on tulvinut kiitoskirjeitä ja pyyntöjä esitelmän kopioista. Kuulemani mukaan lehtien yleisönosastoissa on toivottu puheenvuoron uusintaa radiolta. Tämä kaikki tietenkin ilahduttaa meikäläistä mutta aavistuksen verran myös masentaa. Olen kirjoittanut 12 vuoden aikana toistakymmentä romaania, joissa olen koettanut sanoa saman, mitä sanoin radiossa. Mutta vasta nuo 15 minuuttia eetterissä ovat menneet yleisöön.

Katselen historiaa naisen näkökulmasta. Täältä päin tarkasteltuna se näyttääkin melko erilaiselta kuin miesten tapaan tulkittuna.

Kirjailijalla on oikeus ja velvollisuus vetää yksilötasolle historian faktat, niin yksittäiset tapahtumat kuin kehityskaaretkin, ja tutkailla, miltä nyt tuntuu. Pyhitetyimmätkin historian henkilöt ja tapahtumat menettävät kultauksensa kun tavalinen tervejärkinen naisihminen pääsee niitä vähän nokkimaan.

Sankareista tulee murhaajia ja raiskaajia. Uskonnon suurmiesten kaavun alta paljastuu armoton kaksinaismoralisti, suvaitsematon noitienmetsästäjä. Teollisuuden esisistä jää ahneen saalistajan muotokuva. Suuri taiteilija on sietämätön kotityranni.

Naisjärjellä voi murskata melkein minkä tahansa myytin. Nainen onkin kokenut kaiken eri tavalla kuin mies. Voisi luulla, ettei kysymys ole lainkaan saman ihmiskunnan historiasta.

Minun kirjojeni henkilöt ovat tavallisia ihmisiä, kauppiaita, pappeja, talonpoikia, sotilaita, ja heidän naisiaan. Ruohonjuuriperspektiiviin eläytyminen on paljastanut minulle asian, jota ei yleensä tule ajatelleeksi.

Suomalaisilla on hämmästyttävä kyky selviytyä hengissä.

Me vähättelemme helposti itseämme ja vaivumme mielellämme itsesääliin. Tuon tuosta kuulee fraaseja siitä, kuinka olemme kypsytön kansa koska historiamme on niin lyhyt ja kulttuurimme on niin nuori. Yhdysvaltain historia on hädin puolet Suomen kirjoitetusta historiasta ja kulttuurikin paljon nuorempi, mutta säälittelevätkö amerikkalaiset itseään?

Kuuluupa joskus joku valittelija puhuvan murheellisella äänellä »Euroopan kulttuurikansoista» ikäänkuin suomalaiset olisivat vielä puissa kiipeilevällä Ramapithecus-asteella. Historian aikana suomalaisilla on tosin ollut jopa satojen vuosien jättö Keski-Eurooppaan verrattuna, mutta kansakoululaitos on kyllä pystynyt kuromaan sen umpeen.

Runebergin valituslaulu On maamme köyhä oli aikanaan aivan paikallaan. Suomi oli juuri muuttanut viljaa vievästä maasta viljaa tuovaksi maaksi. Mutta asia on sittemmin korjaantunut. Köyhyyttä ei kannata valitella niin kauan kun riittää makkaraa leivän päälle. Köyhemmillä kansoilla ei ole edes leipää.

Minun mielestäni suomalaisilla ei ole mitään syytä alemmuudentuntoon. Me olisimme paljon mukavampia ihmisiä jos pitäisimme itse itseämme arvossa.

Me voisimme kulkea ympäri suurta kaunista maataamme, ihailla itseämme ja valokuvata toisiamme, sillä jokainen meistä on harvinainen olento maapallon neljän miljardin ihmisen joukossa. Välillä voisimme höpöttää itseksemme pelkästään kuullaksemme äidinkieltämme, joka sekin on kummajainen.

On suorastaan ihme, että suomenkieli on yhä hengissä ja että me suomalaiset elämme edelleen yhtenäisenä ja itsenäisenä kansana.

Jo tämä paikka, jonka esisämme autuaassa tietämättömyydessään valitsivat suomalaisten asuinpaikaksi on Euroopan hankalimpia. Kaksi suurta kulttuuria kirskaa vastakkain kuin mannerlaatat ja suomalaiset ovat siinä välissä.

Ainoa lohtu lienee vahingonilo. Heimoveljemme unkarilaiset valitsivat vielä huonommin: he tömähtivät asumaan Euroopan polttopisteeseen eivätkä ymmärtäneet perääntyä ennen kuin oli liian myöhäistä.

Alunperin meitä oli vaivaisen vähän. Keskiajan lopussa 1500-luvulla ehkä kaksi ja puolisataa tuhatta ihmistä ripoteltuna sinne tänne eteläiseen Suomeen. Emmekä me olleet edes mikään kansa vaan joukko samantapaista kieltä puhuvia heimoja.

Mutta epäitsekäätsä ruotsalaiset päättivät sivistää meidät. Ei aikaa kun meillä oli joukoittain ruotsia puhuvia valtiaita, vouteja, pappeja ja tuomareita. Suomalaisen uskonto ja perinteellinen tapaoikeus sivistettiin tehokkaasti parin vuosisadan kuluessa. Palkkioksi ruotsalaiset eivät halunneet juuri muuta kuin vähän viljaa ja muuttaman miljoonan nahkaa Suomen metsistä. Jotkut suomalaiset, härkäpäiset hämäläiset etunenässä, eivät olisi niin välittäneet ruotsalaisten huolenpidosta, mutta ymmärsivät aikaa myöten oman etunsa kun se heille voimallisesti opetettiin.

Suomalaiset lisääntyivät kiusallisen hitaasti. Ruotsalaiset olivat nimittäin keksineet, että suomalaiset olivat hyviä tappelijoita ja tarvitsivat heitä käymään sotia. Suomalaisia olisi saanut olla enemmänkin, mutta vain puolet jokaisesta sukupolvesta varttui aikuiseen ikään. Niistäkin vähistä suuri osa luikki metsään käpykaartiin kun eivät ymmärtäneet kunniaksi kuolla kuninkaan ja uskon puolesta.

ISO-VILUKSELAN KYLÄÄ 1910—20-LUVUILLA I

Arvo Lindgren

Nyky-Vilukselan nähtävyys entisen kansakoulun tontilla. Tekijä: Markku Ojala. Kuva: T. Horila.

Näistä Varsinais-Suomen rajalla olevista kahdesta kylästä käytettiin vielä 1920-luvulla ilman muuta Iso-Viluksela ja Vähä-Viluksela nimitystä. Tuohon aikaan kuitenkin alettiin käyttää jo yleisesti vain Vilukselaa yksin ja pian se yleistyi. Esim. »Suomen Maatilat» -teos 1931 käyttää yhteisesti vain Vilukselaa. Koska tämä kirjoitus käsittää vain entisen Ison-Vilukselan aluetta, niin olkoon tuo selitys tässä selvyiden vuoksi. Historiatietoihin viitaten saattaa olla, että kylän asuttaminen on alkanut jo 1300-luvulla, siis aikana jolloin riistanpyynti varsinaisena elämisen keinona väistyi kaskenpolton ja niitynraivaamisen tieltä. Keskiajan asiakir-

jat eivät tosin kylää mainitse ennen vuotta 1506, mutta on melko varmaa, että kuningas Maunu Eerikipojan määräys tehostaa asutusta juuri tällä alueella on tuota vuosilukua huomattavasti paljon aikaisempi ja siis hänen valtakaudellaan oleva vuosi 1334. Maunu Eerikipoikahan eli vuosina 1316—74, julistettiin täysi-ikäiseksi 1332. Kielimurre todistaa kylän saaneen vaikutteita hyvin paljon Varsinais-Suomesta, osin myöskin Satakunnasta, näin on epäilemättä tapahtunut Someron kaikkien eteläisten kylien kohdalla. Onhan naapurikylä, Tl. Kosken Värmälä, mainittu jo niinkin varhain kuin 1476. Järjestelmällisesti voimme näistä kylistä

saada selkoa vuodesta 1540 lähtien, jolloin maakirjojen ja veroluetteloiden pitäminen alkoi.

Vilukselan kylätie erkani vuosisatamme alussa Hämeen härkätiestä Koskelta päin tullessa huomattavasti aikaisemmin kuin mitä se nyt erkanee. Se tuli Härkätieltä suoraan Vanhantalon talon pihaan ja sieltä Vanhantalon peltojen poikki suoraan mutkaan, josta tie lähti sitten varsinaisesti ylittämään jokea ja nousemaan ylös neljän tien ristille Vilukselan puolella. Vuosisadan alussa tie muutettiin sitten nykyiseen kohtaansa kirvesmies Tulosen mökin luota Härkätielle. Tulosen asumus on kuitenkin nyt jo hävinnyt. Se oli rakennettu tiealueelle »ei

Kulttuurilautakunta toivoi näyttelytiloja Joensuuun neuvolarakennukseen. Voitaisiko ajatella että samaan rakennukseen voisi myös sijoittaa pirtteille eläkeläisille askartelu ja liikuntatilat. Puposopparakennuksen osanotosta päätellen Somerolla on paljon eläkeläisiä jotka varmasti myös kaipaisivat ohjattua askartelua ja liikuntaa. Mikäs olisi sen hausکمپا kun eläkeläisetkin voisivat kerran tai kaksi viikossa kokoontua seurustelun merkeissä ja vaikkapa pyörähtää jonkun tanssiseuran kanssa. Sosiaalilautakunnan puheenjohtaja toi edellämainitussa juhlassa myös esille ajatuksen eläkeläisten ruokailun järjestämisestä. Tähän rakennukseen sopisi myös hyvin ruuan tarjoilu järjestää. Onhan tässä keskustassa paljon yksinäisiä eläkeläisiä joille on se ruuanlaitto vähän hankalaa. Jään odottamaan arvoisien päättäjien kannanottoa. nim. Y.M.

Runoutta ei muisteta

Minusta on hirveää, että vanhemmat ihmiset suhtautuvat niin nihkeästi taidetalon ajatukseen. Meissä nuorissa on monta, jotka harrastavat lausuntaa. Olisi kiva pitää joskus lausuntailta kaikkien iloksi tällaisessa mukavassa tilassa pääraitin varrella.

Runotyttö -65

Entiselle somerolaiselle

vastaukseksi, että et ole pitkään aikaan tainnut käydä täälläpäin, koska sinulla tuntuu olevan vanhentuneet tiedot somerolaisten taideharrastuksista. Kaunis vanha talo keskellä kylää on juuri omiaan taidetaloksi. Sen sijainti jo takaa, että kävijöitä riittää. Matkailijakin sen löytää ja taiteen harrastajia täällä on ja lisää löytyy kaiken aikaa, joten asian oivallus on oikein hyvä. Nimim. Purkuunko talon tahtoisi?

Suuri kysymys

Monasti kysytään, voiko maaseudun ihminen ajatella syvemästi ja voiko se luoda omintakeisesti. Minä tiedän ja tiedän sen naapuristostani, että monet maaseudun elävät tekevät tosissaan arkipäivän harrastuksen vastapainoksi TO-DELLISTA TAIDETTA: Ihän lähinaapurustossa on mies joka on näprännyt juurista ja oksista erilaisia veistoksia. Sillä on niitä tupa täysi. Tällainen ajatus taidenäyttelystä olisi siis ihan hyvä.

Läheltä seuraava

Taidetta kaupan

Luomisen riemu ei tunnu riittävän somerolaisille »kuvataiteilijoille». Ongelmana on, että harrastelijoilta puuttuu näyttelyhuoneisto. Aholan tiloista kulttuurin automarkettia toivovilta maalaajilta puuttuu valitettavasti myös terve itsekritiikki.

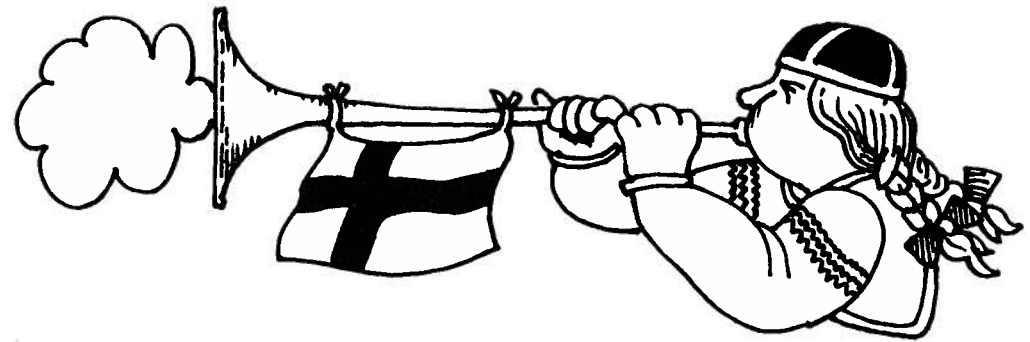
Taidetta esille! Hyvä asia.

Taidenäyttelytilan hankkiminen paikkakunnalle on kannatettavaa. Sopii tänne näyttelyhuoneisto, jossa voi katsella omien ja vieraillevien taiteilijoiden teoksia. Toivotaan myönteisiä kunnanäitejä ja -isiä. Nimimerkki »Kannatan»

Vanhaa rakennustyyliä

oleva kaunis rakennus keskellä kylää on oikea paikka taidetaloksi. Näin siitä tulisi myös vähiin nähtävyyksiin yksi hieno lisä matkailijan kannalta.

Keskeisellä paikalla sen käyttö varmasti on parempi kuin missään sivulla. Taiteen harrastusta on kylä, mutta sen julkistamisesta onkin ollut pula. Ryhmä Osuuskauppalaisia

Minulta usein kysytään, missä historian aikakaudessa olisin halunnut elää. Ei kukaan täysjärkinen ihminen halua palata menneisyyteen, en ainakaan minä. Ei sieltä löydy mitään romantiikkaa. Elämä oli kovaa. Tänä päivänä köyhinkin teollisuusmaan asukas elää ylläilyssä josta eivät paavit ja keisarit osanneet edes kuvitella. Suurin osa ihmisistä joutui käyttämään kaiken aikansa elämän ylläpitämiseen. Elämän tarkoitusta ei tarvinnut kysellä: elämän tarkoitus oli elämä, hengissä pysyminen.

Jokapäiväisen leivän hankkiminen oli silmitöntä raatamista, eikä sekään usein riittänyt. Nälkäräjällä tasapainoileva talous oli altis häiriöille. Maanviljely oli alkeellista, viljalajit heikkoja. Monia tärkeitä höytykasveja ei tunnettu lainkaan. Yksi huono vuosi vielä jotenkin kesti, toinen jo ajoi köyhimmät kerjuulle. Vuosikymmenen mahtui kolmekin katovuotta ja ainakin yksi nälkävuosi. Primitiiviset säilöntäkeinot olivat omiaan lisäämään keväisen nälän uhkaa. Sairaanhoidon tavallisimmat muodot olivat loitsu ja rukous. Ihmisen osa oli alituinen turvattomuus.

Perin vähän oli niitä jotka ehdivät tehdä muutakin kuin vain pysytellä hengissä ja jatkaa sukuaan. Joillakin riitti aikaa sotimiseen, oikeuden jakamiseen, sananjulistukseen. Nämä jotkut olivat enimmäkseen ruotsinkielisiä. Toivottiin, että koko kansa ajan mittaan unohtaisi ruotsinkielensä ja alkaisi puhua ruotsia.

Minua on aina ihmetyttänyt, kuinka ruotsalaiset ovat viitsineet sotia melkein koko menneisyytensä. He tekivät sitä yhtämittaan melkein kaksisataa vuotta ja sitten suomalaiset eivät enää jaksaneet. He rupesivat kuolemaan pois.

1600-luvun lopulla, Ruotsin suurvaltasotien hirmukuorman allakin

Suomen väestö oli sentään kasvanut neljään ja puoleensataan tuhanteen. Silloin koitti onnettomuuksien jaksot, jonka olisi luullut pyyhkivän koko riistetyn, miehettömän, nälkiintyneen kansan maan pinnalta.

Ensin kansaa koettelivat Suuret Kuolonvuodet, nälkävuodet, jotka veivät hautaan kolmasosan väestöstä. Onnettomuuden suuruuden voi käsittää, jos kuvittelee, että seuraavan kahden vuoden kuluessa kuolee yhtäkkiä lähes kaksi miljoonaa suomalaista.

Mutta Pohjolan sankarikuningas Kaarle XII tuskin huomasiakaan mitään metsäläismaakunnassa tapahtui. Hänellä oli kiire Suureen Pohjan sotaan. Venäjää valloittamaan vietiin taas kerran uupuneesta maasta miehet ja verot. Kotiin jääneiden piinaksi tuli rutto. Sitten venäläiset miehittivät maan ja alkoi Isovihan.

Minua jaksaa hämmästyttää, että suomalaiset selvisivät tästä kaikesta. Mutta poloinen oli se maa, jonka uusia rajoja vedeltiin Uudenkaupungin rauhassa.

Ruotsalaisten aika rupesi kuitenkin käymään pitkäksi, kun pariin-kymmenen vuoteen ei ollut kunnon sotaa. Pistettiin sitten vauhtiin Pikkuviha ja Suomi sai jälleen kärsiä miehityksen. Kun siitä oli päästy ruvettiin sotimaan Pommerin sotaa ja sitten Kustaan sotaa. Suomalaisilla riitti tappelemista.

Harvaa kansaa onnisti lopulta niin kuin suomalaisia: loppujen lopuksi Venäjä kuitenkin valloitti Suomen. Koitti ensimmäinen pitkä rauhanaika. Ruhtinaan oikusta Suomi sai itsehallinnon. Miehet ja verot jäivät omaan maahan. Siitä tuli hyvä harjoittelu-aika itsenäisyytensä varten.

Paljon on tämä kansa saanut kestä. Mitättömästä alusta esivanhempamme ponnistelivat meidät

maailman sivistyskansojen kärkipäähän. Kukaan ei heitä ole auttanut, päinvastoin, he saivat luovuttaa kättensä työn ja poikiensa hengen isäntämaan hyväksi.

Suomalaiset ovat eläneet melkein koko historiansa vieraan vallan alla. Tottumus sortoon synnyttää sortoa. Silti meillä on tänä päivänä toimiva poliittinen demokratia ja kansalaisvapaudet. Olemme jopa edelläkävijöitä yksikamarisen eduskunnan ja naisten äänioikeuden lipunkantajina.

Emme ole vain selviytyneet hengissä ratakiskojen välissä vaan olemme lisäksi oivaltaneet kahden maailman rajalla ulkopoliittisen linjan, jota tyhmemmillä on syytä kahtia.

Pois alemmuudentunnot ja varsinkin vihansekainen huonommuudentunne ruotsalaisia kohtaan. He ovat meille velkaa, emme me heille. Vaikka ruotsalaiset elättäisivät kymmenen vuotta koko Suomen kansaa, heidän velkansa ei tulisi maksetuksi. Suomalaisen siirtolaisen ei tarvitse hävetä Ruotsissa. Me olemme ihan hyviä ihmisiä sellaisina kuin olemme. En käsitä, miksi meidän pitää nöyrästi apinoida muka viisaampien esimerkkiä. Jos Ruotsi ja Neuvostoliitto tukehtuvat byrokratiaan, meidän ei tarvitse tehdä samaa. Jos saksalaiset ahneuksissaan tuhoavat luontonsa, meidän ei välttämättä tarvitse tuhota omaamme. Jos amerikkalaiset haluavat lahjoa poliitikkojaan, meidän ei ole pakko lahjoa omiamme.

Minun mielestäni suomalaiset voisivat joskus nauttia häikäilemättömästä sovinismista. Samalla tulee tietenkin muistaa, että koska me olemme niin erinomaisia kuin me itse asiassa olemme, meillä täytyy olla varaa auttaa kehitysmaita. Ne käyvät nyt läpi sitä katkeraa menneisyyttä, josta suomalaiset ovat selvinneet hengissä.

Taitavat olla tosissaan

PAJULAN VAHLION KULMAN PAIKANNIMET

Tuula Kämi

Vähän Meklahren tienhaaran jälkeen kääntyy Härkätiestä vasemmalle Vahlion kulmalle eli Vaaljoen kulmalle eli Taka-Pajulaan vevä Rajamäen metsäautotie eli Pietarin pikatie.

1800-luvun loppupuolella oli tien vieressä olevassa veräjässä ollut seuraava viisu:

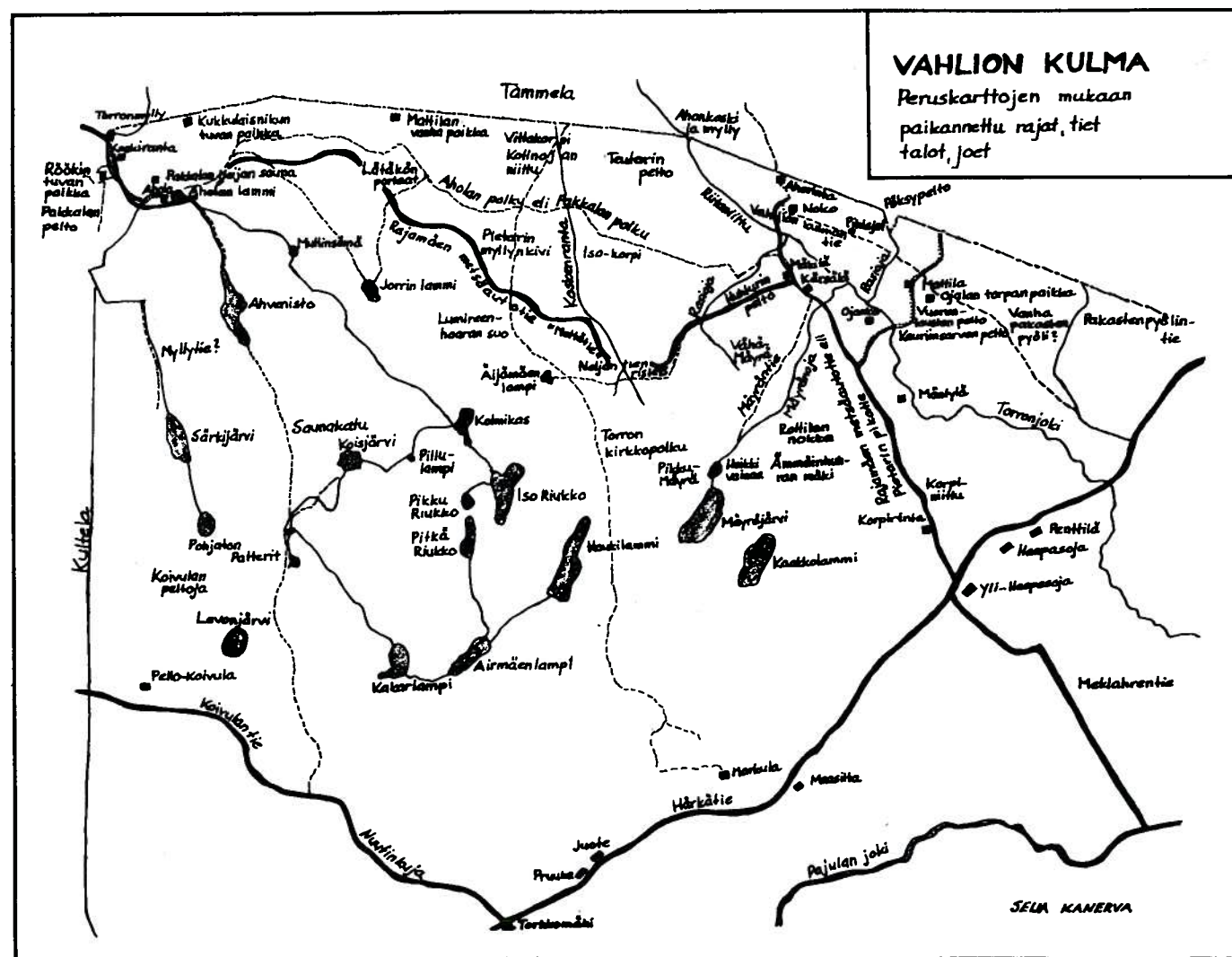
Härkätiestä erkanee tä, joka Paskanloukkaan kulmalle viä, Kärälän pytinkille, Nokon pefaltterille ja Mattilan viinakasorille.

Näin Vahlion kulma oli saanut vielä neljännenkin nimen edellisten lisäksi. Kirjoittajista ei olla aivan varmoja, mutta vahvoja epäilyjä on olemassa, että Saksan Oskari ja Tuomisen Vernerin olisivat olleet viisun kirjoittajat. Vielä 1900-luvun alkupuolella Nokon Veikko oli kansakoulussa kiusattu Nokon pefaltteriksi.

Vahlion kulma on saanut ensimmäisen asutuksensa isonjaon yhteydessä, kun Pajulan kylän liikamaisista erotettiin Vaaljoki-niminen kruunun uudistila v. 1797. Kulmakun-

nan ensimmäinen uudisraivaaja oli Pietari Torkkomäki, joka on jättänyt nimensä moneen eri yhteyteen Pietarinnokkaan, Pietarinkiveen, äsken mainittuun Pietarin pikatiehen — ja Pietarin kiukaanlasseja on etsitty ja löydettykin Mattilan ja Mäkilän rajamaisemista.

Vuonna 1801 Vaaljoen tila jaettiin kolmeen osaan, Koivulaan, Mattilaan ja Takkoon (myöh. Nokko). 1808 siirtyi puolet Mattilasta Hattulasta tulille Juhana Erkinpoika ja Beatha Juhanan tytär Kär-

Tori ja taide

Toribussi tuo meidät eläkeläiset mukavasti keskustaan. Jos siellä olisi esillä jotain katseltavaa vaikka käsitöitä ja oikeita tauluja, olisi vanhallekin mukava tuijottaa muuta kuin linja-autoaseman seinä. Usein jää vanhalle aika paljon joutoaikaa kun on tullut keskustaan toribussilla.

Mamma

Vielä Nimimerkille Kas kun ette metroo halua

Kyllä meitä täällä Somerolla kaikiksi on. Se vanhan talon säilyttäminen on jo kulttuuria. Olihan uimahallillakin vastustajia. Eikös se ole nyt hyvä siellä on lastenkin hyvä opetella uimaan. Kyllä se kevyen liikenteen metronkin olisi hyvä olemassa siinä linja autoaseman vaiheilla mikäli autoliikenne nykyiselläänkin jatkuu.

L.N.

Somerolaiset ovat hyvää väkeä

Kyllä kaikki somerolaiset lähtevät kuvataidetta katsomaan, jos ei tarvitse lähteä tarpomaan kilometrien taakse. Neuvola on hyvä ajatus, se on keskellä kylää. Jos Someron kunta järjestää tilat niinkuin se varmasti sen tekeekin, niin tänne voidaan saada valtakunnallisestikin merkittäviä näyttelyjä kuten on muillakin paikkakunnilla.

Ei ole oikein lähteä etukäteen sättimään kunnan johtoa, joka on yleensä ollut viisas päätöksissään. Miksi suhtautua etukäteen asiaan sätien. Luotan kunnaniin ja -aiteihin. Tulemme näkemään, että neuvolaan perustetussa näyttelytilassa somerolainen kulttuuri kokee uuden nousun.

Parhaaseen uskova

Veroäyrin hinta

Täällä Somerolla ei tunneta muuta kulttuuria kuin haitarinsoitto. Tiedän kyllä miten tämäkin asia hoidetaan, vaikka saisitte adressiinne vaikka tuhat nimeä. Kunnanjohto esittää että »joo joo, mutta kuka maksaa sitten siivoojan, vahtimestarin, sähkön, lämmön ja vakuutukset. Siellä on kalliita taide-esineitä, ei niitä voi jättää heitteille. Vakuutukset maksaa. Jne» Kultturista ei kukaan

maksa, ja sen kunnanjohto tietää. Siksi ajatus taidetalosta on epärealistinen. Kuntalaisten tunteisiin voidaan tässä vedota halpamaisella tavalla. Kunnan mafia ja kummit alkavat heti puhua veroäyrin hinnasta. Ja silloin menee monen taidetalon suu suppuun.

Näin on

PS. Äyrin hinnasta ei kyllä puhuttaisi jos paikkakunnalle puuhattaisiin uima-, tennis- tai jäähallia. Näin on.

Nimimerkille Näin on

Jäähalli, uimahalli, ja tenniskenttä palvelisivat laajoja veronmaksajia piirejä ja antaisivat mieluisan harrastamisen mahdollisuuden sadoille eri ikäisille nuorille.

On ihan eri asia, kun kysymyksessä on pieni ryhmä hyvin toimeentulevia kansalaisia ja heidän taidenharrasteensa.

Elämme sellaista aikaa, että esim. monilla nuorilla ihmisillä ei ole minkäänlaista mahdollisuutta elämänsä rakentamiseen, työn puutteen tai muun vaikean syyn takia. Aina ei ole tietoa mistä huomisen leivän saa.

Kun tätä ajattelee, tuntuu oudolta, että elämäs-

sään hyvän paikkansa löytäneet ja jo varttuneetkin ihmiset kiukuttelevat, jos yhteiskunta ei tue heidän harrastuksiaan.

Aholan kiinteistö muka puretaan jos siitä ei tehdä »taidetaloa».

Se lienee vain pelotellua, jotta saataisi nimiä listaan, ihmiset kun pitävät Aholasta. Kyllä Ahola yhtä hyvin voidaan säilyttää jotain muuttakin tarkoitusta varten, muut vaihtoehdot on vain »unohdettu».

Kunta voisi antaa torilta ilmaisen myyntipaikan taidenharrastajille, tai vuokrata Aholan sen käyttö-kustannuksilla vastaavalla summalla.

»Näinkin on»

Raha vain mielessä

Hyvä hyvä nimimerkki joka puhui metrosta. Kaikki ne jotka ovat tulleet toiselta paikkakunnalta Somerolle, eivät edes tiedä millaiseen kylään ovat joutuneet. Kyllä on niin, että ne alkuperäiset somerolaiset, jotka osaa edes ajatella, ovat jo aikaa sitten muuttaneet pois. Somerolle on turha tuoda mitään kulttuuria, siellä ajatellaan vain rahaa. Minä lähdin heti pois kun oli mahdollista.

Nimim. Lehti sentään tulee

1369 SOMEROLAISTA HALUAA JUUTA JA JAATA

Kai Linnilä

Taidetalo-kampanja jäi menneeltä vuodelta kunnallisvaalien ohella huomattavimmaksi, pientä kuntalaista koskettavaksi henkilökohtaiseksi toimeliaisuudeksi. Kansalaisopiston taidepiiriläiset esittivät alkuvuodesta kunnallisjohdolle, että ennen pitkää vapautuva Aholan tilan entinen päärakennus, nykyinen Joensuun neuvola varattaisiin kuvataiteen ja muun näyttelytoiminnan tyyssijaksi.

Taidepiiriläiset kokosivat ehdotuksensa tueksi nimilistan, johon kertyi 1369 nimeä. Nimenkeruun aikana Somero-lehteen tulvi yllättävän paljon yleisön omia välittömiä mielipiteitä. Keskustelu jatkui pitkään — Someron Jouluihin keränyt mielenvirkistykseksi niistä hauskimmat.

Nimenkerääjät luovuttivat ehdotuksen sekä nimilistan kunnallisjohdolle 17. 3. Kuntaa kiusallisessa tilaisuudessa edustivat kunnanhallituksen puheenjohtaja Vilho Seppänen, kunnanjohtaja Uno Simström ja kunnansihteeri Pentti Rauhanie-mi. Kansalaisopiston taidepiiriläisinä olivat mukana Veera Saurama, Ahti Kankare, Anja Kurvinen, Irene Lampila, Asta Oksanen, Uuno Syrjälä ja Marjut Tervo. Muut nimienkeruun raskaan työn tehneet, syrjäkyliä rämpineet aktivistit odottelivat kotona uutisia pääkallonpalkalta.

Kunnanjohto kiitti adressista. Luovutuksen jälkeisen keskustelun lopputulokseksi jäi sillä haavaa toteamus, että »Joensuun nykyisestä neuvolasta ei vielä osata sanoa juuta eikä jaata.»

Somerolaiset jäivät nyt odottamaan juuta ja jaata. Toiveet kohdistuvat uusien valtuutettujen hyvään ymmärrykseen.

Somerolla vaaditaan TAIDETALOA

KATA-SANOMAT 19.3.80

Keskivertokoyhan kulttuurikunnan Someron asukkaat ovat ryhtyneet toimimaan taidetalon puolesta.

Kansalaisopiston taidepiirin keräämän kansalaisadressin on allekirjoittanut useampi kuin joka kymmenes kunnan asukkaista. 1369 nimen adressi luovutettiin eilen kunnan edustajille.

— Asiasta on puhuttu jo vuosikaudia, mutta mitään ei ole tapahtunut. Somerolla asuu paljon harrastajia ja ammattitaiteilijoita, joilla ei ole minkäänlaisia näyttelytiloja, kertoo taidepiirin vetäjä graafikko Veera Saurama.

Taiteenharrastajat ovat kiinnittäneet huomionsa kunnan vanhaan kunnanlääkärin taloon. Talossa toimii nyt neuvola, joka perin vuoden kuluksi muuttaa terveyskeskuksen yhteyteen.

Someron kulttuurilautakunta kannattaa lääkärin talon muuttamista taidetaloiksi. Adressin kerääjät toivoivat, että nykyinen kunnanvaltuusto olisi ehtinyt tehdä päätöksen taidetalon puolesta. Asia jäänee kuitenkin perinnoiksi uudelle syksyllä valittavalle valtuustolle.

— Palle on nyt kunnalla. Nyt on tehty työ, joka osoittaa, että kuntalaiset ovat taidetalon takana. Talosta saa-

taisiin oikea kulttuurikeskus, jos hyvää tahtoa löytyy. 200 neljän tiloissa voisi pitää taidenäyttelyjä, lausuntaesityksiä, kirjallisuuspiirejä ja ilta-päiväkonserttejäkin, sanoo Someron Musiikinystävissä toimiva opettaja Matti Saurama.

Musiikinystävät toimii lähes vapaaehtoisin voimin. Kunnan vuosilavastus on 5 000 markkaa. Soittokuntia ottaa lähes 100 somerolaista. Someron kirjastotilanne on parane-massa. Kirjasto saa paikan entisen kansalaiskou-lun tiloista. Uusi kirjastoauto on tulossa ja sivutoimisen kirjastonhoitajan tilalle saataneen päätoiminen kirastonhoitaja.

Vai taidetalo Somerolle!

Entisenä somerolaisena sain makeat naurut lukiesani, että Somerolle puuhataan näyttelytilaa.

Ovatko puuhaajat suorittaneet galluppia siitä, kuinka moni somerolainen tietää mikä on taulu. Kuka taidenäyttelyssä kävisi,

koskilaiset, forssalaiset vai taiteen ystävät Pusulasta? Someron kulttuuritilaisuuksissa on läsnä n. 10 henkilöä. Somero on Suomen sivistymättömin kunta.

Nimim. Kas kun ette met-roa halua

NIMIMERKILLE KAS KUN ETTE METROA

Entisen somerolaisen sivistys taitaa olla kyseenalainen, kun hän väittää, että Somero on Suomen sivistymättömin kunta.

Olen ollut valvomassa kaksipäiväistä taidenäyttelyä kulttuuriviikon aikana Somerolla useana vuonna. Ihmisiä on käynyt näissä näyttelyissä vaihdellen vuosittain 800—1000 henkilöön.

Näistä näyttelyistä ei ole kuin myönteisiä kokemuksia kerrottavana. Samoin on kesänäyttelyiden, siellä kävi paljon retkikuntia ja turisteja Someron ulkopuolelta sekä tietysti kaikki somerolaiset taiteen ystävät.

Kesänäyttelyt jouduttiin lopettamaan tilojen puutteessa. Mahtakohan entinen somerolainen itse tietää mikä on taulu. Ei olisi mitään mieltä siinä, että kaikki ihmiset olisivat samoista asioista kiinnostuneita. Siinähan se elämän rikkaus onkin, kun yksi pitää taiteesta, toinen urheilusta, kolmas vaikka rotukissoista.

Jokaisella on oikeus tuoda julki mielipiteensä oman harrastuksensa puolesta. Jos entisen somerolaisen käy kateeksi. Tulkaa seuraavaan taidenäyttelyyn katsomaan taulua!

E M-G

sälälle, jotka toivat Kärsälä-nimen tullessaan Vaaljokeen. Takko ja Mattila siirtyivät vähitellen 1800-luvun puoliväliin mentäessä Torkkomäen omistukseen. Osa Mattilasta tuli torppana Matti Niilonpoika Torkkomäen osaksi. Takkossa, Nokossa, hoiti asioita Torkkomäen työnjohtaja, pehtoori, befalttare. Lisäksi 1800-luvun puoliväliin mentäessä seudulle alkoi muodostua muutamia torppia.

1800-luvun puolimaissa Vaaljokeen on merkitty seuraavat talot ja torpat:

1. Koivula, johon kuuluu Mäkilän torppa.
2. Kärsälä
3. Mattila ja Mattilan torppa
4. Noko, johon kuuluvat Mäkilän, Syrjälän ja Ojalan torpat.
5. Vaaljoen torppina on vielä mainittu Myllybacka ja Ilola.

Kärsälä, Noko, Mäkilä, Ojala ja Mattilan torppa muodostavat melko yhtenäisen asutuskeskuksen, sen sijaan Mattilan talon paikka on sijainnut kauempana lähellä Tam-melan rajaa, puolivälissä Kärsälää ja Myllybackaa, joka ilmeisesti sijait-si jo 1600-luvulla mainitun Torron-myllyn tuntumissa. Koivula torppi-neen taas on sijainnut lähellä Kul-te-lan rajaa Taka-Pajulan metsäalueen toisella puolella. Syrjälän tor-pan paikka ei ole ainakaan toistai-seksi selvinnyt.

Kun Rajamäen metsäautotietä pitkin lähdetään tulemaan Vahlion kulmalle, on tien vasemmalla puolella Korpirinnan talo (Lamminen). Korpiranta on lohkaistu 1900-luvun alkupuolella Yli-Haapasojasta. Samoilla kohdilla tien oikealla puolella on Penttilän taloon kuuluva Korpiniitun pelto, jonka nimestä on ilmeisesti saatu vihje Korpirannan talon nimelle. Samoilla kohdilla tiessä on Korpiniitun suora.

Vasemmalla puolella tietä Korpi-rinnan jälkeen on Juoten metsää, joka kulkee Kauriinsarven mäen nimellä, mutta jota on mainittu myös Lammisen kappalaksi.

Melko pian Korpiniitun suoran jälkeen on tien oikealla puolella Mäntylän talo (Toivonen). Mäntylä on lohkaistu Juotesta 1920-luvulla ja on näin Korpirinnan lisäksi ainoa talo Rajamäen metsäautotien varrella, joka ei ole kuulunut Vaaljoen taloon. Mäntylän lähellä on

Äyräspelto-niminen pelto, aurinkoinen rinne.

Melko pian Mäntylän jälkeen erkanee tiestä oikealle, Mattilaan eli Kylä-Mattilaan menevä Mattilantie. Tienhaaran vasemmalla puolella on Kauriinsarven pikkupelto eli Riistapelto. Mattilan tien oikealla puolella on Kauriinsarven pelto ja haka. Kauriinsarvialkuiset paikan-nimet ovat näillä paikkeilla leimaa antavia, sillä melko lähellä Pruukan metsässä on myös Kauriinsarven metsittynyt pelto.

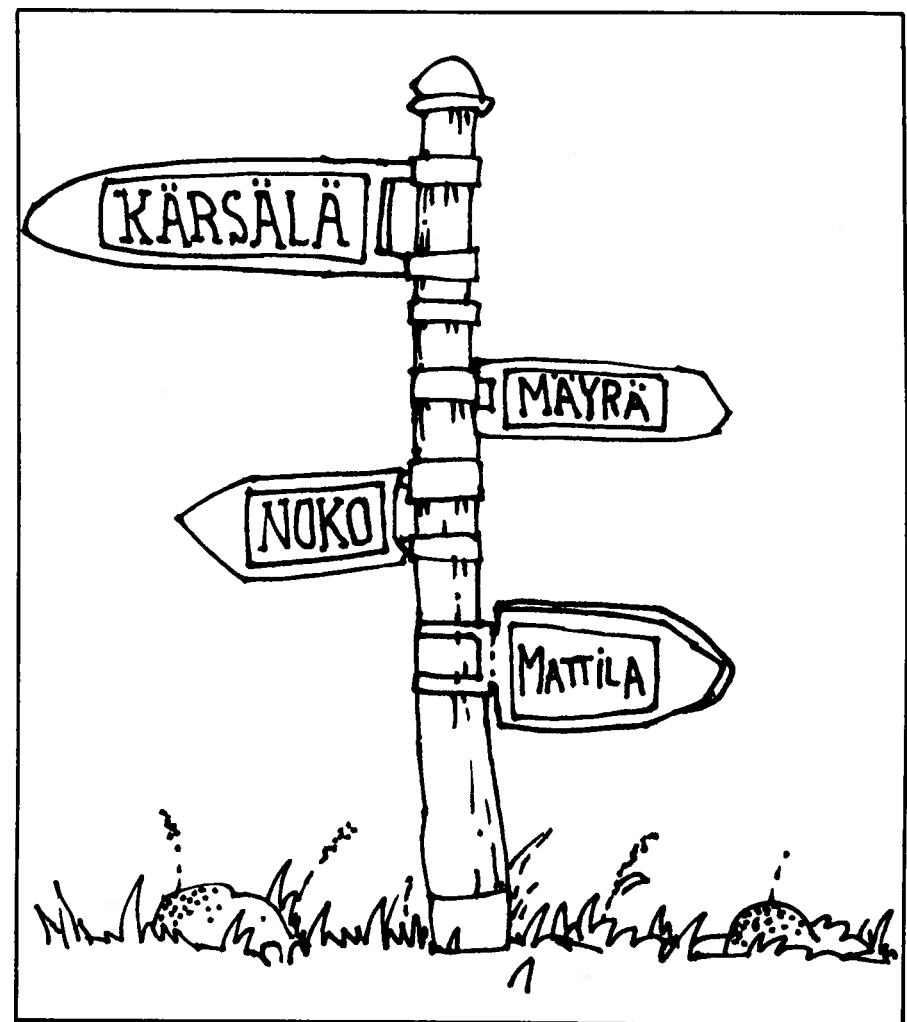
Mattilan tiessä on Isoahre, ennen kuin se ylittää Torronjoen. Ennen Isoa ahretta kääntyy jo nurmettu-nut tie vasemmalle Ojangan taloon (Gustafson) ja Ojanganmäelle. Ennen Rajamäen metsäautotien val-mistumista 1960-luvun alussa vanha Vahlion kulman tie on kulkenut Ojangan mäen kautta ja tiessä on ollut ennen mäkeä Ojangan ahre. Ojangan talo on perustettu 1920-luvulla, kun Kalle Mattila osti Oja-

lan torpan ja palstatilallinen Jaakko Juho Niilonpoika Ojala siirtyi Ojankoon perheineen asumaan. Ojangan tien oik. puolella on Paratiisi-pelto.

Torronjoen ylityksen jälkeen on Mattilan tien oikealla puolella jyrkän kallion alla Vuorentaan pelto, ja kallio onkin nimeltään Vuorentaan mäki. Vuorentaan kal-liossa on välikköpaikka, Huoko. Vuorentaan mäen ja pellon alapuo-lella on Mattilan pikkupelto.

Vuorentaan peltoa vastapäätä Mattilan tien vasemmalla puolella on Rihipelto sekä sen takana lähel-lä Mäkilän rajaa Kuappaniittu, epä-tasaisuudesta nimensä saanut pelto. Kuappaniitun takana Torronjoen varrella sijaitsee Pietarinnokka ja Pietarinnokan mäki, jossa on asu-tuksen jälkiä löydettävissä ja jossa Pietari Torkkomäen on arveltu asu-neen.

Pikkuahretta pitkin noustaen Mattilan talon pihapiiriin.

Kylä-Mattila (Reijo Mattila) on virallisesti perustettu vuonna 1917, jolloin se vasta virallisesti erotettiin Torkkomäestä. Mattilan torppa annettiin tiettyjä ehtoja vastaan vuonna 1868 Matti Niilonpoika Torkkomäelle, samana vuonna, jolloin hänen sisarensa Josefiina Niilontytär Torkkomäki ja tämän mies Arvid Maurits Ylijama saivat ostetuksi ja perityksi 1/2 Markulaa = Torkkomäki, 1/3 Vaaljokea = Noko ja 1/6 Vaaljokea = Mattila. Matti Niilonpoika ei tietävästi pystynyt täyttämään ehtoja ja niin Mattilan suku joutui vielä virallisesti ostamaan Mattilan 1900-luvun alussa. — Mattilan torppa on mainittu Mattilaan kuuluvana jo 1940-luvulla.

Lähellä Mattilan pihaa ovat **Riihikallio** ja **Aittamäki**, samoin **Kanalapeltö** ja **Ojalanniittu** sekä **Ojalanmäki**. Viimeksimainitut ovat olleet Ojalan torpan maita, Ojala on mainittu kirkonkirjoissa 1840-luvulla ja 1820-luvulla Ojan nimellä.

Kun Mattilasta jatketaan matkaa Tammelaan päin, ovat tien varrella vielä **Pruukanpeltö**, **Peltomäenhaka** ja **Isoniittu**. Isoniitun takana lähellä nykyistä Pakastenpyölin tietä, on vielä pieni **Vaarasenkulma**-niminen peltö. Vaarasan talo on sijainnut melko lähellä Tammelan puolella.

Vahlion kulma jatkuu tavallaan vielä Tammelan puolellekin, koska lähellä Someron ja Tammelan rajaa sijaitsee **Vahlion talo**, 1930-luvulla Maakarista erotettu talo. Nimen perustelut olivat: ”Kun se on aina ollut ikään kuin Vahlionkorpeen.” Vahlion talon ohitse Härkätieltä Patamolle ja Torrolle vievä tie on nimeltään **Pakastenpyölin tie**. Samaa nimeä on ilmeisesti käytetty vanhasta kärrytiestä, joka lähti Härkätieltä nykyisen Pakastenpyölin kohdalta, kulki Vuorentaanpellon reunaan ja Ojalan niitun pohjoisreunaan pitkin Mattilaan, sieltä suoraan halki Välipellon Nokoon ja Nokosta Torrolle. **Pakastenpyölin nummi** uuden ja vanhan Pakastenpyölin tien välissä on ollut vanha soranottoaika.

Kun Mattilasta palaillaan Rajamäen metsäautotielle ja jatketaan matkaa eteen päin, tullaan **Kärsälän ahteeseen**. Tien oikealle puolelle jää

Kuivurinmäki ja sen jälkeen tien vasemmalle puolelle **Vaarila**, joka on nimensä mukaisesti rakennettu 1935 Vaarila-rakennukseksi. Vaarilan rakennutti itselleen ja vaimolleen Henriikalle Viktor Kärsälä. Sotien jälkeen Vaarilassa asui Ville Seppänen vuoteen 1965. Hän jätti nimensä **Villenliiteriin**, Vaarilan vieressä olevaan rakennukseen ja **Villenlähteeseen**, Vaarilan takana olevaan luontolähteeseen.

Kärsälän talon (Mauri Kämi) ensimmäiset asukkaat olivat siis Juhana Erkinpoika ja Beatha Juhanantytär Kärsälä sekä heidän lapsensa Henrik, Juhana, Ulrika, Joseph ja Gustava, jotka muuttivat Vaaljokeen 1808, mutta jotka virallisesti omistivat Kärsälän talon vasta vuodesta 1818, talon hintana oli 5 ruplaa ja seitsemänkymmentäkuusi koppekaa hopeaa. Kärsälät tulivat Hattulasta Tammelan kautta ja ehdivät asua siellä muutaman vuoden pappilan maanvuokraajina ennen kuin saivat ilmeisesti vihiä isonjaon yhteydessä liikenevästä maasta ja muuttivat Vaaljokeen.

Kärsälän talon pihapiirissä ovat tuttuja paikkoja **Puarinpää**, vanhan aittarakennuksen vierus, ja **ränninympärys**. Lapset ajavat vieläkin kesäaikana jatkuvaa soittoa ränninympäri, vaikka vanhasta rännirakennuksesta ei ole enää kuin nimi jäljellä.

Talon päässä on **Serafiinan tuomi**. Kerrotaan, että ”Vanha Serafiina”, Serafiina Matintytär Kär-

Serafiinan tuomi.

sälä s. 1845 ja k. 1936, oli istuttanut talon itäiseen päähän tuomen, joka pitkän aikaa olikin talon ainoa puu. Tuomi kaatui elokuun 4. päivänä 1974, samana päivänä, jolloin oli Serafiina Kämin ristiäiset talossa — aamulla oli kova myrsky, nyt paikalla on nopeasti kasvanut kaksiosainen Serafiinan tuomi edelleen. Lähellä Serafiinan tuomea on **Vanha kuusiaita**, 30-luvulla istutettu, ja tien vieressä **Kärsälän koivut**. Istuttaja oli Oskar Kämi, talon edellinen isäntä, joka 70-luvulla istutti Vaarilan alapuolelle metsikön, jota on **Pappan puistoksi** alettu nimittää.

Kuivurinmäen takana tien oikealla puolella on **Riihiketo**, joka sijaitsee vanhan riihirakennuksen takana ja Torronjoen tällä puolen. Sen toisessa sivussa kulkee **Mäyränoja**, alue on ollut vanhastaan lasten tykkäty leikkipaikka. Valtaisa paju, **Kissuspensas**, on edelleenkin lasten käytössä, varsinkin keväisin.

Riihikedon takana, Mattilan rajalla on **Mäkipeltö**. Mäkipellon keskellä on kivikasoja ja ainakin yhtä näistä sanotaan **Pietarinkiukaanlassiksi**. Perimätieto Pietari Torkkomäestä on saanut ihmiset etsiskelmään Pietarin kiukaan paikkoja, voi olla, että energisellä rakentajalla on ollut useampikin olinpaikka. Mäkipeltö on aivan Pietarinnokkaa vastapäätä, Torronjoki on välissä.

Riihikedosta pohjoiseen, Kärsälän alapuolella, talon ja Torronjoen välissä on **Alipeltö**. Talon takana on **Rekoli**, jonka tuntumissa on sijainnut vanha sauna, ja vieläkin vanhan saunan lassi on tietty paikka. Tien toisella puolella taloa vastapäätä on **Saunapeltö**, ”uuden” 30-luvulla rakennetun saunan ympärillä. Vaarilan alapuolella on **Kotopeltö**. Kotopellon vieressä kulkee Mäyrään päin menevä **Mäyräntie** ja **Mäyrän oja**. Kotopellon jälkeen on **Aittapeltö** ja sen jälkeen Aittapellon perässä **Peräniittu** ja **Peräniitunmäki**, joka tunnetaan myös **Ämmäinhuhranmäen** nimellä. Lieneekö nimen kanssa yhteydessä se, että Peräniitun keskellä on **Pellavanlikolammikko** ja lähellä **Rottilan lato**, jossa säilytettiin pelavia. Peräniitusta työntyä pellonokka Mattilan rajalle, **Rottilannokka**. Rottilannokan vieressä on vielä **Rottilan kallio**. Rottila-sanan alkuperä voisi olla rä-

Kahvitauko maltettiin kuitenkin pitää ja ottaa sen aikana vastaan lehdistö, joka oli jatkuvasti oivallisesti seurannut oopperan valmistelua ensi harjoituksista alkaen. Moniviikkoisten harjoitusten aikana oli mukanaolevien kahvitaun tarjoiluista esimerkiksi päävastuuta kantanut Soili Mako.

Tiistain, keskiviikko ja torstai olivat todella raskaita ja vaativia päiviä. Päivät sisälsivät pientä ja suurta järjestelyä ja illat venyivät läpimeno harjoituksissa yli puolen yön. Suurin osa oopperalaisista hoiti siinä samassa vielä normaalin päivätyönsä. Samassa tohinassa työskenteli Teeriharjun isäntäväki saadaakseen laajennusremontin jälkeen paikat kuntoon esitysiltoihin mennessä.

Vilman esitykset

Perjantaina 22. 8. oli julkinen kenraali. Yleisöä saapui n. 600 henkeä, joukossa kutsuvieraana nähtiin mm. professori Matti Lehtinen. Lauantain ensi-illassa katsomossa oli n. 650 kuulijaa ja viimeisessä esityksessä sunnuntaina yli 700, sali täynnä. Yleisö osoitti joka ilta mahdollisuuden suosiota eikä vähiten Vilman maestrolle Herman Kantolalle, joka alusta alkaen oli seurannut Vilman harjoituksia suurella mielenkiinnolla. Arvostelut lehdissä olivat lähes pelkästään kiittäviä. Vilma voitti oopperalle ystäviä. Yleisö odottaa Vilman paluuta.

Vilman jälkitunnelmat ja talous

Esitysten loppumiseen ei päättynyt vilmalaisien työ. Innostunutta talkoohenkeä riitti vielä näyttämön purkamiseen ja muihin jälkitöihin. Kaksi viikkoa vaatinut näyttämön rakennustyö saatiin purkamalla mitätöidyksi yhdessä illassa.

Pilkkalaulu.

Vilmalaisten perhekuva Foto Otto Aukio.

Vilma-oopperan budjetti oli melkoinen. Vaikkakin talkootyöllä ja ilman korvausta osuutensa tehneillä amatöörisolistien ja kuorolaisten työllä säästettiin kymmeniätuhansia markkoja olivat menot silti suuret. Ooppera toteutettiin ilman minikäänlaisia apurahoja. Someron kunnan avustuksena saatiin 750 mk:n edestä partituurivalokopioita. Someron Säästöpankki lahjoitti 1000 mk ja partituurikansiot ja Someron Osuuspankki 500 mk. Eri liikkeet tukivat toimintaa mainosten muodossa ohjelmalehtiseen.

Vilman suuri yleisömäärä oli kuitenkin se, joka takasi yhdistyksen selviämisen produktiossa omilleen. Tämän hyvän kokemuksen pohjalta Someron Musiikkiteatteriyhdistys aikoo tuottaa Vilman uudelleen yleisölleen kesällä 1981.

Oopperakuorossa lauloivat:

Berit Ahlqvist, Aila Broas, Riitta Helenius, Kerttu Jaakkola, Riikka Jaakkola, Minna Jalonen, Eeva Kaasonen, Päivi Laurinen, Minna Leinonen, Soili Mako, Tuija Niirainen (sopr.), Terttu Hallapelto, Tuija Helkiö, Jaana Koistinen, Maire Koistinen, Paula Koskinen, Aini Lukander, Terttu Partanen, Tarja Teponoja, (altto). Börje Ahlqvist, Kimmo Hovila, Anssi Leinonen, Kalle Suutela, Arvi Tammisto (tenori), Kalevi Alanne, Kalervo Hyrkkö, Osmo Jaakkola, Jouko Partanen, Kauko Partanen (basso).

Tanhuryhmä:

Teija Haippo, Kristiina Hovila, Timo Härmä, Jouko Kuisma, Anssi Leinonen, Minna Leinonen, Arto Suominen, Päivi Toivonen.

kittävän työnsä valmiiksi helmi-kuussa 1980. Tätä ajankohtaa voitaneenkin pitää Vilma-oopperan partituurin lopullisena syntymähetkenä. Vihdoin oli valmiina Vilma, Kosteilahden, Kantolan ja Lepistön teos. Lepistön kynän jäljiltä ooppera tuli sisältämään musiikkiosuuksien lisäksi paljon myös puhe-replikkejä. Lepistön pyynnöstä tilattiin tässä vaiheessa Kantolalta lisää välimusiikkia eri kohtauksien siirtymiin. Osan niistä Kantola sävelsi, osa löytyi hänen pöytälaatikostaan jo aiemmin sävellettyjen teosten pinkasta.

Oopperan harjoittaminen

Vilma-oopperan saatua näin lopullisen muotonsa alkoivat harjoitukset. Työ aloitettiin kuorosta, jota ryhtyi harjoittamaan Kalervo Helenius. Somerolaista innostunut kuoroväkeä ilmaantui kolmisen kymmentä laulajaa, jotka olivat valmiit uhraamaan vapaa-aikaansa ja jopa vuosilomaansa Vilmaan. Maaliskuussa -80 kuoro kokoontui ensimmäisiin harjoituksiin, joita pidettiin kevään kuluessa kerran viikossa ja lisäksi joinakin viikonloppuina. Solistitehtäviin tarvittiin yksitoista riittävän lauluäänien omaavaa henkilöä, joilla olisi myös mahdollisuuksia näyttämölliseen ilmaisuun.

Päätehtäviin päätettiin ottaa alan ammattilaiset. Näihin osiin Timo Honkonen pyysi Helsingistä laulajatar Eija Järvelän ja oopperalaulaja Kari Nordgrenin. Muut solistitehtävät täytettäisiin amatöörivoilmin kotikunnasta ja lähipaikkakunnilta. Henkilövalinnan ja -kutsunnan suoritti pääasiallisesti Kalervo Helenius. Somerolaisia solisteja tuli mukaan viisi: Kalevi Alanen, Börje Ahlqvist, Kimmo Hovila, Ari Piispanen ja Arvi Tammisto, viimeksi mainittu pelkkään puhe-rooliin. Kaikki naissolistit olivat toispaikkakuntalaisia: Riitta Jaakkola Ypäjältä, Berit Ahlqvist Salosta ja Tellervo Mattila Jokioisista. Toiseen miespuherooliin tuli Osmo Jaakkola Ypäjältä.

Solisteille ja kuorolle kävi Timo Honkonen pitämässä useita viikonloppuharjoituksia. Yhdessä harjoiteltiin myös näyttämöilmaisua, jota ohjasi Suomen Teatterikorkeakoulun opettaja Marja Korhonen. Tou-

kokuun lopulla ja kesäkuun puolenvälin tienoilla harjoitukset olivat viikon mittaiset ja pidettiin esityspaikaksi valitulla Teeriharjulla.

Someron Musiikki-teatteriyhdistys

Kun Vilma-oopperaa lähdettiin toteuttamaan, oltiin taloudellisesti aivan ilmassa. Mitään varoja ei ollut. Luotettiin siihen, että Someron kunta mahdollisesti tulisi tarvittaessa apuun, mutta ennen kaikkea luotettiin suureen talkoovoimaan ja vihdoin saatavaan suureen yleisöön, jolla sitten suuriksi nousevat kulut saataisiin kuitatuiksi. Jottei kuitenkaan mitään jäisi yksityisille hartioille ryhdyttiin perustamaan oma yhdistystä, joka sitten olisi vastuussa Vilmasta sekä sen toteutuksessa että sen taloudesta. Näin syntyi kesän kynnyksellä Someron Muriikkiteatteriyhdistys. Yhdistyksen puheenjohtajaksi valittiin Anssi Leinonen ja sihteeriksi Aini Lukander, joka viimeksimainittu toimi myös koko Vilma-organisaation paljon vaativassa sihteerin toimessa. Muina johtokunnan jäseninä toimivat Riitta Helenius, Kimmo Hovila ja Eero Järvinen.

Käytännön järjestelyjä

Ooppera Vilma päätettiin esittää nimellä Kansanooppera Vilma ja esityspäiviksi sovittiin 22, 23 ja 24 elokuuta. Ohjaaja Timo Honkosen muiden tehtävien vuoksi harjoituksia ei voitu pitää lainkaan keskikesän aikana. Kesä käytettiin siten käytännön valmisteluihin. Teeriharjulle oli rakennettava Timo Honkosen suunnittelema näyttämö, kokonaan uusi suuri lava, joka sisälsi tarvittavat kolme eri näyttämöä. Someron kunnalta saatiin lainaksi siihen tarvittava puumateriaali, pintalaudat lainasi Teeriharju ja tarvittavat hirret Hovilan Korven tila. Talkoovoimin rakennusmestari Kalervo Hyrkön johdolla näyttämö valmistui suurimmalta osaltaan pariviikkoisen vapaa-ajanuhrauksen jälkeen.

Kesäaikana hoidettiin myös puvustus, josta vastasi Aila Talonen. Näyttämötarvikkeiden hankinnan suorittivat Pertti Kara ja Kalle Suutela. Tarvikkeita saatiin lainaksi So-

meron museosta, Oskari Laineen Pöökien torpasta ja yksityisiltä henkilöiltä. Oopperan tanssikohtauksen suunnittelun ja harjoittamisen sai tehtäväkseen Terttu Teponoja.

Kesän aikana suoritettiin myös laajan valaistuskaluston varaaminen helsinkiläisestä alan liikkeestä. Kantola kirjoitti oopperansa säestyksen yksinomaan pianolle. Musiikkia elävöittämään pyydettiin mukaan myös muutamien muiden instrumenttien soittajia. Huilistiksi ja violistiksi saatiin Salosta Ilmo Mikkola, sellistiksi halikkolainen Päivi Rautio, klarinetistiksi Airi Inkien Halikosta ja harmonikan soittajiksi Marita Mannervuori Somerolta ja Ari-Matti Saira, jokiois-somerolainen. Pieni orkesteri pääsi harjoituksiinsa vasta esitysviikon alussa, jolloin vasta voitiin myös sopia siitä kuka soittaa mitä ja missä. Orkesterin pianistiksi lupautui Jussi Laukola Turusta ja kapellimestarina toimi Kalervo Helenius. Kesäkuukausina hoidettiin myös kaikenlainen oopperan tiedotus ja mainostus, josta vastasi lähinnä yhdistyksen johtokunta ja mainostoimikunta. Ryhmälipputilaukset hoiti Someron Säästöpankissa Esteri Harjula.

Loppukiri

Ohjaaja Timo Honkonen saapui Somerolle kolme päivää ennen elokuisten harjoitusten alkua. Yhdessä Kalervo Heleniuksen ja muutamien muiden talkoolaisten kanssa hän työskenteli lähes yötäpäivää Teeriharjulla valaistuslaitteiston asentamisen ja näyttämön lopullisen kuntoonsaattamisen parissa.

Maanantai-ilta 18. 8. oli historiallinen. Kaikki esitykseen kuuluva henkilöstö (n. 60) kuten tarvittava aineistokin pääosin oli ensi kertaa yhdessä. Oli näyttämö, lavastus, tarpeisto, valaistus (viimeksimainittu vastuutehtävässä Mauno Känkänen), puvustus, solistit, kuoro (joht. Riitta ja Kalervo Helenius), tanhuryhmä, orkesteri, kampaaja (Raija Tapio), maskeeraaja (Mariitta Koskinen), valokuvaaja (Otto Aukio) ja ohjaajan sihteerinä Lahja Aukio sekä kuiskaajana Tuula Pajala.

Harjoitus muodostui pitkäksi. Paljon oli korjaamista. Myös valaistuksen kokeilu vei suuren ajan.

meikköinen ja epätasainen, vaikeasti raivattava paikka.

Mäyrän tien oikealla puolella on *Poltetunmäki*, josta metsä on palanut 50-luvulla. Ville Seppäsen kerrotaan taikomalla sammuttaneen palon, hän oli kolme kertaa kiertänyt palon, mutissut jotakin ja palonalku jäi hänen kiertämänsä alueen sisäpuolelle. Jonkin matkan päässä on tien oikealla puolella *Mäyrän koivikko* ja vasemmalla puolella *Mäyrän koski* ja *Koskihaka*. Vastaan tulee *Mäyrän pelto*. Mäyrän pellon koivikon lähellä olevasta osasta erkane *Mäyrän perunamaa*, eteläinen rinne.

Mäyrän pellon etelälaidassa on *Pikku-Mäyrän järvi*. Järven eteläpuolella on *Heikkivainaan Mäyrä* eli *Hessun Mäyrä*, pieni pelto, jonka on raivannut Ojalan torpassa asunut Heikki Ojala.

Pikku Mäyrän jälkeen on varsinainen *Mäyrän järvi*, josta vain pieni reuna sivuaa Kärälän maata. Mäyrän järven rannassa on *Miinan niittu*, Miina Ojalan mukaan nimensä saanut alue. Hieman kauempana Havulinna metsän vieressä on *Ojalan Mäyrä*, ilmeisesti myös Ojalan torpan miesten raivaama pelto, jonka Viktor Kärälä osti Aukusti Tuomiselta sen jälkeen, kun Tuominen oli ostanut sen Hjalmar Torkkomäeltä. Torkkomäki ei ollut halunnut myydä tätä Kärälän Mäyrän peltoon pistävää aluetta jostain syystä Kärälälle, sen sijaan suutari Tuominen sai sen ostetuksi. Kerrotaan Tuomisen tulleen Kärälään ja taputtaneen povitaskuaan: ”Minulla on Mäyrä täällä povessa.” Pajulan kylässä Tuominen oli jutellut: ”Ostin maata von Torkkomäeltä ja myin sen maanviljelijä Vihtori Kärälälle.”

Mäyrästä *Huhturinpellolle* kuljettaessa on *Vähän-Mäyrän* pieni aivan metsän keskellä oleva pelto. — Mäyrä-alkuiset paikannimet ovat selvästi saaneet alkunsa mäyrästä, joita seudulla on ollut runsaasti. Vieläkin on mäyrän pesiä tavattu Mäyrän maastosta.

Kun Vähästämäyrästä kulkee eteen päin Rajamäen metsäautotielle, tulee vastaan *Huhturin pelo*. Huhturin pellon laidassa on *Miinan lypsytarha*, Ojalan Miinan vaikutus- aluetta ollut tämäkin. Pellon jälkeen on tien oikealla puolella

Humalatappo, vanha humalatarha, *Pappan tupakkipelto* ja *Huhturin perunamaat*. Tien vasemmalla puolella on *Kärälän kataja* eli *Huhturin kataja*, jota metsästäjät pitävät yhtenä maastomerkkinä.

Lähellä näitä vanhoja peltoalueita, oikeastaan peltotilkkuja, on *Huhturinsuo*, jonka vieressä on vanha *Miilunlassi*.

Huhturi-paikkoja on vielä Mäkilän *Huhturin pelto*, melkein Kärälän Huhturia vastapäätä tien toisella puolella. Mäkilän Huhturinpellon päässä on pieni, jo hiukan metsittynyt alue, kuin auton parkkipaikka, se on *Mamman perunamaa*.

— Mäkilän Huhturin pellolle tulee Torronjokeen laskeva *Rasioja*. Rasiojan toisella puolella sijaitsee *Latopelto*. Tiestä pohjoiseen päin metsässä on *Mettäperunamaa* ja sitä melko lähellä *Surenkuapat* ja *Pellavalammet*.

Jos jatketaan metsän halki kulua vielä kohti Tammelan rajaa, löytyy sieltä toinen Äijämäki ja sen läheisyydestä *Teutorin pelto*, jo metsittynyt alue, jota Mäkilän pappi, Teutori, on joskus viljellyt. Teutorin pellostä länteen sijaitsee *Vittakorpi*-niminen metsäalue.

Ennen Mäkilän taloa on tien oikealla puolella metsästä tulvaessa *Kärälänkivikko* eli *Vasikkahaka*. Tien vasemmalla puolella ennen Mäkilää on *Pikkumettä* ja Pikkumettän keskelle työntyy *Mäentaanpelto*. Talon takana kulkee *Kaivotie* Pikkumettän laidassa. Kaivotie vie *Alikaivolle*, joka on Pikkumettän takana olevan pellon, *Ahorinnan rajapellon*, talon puoleisessa laidassa. Ahorinnan rajapellon lähellä sijaitsee *Tiiliraanapelto*, ja sen lähellä tien tuntumissa onkin saha ja entinen tiilitehdas. Talon ja alhaalla kulkevan Torronjoen sekä Mäkilän kohdalla Rajamäen metsäautotiestä erkanevan vanhan Vahliontien välinen pelto on *Riihipelto*, jonka seuraavan talon, Nokon, puoleisessa päässä on *Lantti*, pieni pelto.

Mäkilän talo (Sylvia Lehtinen) on perustettu vuonna 1845, jolloin Mikko Tuomaanpoika ja Alma Sofia s. Rosenblad ovat alkaneet asua Mäkilää Nokon torppareina. Mäkilän talon kohdassa Rajamäen metsäautotie tekee jyrkän mutkan vasemmalle metsään. Metsäautotien loppupäätä sanotaan myös

Mettätieksi, ja Mäkilän kohdalla on *Mettätien risteys eli Mäkilänmutka*. Tie jatkuu Mäkilän kohdasta eteen päin vanhana *Vahlionkulmantienä* kohti Ahorintaa ja Nokoa.

Mäkilän pellot ovat kahdessa kolmionmuotoisessa kappaleessa, toinen alue on talon ympärillä, toinen sijaitsee Torronjoen toisella puolella. Torronjoen varrella on *Puostas* ja pikku lampareita *Mäkilänlammi* ja *Nokonlammi*. Mäkilän pellot rajoittuvat etelässä Mattilan peltoihin ja raja-alueella on *Pietarinnokka*. Pietarinnokasta pohjoiseen on *Välipelto* ja sen vieressä entinen *Kuappapelto*, nykyinen *Muuntajapelto*. Muuntajapellon muuntaja sijaitsee pellon keskellä olevalla *Muuntajamäellä*. Alue päättyy kiilamaiseen *Kiilametsään*, mutta Kiilametsän ja Kuappapellon välissä on pieni *Vaaran pellavamaa*, jonka päässä oli muinoin lato.

Kun Mäkilästä jatketaan matkaa Vahlion tietä pitkin Tammelan rajalle päin, tulee Torronjoen toisella puolella vastaan *Nokon ahteen* jälkeen Noko eli Nokko eli *Nokkala* (ennen Tacko tai Takko). Nokon tila on siis perustettu vuonna 1801. 1820 on kirkonkirjojen mukaan omistaja Jaakko Erkinpoika, 1840-luvulla on Nokon kohdalla mainittu vain torpat, Mäkilä, Syrjälä ja Ojala, mutta vuosien 1848—1857 kirjoissa on selvä maininta: Noko, omistaja Niilo Torkkomäki. Torkkomäen omistuksessa Noko pysyi, kunnes tila halottiin 1919. Silloin Nokosta lohkaistiin *Nokkolan tila*, Mäkilä, ja Ojalan osti Kalle Mattila, suurin osa metsistä jäi Hjalmar Torkkomäen omistukseen.

Nokkolan eli Nokon — niin kuin paikkaa yleisesti edelleenkin sanotaan — pihapiiriin kuuluvat *Aittamäki* ja *Keskikaivo* sekä *Saunapolku*, joka vie vanhalle savusaunalle. Aittamäellä on vanha aitta, jossa on vuosiluku 1800, ilmeisesti paikkakunnan vanhimpia alkuperäisiä rakennuksia. Savusaunan vieressä on Mamman kanala, ja sieltä vie *Pikkupolku Sillanmutkaan* Torronjoelle.

Torronjoen ja Pikkupolun nurkukseen jää *Pikkumettä*. Pikkumettään pistää talosta päin vanha *Perunamaa*. Perunamaan oikealla puolella on Vahlion tiestä katsottuna *Kuappapelto*. Kuappapellon oi-

keassa laidassa on *Kuappamäki*, jossa sijaitsee lasten vanha leikki-paikka, *Hyppykivi*. Kuappapellon ylälaidassa on *Peltotie*, ehkä vanha Pakastenpyölin tie, jota pitkin pääsee Peltotien länsipuolella olevalle entiselle *Välipellolle*, nykyiselle Koivikolle, ja jota pitkin pääsi ennen vanhaan Nokosta Mattilaan. Välipeltoa halkoo täälläkin *Rasioja*. Välipellon keskivaiheilla Peltotien molemmin puolin sijaitsevat *Pihlajat*, vanha tietty tienvierus-paikka sekin. Peltotien päässä on *Vasikkahaka*, pieni metsikkö. Peltotien yläpuolelle jää *Vetipelto*, ja Vetipellon kauimmaisessa laidassa on *Törönkulman* pelto. Vetipellon ylälaidassa, Tammelan kuntaan, mutta Nokkolan tilaan kuuluva kolmiomainen pelto on nimeltään *Pöksypelto* eli *Paitapelto*. Perimätiedon mukaan pelto on myyty Vaaljoesta Patamon isännälle rohtimisesta housukankaasta.

Vetipellolta pääsee *Riihipellon tietä Riihiketoon* talon lähelle. Riihipellon tien molemmin puolin on nimensä mukaisesti *Riihipelto*. Riihipellon takana Tammelan puolella on *Pumppulähre*, josta voidaan joskus vieläkin käydä hakemassa raikasta lähdevettä.

Tammelan rajan tuntumissa ollaan, kun matkaa jatketaan vielä vähän matkaa eteen päin: vastaan tulee *Ahorinnan talo* (Sulo Aalto-nen). Ahorinta on lohkaistu 1940-luvulla Nokkolasta. Ahorinnan alapuolella on *Ahonkoski*, jossa on 1800-luvulla ollut mylly. Torrolaiset ovat käyneet myllyreissuilla täällä ja käyttäneet *Myllytietä*. Vieressä on *Ahonpelto*, josta Ahorinnan nimikin on saanut alkunsa. Ennen Ahonpeltoa, tien vasemmalla puolella, on pitkänomainen *Riitaniittu*, joka rajoittuu *Riitaniitunmäkeen*. Riitaniitun vieressä ovat *Tuomennotko*, *Nokon pellavalammet* ja *Pikkusuo*. Vahliontie loppuu Ahorintaan, mutta vanha tie jatkuu Tammelan puolelle kohti Kotinojaa.

Kun Vahliontieltä on palailtu Rajamäen metsäautotielle eli Pietarin pikatielle, voidaan lähteä haeskelemaan Vahlion kulman toista kuskapaikkaa, *Pakkalan kulmaa*.

Rajamäen metsäautotieltä, joka on saanut nimensä sen mukaan, et-

tä se kulkee useiden rajamäkien kautta, lähtee useita *Pistoja*, pieniä metsäteitä eri järville ja lammille, esim. *Hauklammen pisto*. Kansan keksimä nimitys Pietarin pikatie sopii taas sen tähden hyvin, että tie noudattelee osiltaan vanhaa Aholaan menevää polkua *Aholanpolkua* eli *Pakkalanpolkua*, jota pitkin Pietari Torkkomäkin on myllynkiveään kantanut. Pakkalan polulta löytyy Pietarin myllynkiven lisäksi *Lätäkön portaat*, vetisen kohdan ylityspaikka polulla. Tässä ovat ennen olleet pitkospuut.

Vähän ennen Lätäkön portaita Pakkalan polku ylittää *Koskenrannan*, Torronjokeen laskevan ison ojan. Näillä seutuilla on merkkejä vanhasta maanviljelyksestä. Koskenrannan lähellä on *Iso korpi* -niminen pelto. Melkoisen lähellä on myös jo mainittu Teutorin pelto ja ojan länsipuolella *Kotinojan niittu*, entinen pelto, vanha niittyalue. Kotinojan niittualueella on ollut useammankin talon vanhaa kaukoviljelystä, sillä vanhoissa talonkirjoissa on erikseen mainittu Nokon Kotinoja, Mattilan Kotinoja ja Ojalan Kotinoja.

Jos Kotinojan niitusta kulkee länteen päin pitkin Someron ja Tammelan rajaa jonkin matkaa, niin taas löytyy paikka, jossa on asutuksen jälkiä. Vanhan muistitiedon mukaan täällä olisi sijainnut alkuperäisen Mattilan tilan talo. 1840-luvun kirkonkirjoissa on maininta: Mattila, Eeva Leena Matintytär ja lapset Ulrika ja Johan Gustaf. Vuoden 1848—57 kirjoissa on merkintä: Mattila, omistaja Niilo Torkkomäki.

Toinen ikivanha polku on *Torron kirkkopolku*. Torrolaiset kävivät sitä pitkin Someron kirkossa. Polku on vienyt Tammelan Kotinojan kohdilta Pajulan kylään, se on kulkenut Äijämäen ja Huhturin suon välistä Hauklammen itäpuolitse. Torron kirkkopolku muodostaa *Neljän tien risteyksen* vanhan Äijämälle kulkevan polun kanssa.

Kun Hauklammen pistolta lähdetään kulkemaan kohti Riukon lampia Pietarin pikatiestä vasemmalle, tulee melko pian vastaan *Äijämäki*, *Äijämäensuo* ja *Äijämäenlammi*. Äijämäen lammen toisella puolella on Riukon suo ja sen jälkeen lam-

met: *Iso Riukko*, *Pitkä Riukko* ja *Pikku Riukko*. Riukon lampien luota voi retkeillä syvävetisen *Kolmikkaan* lammelle *Koisjärven* ja *Pillulammen* kautta. Koisjärven nimestä Alpo Maasilta muisti kuulleensa Akusti Maasillan kertoman tarinan, jonka mukaan Koisjärven rannalla on kasvanut koisoputki, joka on tappanut sitä syöneen lehmän. — Kolmikkaalta pääsee takaisin Pietarin pikatielle Torkkomäen uutta *Kolmikkaan pistoa* pitkin.

Vähän matkaa eteen päin kuljetaessa tulee tien vasemmalla puolella vastaan *Lumireenhaaran suo*, reen muodon mukaan nimensä saanut suoalue. Vähän sen jälkeen lähtee vasemmalle *Jorrin pisto*, jonka päästä löytyvät *Jorrin lammi* ja *suo*. Jorrin alue on ollut ison vihan aikoihin pajulalaisten vanhaa piilopirttiseutua: ihmiset ja karja saattoivat paeta Jorrin korpeen vihollisen uhatessa. Vieläkin elää Pajulasan sanonta: ”Se on varmaan menny Jorrin korpeen”, jos joku tai jokin on hävinnyt teille tietymättömille. Kärälän *Takametsässä* aivan lähellä Jorrin lammea on löydettykin asumuksen raunioita. Tulisijat erotuvat selvästi. — Kärälän *Takametsässä* lähellä Jorria on *Mullinsilmä*-niminen lammi.

Tien oikealla puolella Takametsässä on *Rajamäki* eli *Torninmäki*. Torninmäen länsipuolella on korkeahko mäki, jonka laitamilla voi vielä erottaa vanhaa pelloksi raivattua aluetta, kyseessä on Kukkula-Nikun eli Lähteenmäen Nikun eli Niilo Nikodemus Mäenpään mäkituvan paikka. Paikalta löytyy vielä kivetty lähde, maasaunan rauniot ja kulttuuripuita.

Vähän matkan päässä tien vasemmalla puolella on *Aholan ampumapaikka*, ja näin alammekin olla *Pakkalanpolulla*. Ahola-nimi on mainittu kirkonkirjoissa 1940-luvulla, jolloin Aholan talon omistivat Arvid ja Maria Leiden. 1950-luvulla Ahola on ostettu ampumapaikaksi. Aholan seudut ovat vanhastaan olleet Pakkalan torpan maita. 1820-luvulla Myllybacka on mainittu Vaaljoen torppana, samoin 1830- ja 1840-luvuilla. 1848—57 kirjoissa on maininta Koivulan torpparit Myllybacka-torppa ja Ilola-Torppa. Aholan takana on

RESITATIIVIT JA AARIAT

Riitta Helenius

Kuluvan vuoden elokuussa koettiin Somerolla somerolaisen kulttuurielämän tähtihetkiä. Oli syntynyt jotakin täysin uutta — somerolaista — ja lähes omin voimin. Parasvalaista tulvahti yleisön suosiota tavoittelemaan kansanooppera Vilma.

Vilman syntyy liittyy olennaisesti kaksi nimeä, Annikki Kosteinlahti, romaanin kirjoittaja, johon Vilma-ooppera pohjautuu ja Herman Kantola, oopperan säveltäjä. Oopperan toteuttamisen alkuunpanijana oli Kalervo Helenius ja sen toteutumisen aikaansaajina myös Timo Honkonen ja Sakari Lepistö.

Annikki Kosteinlahti

Iitin Koskenniskan kylässä syntyi 2. 9. 1886 Iiskolan perheeseen tytär Annikki. Ollessaan 22-vuotias hän kävi karjanhoitokoulun Tuusulassa, monien tunnettujen taiteilijoiden asuttamassa pitäjässä. Tänä aikana Annikki Iiskola tutustui kirjailija Juhani Ahoon. Tuttavuus innoitti Annikkaa kokeilemaan itsekin kirjallisia kykyjään. Syntyi romaanini, jonka kustannusosakeyhtiö Ota va julkaisi v. 1910 nimellä »Rakkautensa uhreja.» Kirjailijan taiteilijanimenä käytettiin Annikki Kosteinlahti. Vaikkakaan romaanini ei lukeudu kirjallisuutemme huippuun se saavutti ilmestyttyään melkoisen suosion lukijakunnassa. Sen kerrottiin pohjautuvan tositahtumiin Iitin Koskenniskassa, mikä luonnollisestikin lisäsi kirjaan kohdistuvaa mielenkiintoa. Kirjan sisältö oli suomalaisia aina kiehtonut tarina maaseudulta. Se kertoi köyhästä, mutta kauniista työstä ja rikkaasta ylioppilaspojasta ja heidän rakkautensa monimutkaisuudesta. Romaaninsa tuotolla kirjailija kustansi itselleen kättilökurssin. Annikki Iiskola (avioituttuaan Saastamoinen) kuoli 7. 5. 1956. Muita kirjallisia tuotteita ei häneltä ilmestynyt ja

»Rakkautensa uhreja» oli sekin tavallaan vaipunut jo vuosien unohdukseen.

Herman Kantola

Turun Kirkkomusiikkiopistosta valmistui vuonna 1928 kanttori-urkuriksi 23-vuotias Herman Kantola. Ensimmäiseksi työpaikaksi hänelle ilmaantui Jaalan seurakunnan kanttori-urkurin v.t. virka. Jaalassa Kantola tutustui Aili Iiskolaan, jonka kanssa solmi avioliiton v. 1929. Vaimoltaan Kantola sai kuulla tämän sisaren kirjoittamasta kirjasta. Kirja olisi kiinnostanut Herman Kantolaa, mutta sitä ei ollut kuitenkaan saatavissa. Kantoloiden tie kulki v. 1936 Somerolle lähelle Herman Kantolan (s. 3. 9. 1905) synnyin- ja lapsuuskuntaa Pertteliä. Somerolla Kantola suorittikin varsinaisen elämäntyönsä seurakunnan kanttori-urkurina vuoteen 1970.

Herman Kantola oppi nuotit 12-vuotiaana isältään Perttelin kanttorilta. Tämän jälkeen hän ei ainoastaan opiskellut soittamista vaan alkoi myös itse luoda musiikkia. Nuoruudesta saakka koko elämän ajan on Kantolalta piirtynyt nuottipaperille lukematon määrä kuoro- ja yksinlauluja, duettoja, piano-kappaleita, urkusävellyksiä, suurimmalta osaltaan hengellistä musiikkia. Eläkkeelle siirtyminen v. 1970 ei lopettanut Herman Kantolan luomisintoa, päinvastoin.

Nelisenkymmentä vuotta oli Kantolaa askarruttanut Kosteinlahden romaanini. Nyt oli aikaa etsiä se käsiin ja luettavaksi. Kirja löytyi Helsingin yliopiston kirjaston välityksellä v. 1975. Kirja omasi aiheen, joka alkoi vähitellen muotoutua säveliksi Herman Kantolan ajatuksissa. Häntä alkoi kiehtoa ajatus näyttämömusiikin säveltämisestä. Uusi kokeilu aikaansai ensimmäiseksi laulunäytelmän »Santhu» ja jonkin verran myöhemmin syntyi sen laa-

jennus ooppera »Milja». Näitä Kantola pitää harjoitustöinään, jotka sitten lopulta johtivat Kosteinlahden romaaniin pohjautuvan »Vilma» -oopperan syntyyn. Annikki Kosteinlahden kirja alkoi jälleen elää, nyt sävelinä.

Kalervo Helenius ja Timo Honkonen

Yhtä yllättävää kuin »Rakkautensa uhreja» oopperaversio olisi ollut Annikki Kosteinlahdelle, yhtä yllättäviä olivat varmaankin dir. cant. & dir. mus. Herman Kantolalle puheet tämän hänen Vilma-oopperansa toteuttamisesta esityksenä. Kantola esitteli Vilmaansa, kuten tavallisesti muitakin sävellyksiänsä Someron nykyiselle kanttori-urkurille Kalervo Heleniukselle pari kolme vuotta sitten. Kalervo Helenius kiinnostui teoksesta ja ilmoiti halukkuutensa teoksen esittämisen aikaansaamiseksi. Helenius omasi ystäväpiirissään monipuolisen ja lahjakkaan musiikki- ja teatterihämmäsen, oopperalaulaja Timo Honkosen, jolla oli kokemusta myös oopperaohjauksesta. Honkonen lupautuikin teoksen ohjaajaksi.

Sakari Lepistö

Tutustuttuaan Kantolan Vilmaan tarkemmin Timo Honkonen huomasi oopperan olevan vielä puutteellinen sellaisenaan näyttämölle vietäväksi. Ooppera sisälsi resitatiiveja ja aarioita, joiden tekstin Kantola oli joko sellaisenaan lainannut Kosteinlahden romaanista tai paikoitellen siitä itse muokannut. Ooppera ei tässä muodossaan olisi juoneltaan tarpeeksi selvä yleisölle. Niinpä tarvittiin henkilö, joka juonnellisesti kiinteyttäisi teoksen. Tähän tehtävään Timo Honkonen pyysi hum. kand. Sakari Lepistön. Lepistö teki useiden kuukausien ajan yötä Vilman parissa ja sai mer-

Kallen huumori oli pilkettä silmässä ja hiljaista naurahtelua. Kun häneltä kysyttiin, oliko hänellä joskus ollut vaikeuksia pysytellä totisena virkatehtäviä suorittaessaan, hän muisti erään vihkimistapauksen. Pappilaan saapunut pariskunta oli jo polvistunut jakkaralle, kun raolleen jääneestä ovesta puikahti sisään pappilan tuttavallinen koira. Tuossa tuokiossa se nuoli vihittävien kasvot. Muutamaan hetkeen ei toimituksen jatkamisesta tullut mitään, mutta sitten niin »hätäkasteen» saaneet kuin vihkijäkin tyynytivät.

Vuodet kuluivat ja Kalle Lukumiehestä tuli rovasti vuonna 1956. Eläkkeelle jäätyään vuonna 1967 hän muutti Jyväskylään. Kirkolliset toimitukset kuitenkin jatkuivat, kun häntä tuttuuden vuoksi pyydettiin milloin mitäkin tehtävää suorittamaan. Näiden toimien ohella hän aloitti Toivakan seurakunnan historian kirjoittamisen. Somerollakin hän ehti käydä silloin tällöin, mutta muuten hän piti yhteyttä sukulaisiin varsin laajasivaltöisten ja havainnollisten kirjeiden välityksellä.

Sisarelle Hulda Kivistölle osoitettu ja 3. 3. -80 päivätty kirje on aavisteleva, alakuloinenkin. Kalle muistelee siinä papiksivihkimystään tasan viisi vuosikymmentä aikaisemmin — vain kaksi neljästä silloin vihitystä on enää elossa. Hän kirjoittaa sairaalassa olevasta Selma-ruustinnasta — huolestuneisuus kuultaa rivien välistä. Uudelleen hän vaipuu mietteisiin: »Niin, ajat kuluvat ja koti lähenee. Muistan aina Forssan koulusta pyhäksi Mäkitaloon tuloa, miten viimeiset kilometrit täytyi kulkea hiljemmin, joskus pysähtyäkin uutta voimaa keräämään, vaikka alkumatkasta vähän juoksuksikin pisti».

Kirje jatkuu: »Niin, kiitos teille kaikesta tuesta kouluun ja työhön nähden. Hauska meidän oli kanta-muksinemme mennä silloin Forssaan — siitä on enemmän kuin 50 vuotta, kun sinä raappasit Myllylän omenapuun altakin minulle vielä evästä»... Minun täytyy sanoa, niinkuin Jaakob muinen: »Minä olen liian halpa kaikkeen siihen armoon ja uskollisuuteen, jota sinä olet palvelijallesi osoittanut», ja yhtyä rov. Simo Korpelan virteen: »Kun matkani muistoja mietiskelen, pää ylpeä multahan vaipuu,

Suu huutaapi puolehen Jeesuksen ja suuri on armon kaipuu». Kirkas auringonpaiste ilahduttaa vaatekomeron tuuletuksesta hengähtävän kirjeenkirjoittajan mieltä, samoin Matleena-tyttären ostamat kolme komeaa tulipunaista ruusua. Sairaalan vierastunnilta palattua sujuu tuuletuksen päätyttyä kirjoitus jälleen ja saa kallemaisen käänteen: »Perunat ja kastike porisee, elämä jatkuu!»

Toukokuussa päivätyssä kirjeessä on loppuhuomautus: »Saamme vielä yhdessä nauttia alkavan kevään ihanuudesta, jota toivoitte».

Kallen menehtyminen Huikon hongikossa 9. 9. -80 äkilliseen sairauskohtaukseen tapahtui ihmissilmien näkemättä ja kenenkään ehtimättä antaa apua, jos se enää olisi ollut annettavissakaan. Ei hän sitenkään ollut yksin. Jälkeenjääviä lohduttaa usko siitä, että »On luonain Hän, kun mun silmän' sulkeutu».

Lähes suvisen lämmin ja kaunis oli sää sinä syyskuun lopun lauanteina, jolloin seurakuntalaisten, omaisten ja ystävien vuoro oli muistaa Kalle Lukumiestä. Heitä oli tullut sadoittain, kaukaakin osoittamaan, kunnioitustaan poisnukkuneelle paimenelleen ja esirukoilijalleen. Adressien ja muistokukkien suunnaton määrä kertoi kaipauksesta, jota he tunsivat. Hänet siunasi viimeiselle matkalleen toivakais-syntyinen teologian tohtori Pentti Taipale avustajinaan lääninrovasti Raimo Pihkala ja v.t. kirkkoherra Markku Vihemäki. Siunaustilaisuuden jälkeen Toivakan seurakunta oli järjestänyt saattoväelle muistotilaisuuden.

Kalle Lukumies oli harvinainen ihminen nykyisessä rahan maailmassa, ihminen, jolle sydämen hyvyys oli synnyinlahja ja nöyryys tiedostamaton hyve.

Jälleen on joulukuun kerran kuulemme jo lapsuuden jouluilta tutut, mutta aina uudet jouluevankeiumin sanat: »Katso, minä ilmoitan teille suuren ilon, joka on tuleva kaikelle kansalle: teille on tänään Daavidin kaupungissa syntynyt Vapahtaja...» Uskon Kallen monesti hiljentyneen lähetysvirren tekijän sanoin rukoukseen Auta siis käymään tietäsi Niinkuin sä kuljit, Herrani, Palvellen matkalla muita.

KEHTOLAULUJA

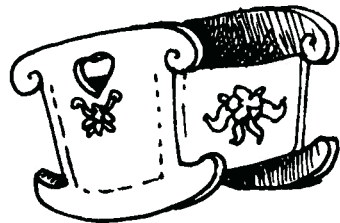
Annikki Lunnas

ÄIDIN OMA LAULU

Nuku pieni enkelini,
uinu rauhaisasti.
Äidin silmä hellien
valvoo uneen asti.

Tuulet soittaa ulkona.
Pian kai sataa lunta.
Ikkunan takana vaeltaa
keijujen valtakunta.

Nukkumattikin kurkistaa:
Saanko jo sisään tulla?
Kuvat kauniit ja kirjavat
aina on mukana mulla.

LAULU PIENESTÄ PÄÄSKYSTÄ

Pieni pääsky rakensi
ikioman pesän.
Siellä sitten koko perhe
asui kauniin kesän.

Pojat kasvoi, ruokaa pyysi,
aukoi aina suuta.
Emo lensi hakemahan
hyttystä ja muuta.

Syksyn tullen pääskyt lensi
onnen maahan kaukaiseen.
Sinne laulan oman pienen
satusaaren valkamiin.

Pakkalan pelto, joka nykyisin kuuluu Kalle Pirttilälle. Pello sekä jo luhistumaisillaan oleva rakennus, entinen Pakkalan Maijan hieroma-sauna, ovat vielä todisteena vanhasta Pakkalasta. Vanhasta Pakkalasta kulkee polku Ahveniston järven kautta Patterin lammille ja sieltä Pajulan kylään. Polkua sanotaan *Saunapoluksi* eli *Saunakaduksi*. Nimi selittyy Maijan saunasta.

Pakkalan nurkista on kulkenut myös *Myllytie* Pajulan kylään. Pajulan ja Torron rajoilla on sijainnut vanhastaan mylly, *Torronmylly*. Torronmylly eli *Myllyharju* on mainittu rajapyykkinä Someron ja Tammelan välillä jo vuonna 1616.

Kultelan ja Pajulan rajan tuntumissa on vielä, nyt jo asumaton, *Koskirannan* talo. Rajaseudulta löytyy myös raunioita *Sotamies Röökin tupa*. Mikko Kallenpoika Rök on mainittu Koivulan kohdalla kirkonkirjoissa 1870-luvulla.

Vanhalta rajapaikalta, Torronmyllyltä, jatkuu Pietarin pikatie Torron—Kultelan vanhalle tielle, ja sitä kautta pääseekin helpoimmin Koivulan kulmalle, joka sijaitsee lähempänä Pajulan keskustaa kuin Vahlion kulma ja muodostaa lähemmän kokonaisuuden Pajulan keskikylän kanssa kuin Taka-Pajula.

Edellä oleva perustuu paljolti Pajulan Marttakerhon toukokuussa 1980 käynnistämään paikannimienkeruukampanjaan. Marttakerholaisten lisäksi tietoja ovat antaneet:

Alpo Maasilta, Eino Torkkomäki
Toini Mattila, Reijo Mattila
Sylvi Lehtinen, Tyyne Väre, Arvo Väre
Aune ja Sulo Aaltonen, Aulis Aaltonen
Helga ja Aarne Virtanen
Elsa Kämi
Lisäksi lähteinä on käytetty: Someron historia I
Someron 1800-luvun kirkonkirjat
Nimitoimiston Someron pitäjän-kokoelmat

LAPSI JA JOULU

Ester Ahokainen

I
Joululauluissa
kerrotaan Joulukirkosta
ja kulkusista.
Se oli Ukin ja Mummin
lapsuusaikaa.
Nyt on jouluaamuna
kirkkopihoilla
pitkät autojonot
ja pakokaasut.
Tule takaisin,
Ukin ja Mummin joulu!
Tule lumenpuhdasta tietä
helkkyvin kulkusin!

II
Pyörittelit pienet pallot
lumilyhdyksi pihalle.
Sytytit sinne kaksi kynttilää.
Lumilyhdyn
pienistä ikkunoista
vilkuttaa kutsuva valo
tummuvalla tielle.
Ehtiikö joulu perille,
ennen kuin
lumilyhdyn silmä sammuu?

III
Äsken kirmasit
pikkutonttuna,
tiu'un helistessä
punahiipassasi.
Nyt istut hiljaa
kuusen äärellä.
Kynttilän lämmin valo
heijastuu silmiesi
iiriksistä,
kuin kaksi säteilevää
joulutähteä.

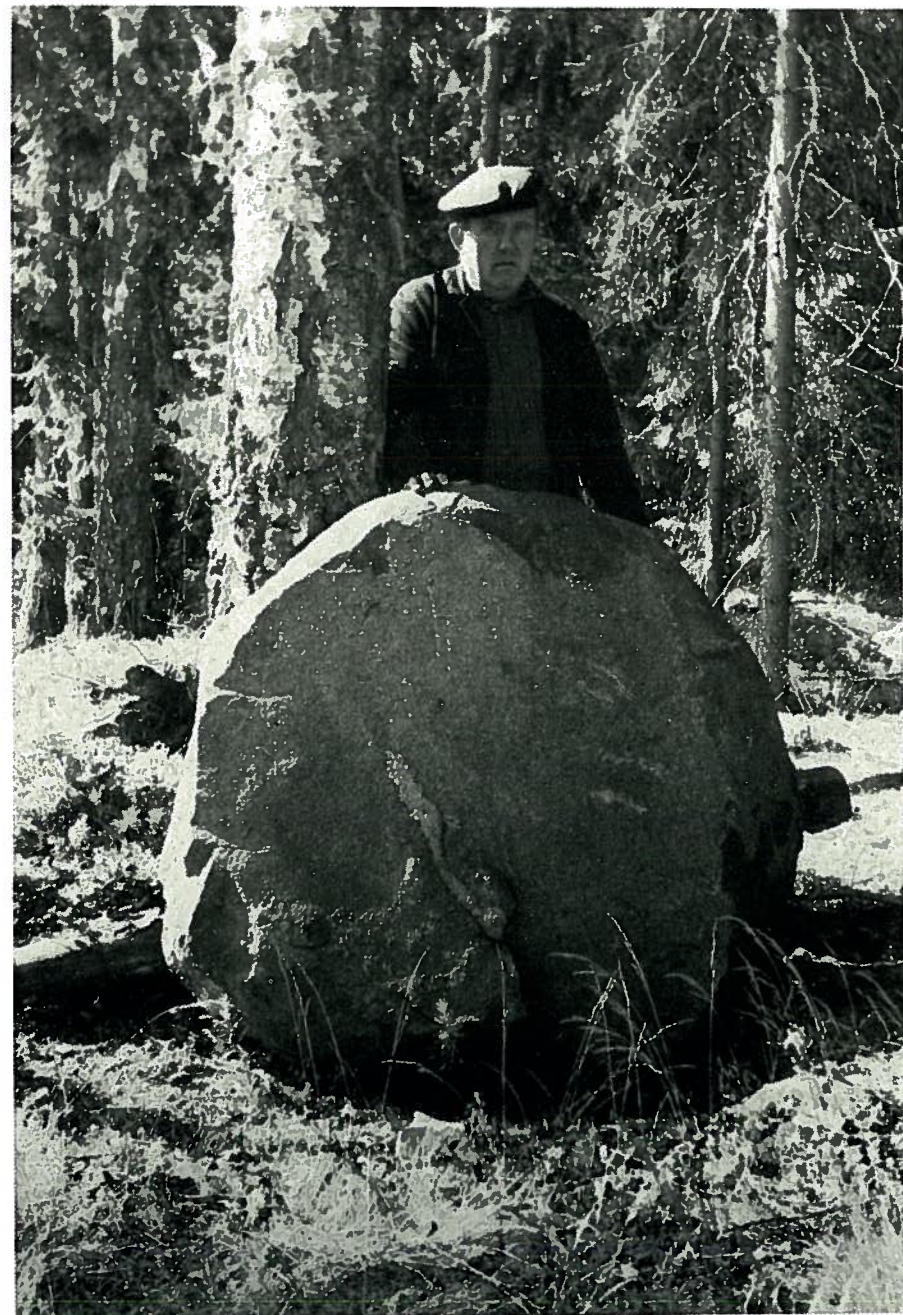
IV
Joulupukkiko
olisi vain satua?
Eihän toki Sinulle, joka
lokakuusta alkaen,
jännityksen tihentyessä
viikosta viikkoon,
olet odottanut
vain tätä hetkeä.
Etkä pettynyt.
Se on tässä ja nyt!

TARUA JA TOTTA TORKKOMÄEN PIETARISTA

Alpo Maasilta

Pajulan kylän takametsien halki rakennettiin 1960-luvun alussa uusi tie, joka yhdistää Vaalionkulman Aholaan. Tie kulkee entisen metsäpolun suuntaisena lähellä Tammen rajaa ja vanhan rajanpaikan mukaan annettiin sille perustamiskokouksessa viralliseksi nimeksi

Rajamäen metsäautotie. Tuskin rakentajat olivat päässeet kunnolla työnsä alkuun, kun kansa antoi tielle oman nimensä, Pietarin pikatie. Kylässä säilyneen perimätiedon mukaan tiedettiin nimittäin Torkkomäen Pietarin olleen noiden metsien ensimmäisen asukkaan ja rai-

Torkkomäen Pietarin myllynkivi. Esittelijänä Martti Laine, eräs tarinoiden kertojista.

vaajan ja hänen käyttämänsä kintupolun muuttuminen autolla kuljettavaksi oli paikallisesti vähintään yhtä merkittävää ja ansaitsi pikatien nimen siinä kuin samaan aikaan rakenteilla olleet suuret valtakunnalliset yhdysväylätkin.

On paljon tuon rakennetun tien ansiota, että Torkkomäen Pietarin nimi tuli taas kylässä yleisesti tunnetuksi. Vanhat ihmiset olivat kyllä hänestä nuoruudessaan kuulleet paljonkin kerrottavan, mutta nykyajan kiireinen ihminen oli jo unoh-
tanut hänet, tai Pietari oli muuttumassa jonkinlaiseksi taruhahmoksi, eikä enää tiedetä mikä kerrotusta on totta mikä tarinaa.

Kylän takamaiden uudisraivaajana on Pajulassa sanottu Pietarista: "Ei se Pietari juur huano miäs ollu, kun se teki kolme taloo Vahjonkulmal." Hänen kerrotaan rakentaneen talonsa Torronjoen itärinteelle lähelle nykyistä Mattilan taloa, jossa näihin asti Pietarinnokassa on ollut rakennuksen jäljiltä kivikasoja, mahdollisesti Pietarin pirtinkiuksien raunioita.

Taloon suunniteltiin rakennettavaksi myös oma vesimylly. Se ei kai koskaan valmistunut, mutta Huhurin suosta virtaavan puron rinteellä on vieläkin pyöreä kivilevy, jonka Pietari on kantanut sinne mekkonsa helmassa. Tämä myllynkiven teelmä painaa noin 650 kiloa ja puron varrelta Torkkomäen miehet siirsivät sen vuosikymmeniä sitten nykyiselle paikalleen.

Vaalionkulmalle rakentamansa talon lisäksi taru kertoo Pietarin otaneen viljelykseen nykyisen Koivulan talon alapuolella olevia peltoja.

Pietarin suuriin lihasvoimiin liittyy muitakin tarinoita kuin myllynkiven kuljetus. Kerrotaan, että hän oli Pirkkalassa asti rahdinajossa ajamassa suuria mastopuita, niiden käsittelyyn kun tarvittiin vahvoja miehiä ja lujia välineitä. Torkkomäen vanhan kivikellarin päällä sa-

KALLE LUKUMIES

Terttu Heino

»Minulle tuli Kallea ikävä». Nä-mä koruttomat sanat erään kirkko-vieraan suusta kirkosta lähtiessä varmaan tulkitsivat monien ajatukset silloin, kun rovasti Kalle Lukumiehellä oli ollut sijainen jumalan-palvelusta suorittamassa. Tapauk-sesta kertoo rovasti Leevi Vironmäki Toivakkaa käsittelevässä kirja-sessa »Satavuotias saarnahuone-kunta».

Kalle Lukumiehen — meidän kesken pappi-Kallen tai vain Kallen — tie Toivakkaan rovastiksi alkoi Kultelan Yli-Lukumieheltä, jossa hän syntyi 11. 12. 1901. Koulula-lunsa syntymisen Kalle itse on ollut näkevinään äitinsä kuolemassa v. 1916. Vasta myöhemmin hän ker-too rohjenneensa lukea omalle koh-dalleen Jeremialle tulleen sanan: »Jo ennenkuin sinä äidistäsi syn-nyit, minä sinut kutsuin».

Koska oppikoulua ei Somerolla tuolloin ollut, lähti Kalle hiihtäen kerran sunnuntaina koulua Forssas-ta etsimään ilmoittamatta lähdös-tään kenellekään mitään. Koulua ei tosin löytynyt, mutta into sen käy-miseen tuli muiden tietoon. Hänelle järjestyi tilaisuus lukea kesän aika-na omin päin kaksi luokkaa ja pyr-kiä syksyllä suoraan kolmannelle. Vuosi ja luokka Kalle koulun selvit-ti ja niin oli edessä se päivä, jolloin hän tapansa mukaan tuli jalkaisin — ylioppilaslakki päässä ja saa-mansa ylioppilasruusut kainalossa — Forssasta Mäkitaloon. Hyvältä maistui matkan jälkeen Mandas-isaren järjestämät ylioppilaskah-vit.

Opiskeluvuosien jälkeen Kalle vi-hittiin papiksi v. 1930. Pari viikkoa vihkimyksen jälkeen hän alkoi toi-mia Toivakan v.t. kirkkoherrana sairaan runoilijapapin Simo Korpe-lan apulaisena. Hänen kuolemansa jälkeen nimitettiin Kalle Lukumies vakinaiseksi kirkkoherraksi ja ase-tettiin virkaansa v. 1939. Alkoi vuo-

sikymmeniä kestänyt palvelussuh-de, jonka aikana varmaan jokainen toivakaiskoti jossain muodossa tuli tutuksi kirkkoherralle.

Raskasta oli sota-aikana suru-viestien vieminen yli sataan kotiin. Kalle itse kertoo, kuinka hänen ta-pansa sen ajan käytännön mukaan oli polvistua rukoilemaan, että hän oikealla tavalla olisi osannut sanan viedä, ja että Jumala auttaisi niitä, joiden oli sana vastaan otettava.

Sattui niinkin, että ruustinna jou-tui viemään suruviestin erään mie-hen kuolemasta. Ruustinna palasi matkalta perheen nuorin lapsi sylis-sään. Koska perheen äiti oli silloin itse sairas, oli lapsen hoito vaikeaa. Tilanteen tajuamista käytännön vaatimusten pohjalta vaadittiin siis jokaiselta osapuolelta, jotta vai-keuksista päästiin yli.

Kirkkoherran omakaan perhe ei säästynyt surulta. Perheen 9-vuotias vanhempi tytär hukkui uin-timatalla.

Kallen uskonnollisuus oli toimi-vaa uskonnollisuutta, arkipäivän uskoa. Virrentekijän sanoin »sydä-min, suin ja kätten töin» hän työ-s-kenteli seurakunnassaan. Vaikea on kuvitella häntä hengettömiä koru-lauseita lukemassa. Tuskin hän mil-loinkaan papinvirassaan saavutti ns. rutiinia, vaan uskon hänen sy-västi tunteneen niin suruviestejä viedessään ja vainajia siunatessaan kuin muussakin toiminnassaan sen,

että meissä kaikissa on sama elä-män henki ja että osamme elämäs-tä, leiviskämme, vain on lähtökoh-daltaan niin perin erilainen. Ei hän tyrkyttänyt uskoaan eikä ryhtynyt toisia ojentamaan tuomarin tavoin. Hänellä oli paimenen ja auttajan mieli, kyky asettua toisen asemaan ja rinnalle ja kokea asiat toisen kan-nalta. Tämä ehkä olikin hänen suosionsa salaisuus niin monien erilaisten ihmisten parissa.

Toivakassa muistetaan varmaan paljonkin Kalleen tavalla tai toisella liittyviä tapauksia. Hän oli monitai-toinen mies, jolta niin mies- kuin naisväenkin askareet sujuivat käte-västi. Teot puhuvat enemmän kuin sanat. Erään runoilijan sanat »Kä-silläni minä palvelen Jumalaa» to-teutuivat käytännössä näin: Äitinsä kanssa asunut poika oli äidin yllät-täen kuoltua joutunut vaikeuksiin lehmän lypsämisessä. Kalle kävi muutaman kerran sen omin käsin lypsämässä opettaen myös pojalle saman taidon. Oli niitäkin, joiden mielestä tällainen ei sopinut pa-pinarvoiselle henkilölle. Mutta Kal-lelle sopi.

Kerran taas mustalaispoika oli kastellut vaatteensa ja jalkineensa. Kallelle ei riittänyt se, että hän olisi vain kuivatellut pukimet. Hän oli riisunut pojalta sukat, pessyt ne ja antanut parsittuina takaisin. »Kaik-ki, mitä te olette tehnyt yhdelle näistä minun pienimmistä veljistä-ni, sen te olette tehneet minulle».

Ei Kalle silloinkaan jäänyt toi-mettomaksi, kun eräs mies oli vä-sähtänyt tien poskeen. Pappi nouti pappilasta vesikelkan, talvi kun oli. Suurikokoisen miehen kelkkaan saaminen ei ollut helppoa, mutta kävihän se sittenkin — kierittele-mällä. Kallen hienovarainen tulkin-ta asiasta oli se, että mies »oli sai-rastunut» ja että hänet piti kylmäs-tä pois saada.

ryijyjen vieressä. Vanhimmat monogrammit löytyivät myös tästä huoneesta, samoin kuin yksi näyttelyn erikoisuuksista, vanha vippeläpeitto.

Kolmannessa näyttelyhuoneessa esittäytyivät vanhat lakanat, tyynyliinat, pöytäliinat ja sängynpeitot sekä takit. Seinillä olivat vanhat puoliryijyt sekä ruusuryijyt. Mitä vanhemmasta ruusuryijystä oli kysymys, sitä pehmeämmät ja luonnonläheisemmät olivat värit: jokainen näistäkin heijasti omaa aikakauttaan. Yhdelle huoneen seinistä oli koottu kaikki näyttelyyn saadut vaatteet. Vaatteita ei ollut kovin paljon, mutta sitä sykhdyttävämpi oli kokoelma Kerkolan tytön pitsihousuista vuosisadan vaihteen hääyöpaitaan.

Sota-aikaa ja pula-aikaa edusti käytävän päähän koottu pula-ajan nurkkaus: sillapeitot ja pöytäliinat, sillalankakokoelma ja seinävaatteet.

Monien näyttelyvieraiden mielestä näyttelyn parasta antia oli eteisaula lukuisine rekipeittoineen, vällyineen ja hevosloimineen: koristeelliset ohjaksetkin olivat löytäneet täydentämään kokoelmaa. Rekipeittoja oli kertynyt todella näyttävä valikoima: mustalla pohjalla hehkuvat punasävyiset kukat ja linnut kertoivat omalla tavallaan vanhan ajan suruista ja iloista.

Kuulin jonkun näyttelyssä kävijän sanovan: »Tämä on näyttely, jossa tulee hyvälle tuulelle.» Ilmeisesti se oli myös näyttely, jossa viihdytti, sillä moni tuli vielä uudestaan. Näyttely myös toimi. Ja siitä lankeaa kiitos näyttelyn mainioille työnäytteiden antajille: Helmi Ahdille, Kerttu Hovilalle, Saara Koskille, Kaino Lenkkerille, Saima Luitparolle sekä Saima Palomäelle, jotka näyttivät, kuinka nyplätään, karstataan, tehdään neulalla kinnasta, kudotaan verkkoa ja kehrätään. Moni näyttelyvieras kokeili vanhoja taitojaan kehräämällä ja totesi: »Minkä nuorena oppii, sen vanhana taitaa.» Vastaloittelija joutui toteamaan: »Ei se niin helppoa olekaan.»

Lisää iloista ilmettä antoi näyttelylle Someron Pelimannien musiikki toisena näyttelysunnuntaina. Musiikki oli niin tarttuvaa, että näyttelyssä jopa pistettiin jalalla koreasti.

notaan olleen tuohon aikaan nelikulmaisen verstastuvan, jossa valmistettiin ajovälineitä ja työkaluja näiden suurten puiden kuljettamista varten. Ja niin ärhäkän kuvataan Pietarin olleen toimissaan, että kiireisenä työaikana piti leipäkorissa tai eväskontissa olla pehmeää leipää, kovan leivän syömiseen kun tarvelti liikaa työaikaa.

Suuria voimiaan Pietari tuli käyttäneeksi myös silloin, kun hänen kerrotaan joutuneen vastakkain viranomaisten kanssa. Siihen aikaan oli kruunu kieltänyt viinan kotipolton, ja kun tuollaisen vanhan ja totutun tavan lopettaminen ei noin vain mahtunut kaikkien oikeustajuun, oli kruunun ryhdyttävä viina-

pannujen takavarikoimiseen. Näillä matkoillaan poikkisivat viranomaiset Torkkomäellekin. Isäntä-veli vihjaisi Pietarille, että tämä voisi tehdä tyhjäksi takavarikon, ja siksi Pietari lähti edeltäkäsien odotamaan pannukuormaa Pajulan ja Kultelan kylien väliselle metsätaipaleelle, Rajakuusen ahteelle. Kruununmiesten reen siinä kerrotaan kaatuneen, kun Pietari otti pannunsa pois ja katki sen sitten jokiluhdan heinälatoon.

Nimismies tuli seuraavana päivänä miehiä mukanaan pidättämään omavaltaista Pietaria, ja kun veli oli kehottanut häntä lähtemään vastaanpanematta lainvartijoiden matkaan, pantiin tämä lujasti köysiin ja

viettiin kruunun kortteeriin. Myöhemmin, kun veli sitten lunasti Pietarin vapaaksi maksamalla vaaditut sakot ja sovintorahat, kerrotaan tämän sanoneen! »On se veli sentää hyvä, jos se on joskus pahaki.»

Pietarin häistä on jäänyt jälkipolville pari sanontatapaa, joita sopivassa tilanteessa saatetaan Pajulassa vieläkin toistaa! »Oikeen kahta rinnan kun Torkkomäem Pietarin häisä» tai »Toisii tullee ja toisii mennee kun Torkkomäem Pietarin häisä.»

Aikojen kuluessa on jo hämärtynyt käsitys siitä, milloin Pietari on elänyt ja suorittanut raivaustyönsä. Eräs kertoja arvelee viinapannuretelön sattuneen tunnetussa laulussakin kerrotun vuoden 1866 kotipolton kieltävän lain jälkeisinä vuosina, toinen taas sijoittaa hänen syntymänsä saman vuosisadan alkupuolelle.

Historiallisten lähteiden mukaan Pietarin elämä ajoittuu vieläkin varhaisemmalle kaudelle, sillä hän syntyi Torkkomäen ensimmäisen isäntävæn Erkki Kaarlontpojan ja Riitta Jaakontyttären kolmantena lapsena 22. 6. 1759, aikana, jolloin valtakunta kävi Pommerissa »perunasotaa». Pietari kasvoi suuressa sisarusjoukossa ja nuoruusvuotensa hän näyttää pääosiltaan eläneen Pajulassa. Edellä kerrottu viinapannun takavarikko lienee tapahtunut hänen ollessaan vähän yli 20-vuotias, ainakin tarinalle on olemassa vankkaa historiallista taustaa. Kuningas Kustaa III oli nimittäin katovuoden aiheuttaman viljanpuutteen ja nälänhädän takia vuonna 1772 kieltänyt kotipolton ja myöhemmin, lisätäkseen valtion tuloja, julistanut viinanvalmistuksen kruunun yksinoikeudeksi.

Monet pitivät tätä päätöstä laittomana, sillä se oli annettu valtiopäiviä kuulematta, ja koska valtion määräämä hinta oli varsin korkea ja viinaa sai ostaa vain kaupungeista, johti tämä seuraavina vuosina laajaan salapolttoon. Viinan valmistus ja myynti oli ollut yleinen ja tärkeä tulolähde maaseudulla, ja melkein jokaisessa talossa oli viinankeittolaitteet.

Laittoman polton estämiseksi määrättiin ensin kaikki pannut sineitöitäviksi ja kiellettiin uhkasakon voimalla uusien valmistaminen.

Neuvo

Kuinga Wiinaa, niistä Suomen maasa säilyväisistä Sydän-Laista ja Maan-Perunoista, hyödyllisimällä tavalla taitaan polttaa ja Perunoista Leipää valmistaa.

Kelsarillisen Suomen Huonen Hallituksen Seuran anomuksen päälle fotoon pandu

**Johannes Julinildä
Ufsefori.**

Eurusu, 1815.

Prändetty J. L. Stenckellin ja Pojan tytöndä.

Kun tämäkään ei lopettanut salapoltoa, määrättiin vuonna 1781 kaikki pannut luovutettavaksi kruunulle, jotta ne tehtäisiin käytökelvottomiksi ja viranomaiset veloitettiin säännöllisten kotitarkastusten pitoon ja sääliittä takavarikoimaan kaikki löydetty pannut. Näillä toimenpiteillä oli myös huomattavaa taloudellista merkitystä, sillä kalliista kuparista valmistettu viinapannu oli yleensä talonpoikaistalon arvokkaimpia esineitä. Tätä kuvaa Pajulan Pruukan isännän jälkeen vuonna 1769 toimitetussa perunkirjoituksessa käytetyt irtaimistoarviot. Siinä vanha, hieman rikkiäinen viinapannu katsottiin 43 taalarin hintaiseksi, vain talon paras härkä oli tätä kalliimpi, 48 taalaria. Lehmien keskihinta oli tasan puolet viinapannun arvosta ja tamman hinnaksi on merkitty 24 taalaria. Ei ollut siis ihmeellistä, jos Pietarilla oli mielestään kylliksi aihetta omavaltaiseen menettelyynsä.

Kuninkaan kruunulle odottamat suuret tulot jäivät kuitenkin saamatta, sillä viinamonopoli ei menestynyt ja talonpoikien vastarinta oli niin laajaa ja sitkeää, Ruotsin puolella menetettiin takavarikkomellakoissa jopa ihmishenkiäkin. Kuninkaan oli annettava periksi ja sallittava jälleen kotipoltto.

Pietari avioitui 34-vuotiaana. Hänen vaimonsa, Maria Matintytär, oli naapurista, Myllyojan torpasta, ja nuo kuuluisat häät pidettiin 24. 3. 1793. Perheeseen syntyi seuraavien 13 vuoden aikana kuusi poikaa: Erkki, Kustaa, Manu (Emmanuel), Juho, Jaakko ja Mikko, joista kolme kuoli jo pikkulapsina. Elettyään muutaman vuoden kylässä, muutti perhe kruunun uudisasukkaiksi kylän takamaalle raivamaan itselleen taloa.

Tämä oli käynyt mahdolliseksi sen jälkeen kun Suomessa oli aloitettu isojaon toimeenpano, ja siinä ne kyläen takamaat, jotka jäivät taloille jaetun määrätyn kiintiön yli, otettiin kruunulle. Näille alueille myönnettiin veroa vastaan lupia uudistilojen perustamiseen. Tätäkin helpotettiin vielä, sillä kuningas Kustaa III, joka vuoden 1789 valankumouksessa oli tukeutunut paljolti talonpoikaissäätöön, palkitsi saamansa avun m.m. antamalla uudisraivaajille määrävuosiksi verovapauden. Maata oli nyt runsaasti

asutettavaksi, ja kun 1790-luvun alussa vallitsi vielä yleinen taloudellinen noususuhdanne, alkoi Suomessa tuolloin valtava uusien tilojen rakennuskausi.

Isojaon toimeenpano aloitettiin Pajulassa Erkki Torkkomäen anomuksesta vuonna 1765, ja kun kylän neljä puolen manttaalin kruununtaloa olivat kukin saaneet säädetty maa-alueensa, jäi jakamatta noin 850 hehtaarin suuruinen metsä, josta muodostettiin Pajulan kruununmaa. Kartasta, joka alueesta on vuonna 1786 laadittu, ilmenee, että sen rajat ovat samat kuin nykyisinkin, lukuunottamatta pieniä, myöhemmistä niitynvaihdoista aiheutuneita polvekkeita. Mitään muuta asutukseen viittaavaa ei kartassa ole kuin Torronmylly Heinäsuolta tulevassa purossa aivan Tamelan rajalla lähellä Aholaa.

Vuonna 1787 alkoi työ kruununmaan asuttamiseksi, kun viranomaiset päättivät perustaa alueelle kolme 1/4-manttaalin uudistilaa. Saksan, Markulan ja Torkkomäen isännät, jotka kyläläisinä olivat etuoikeutettuja, anoivat kukin yhtä tilaa. Samalla he anoivat vähennystä näistä tiloista määrättävään veroon sen perusteella, että alueella on niukalti niityksi soveltuvaa maata ja edellytykset kelpoisten uudistilojen rakentamiselle siten puuttuvat. Tämän johdosta määrättiin pidettäväksi paikalla katselmus, minkä jälkeen vuonna 1794 päätettiinkin perustaa vain yksi 3/4-manttaalin tila ja sen saanti määrättiin arvottavaksi hakijoiden kesken.

Kun Saksa ja Markula ilmoittivat luopuvansa arvonnasta Torkkomäen hyväksi, ja Juote ja Pruuka olivat antaneet kirjallisesti suostumuksensa, hyväksyi läänin maaherra vuonna 1797 Erkki Torkkomäen asuttamaan Vaalijoen 3/4 manttaalin ja perusarvoltaan kahdeksan riikintaalarin talon ehdolla, että hän rakentaa ja hoitaa taloa hyvin ja suorittaa siitä verot ja muut velvoitteet. Uudistilan kuntoonpanoa var-

ten myönnettiin 20 vapaavuotta, joista 15 kokonaan ilman veroa ja loppuajalle vapaus puolesta verosta.

Erkki Torkkomäki asetti Pietarin näiden velvoitteiden ja raivaustyön toteuttajaksi. Se laaja alue, jonka uusi isäntä näin sai haltuunsa on pääosaltaan kallioista metsämaata ja suota, vain länsi- ja itäreunoilla on pelloiraivaukseen sopivaa maastoa, joista Pietari valitsi jälkimmäisen kohteen talonsa paikaksi. Laajalle alueelle oli muitakin halukkaita tulijoita. Sen länsiosaa, Koivulaa, ryhtyi raivaamaan tänne vähän aikaisemmin syntyneeseen torppaan asujaksi tullut Emmanuel Malmström ja Pietarin lähinaapuriksi tuli Matti Kaarlonpoika, josta juontuu nykyinen Mattilan nimi.

Muutaman vuoden kuluttua viranomaiset palasivat kuitenkin taas alkuperäiseen suunnitelmaansa ja vuonna 1801 toimitettiin Vaalijoen isojako, jossa alue halottiin kolmeksi samanarvoiseksi taloksi. Tässä tilaisuudessa ilmoitti Pietari luopuneensa osuudestaan Juho Juhonpoika Takkon hyväksi ja uusien isäntien mukaan saivat talot nimikseen Koivula, Mattila ja Takko. Juho Juhonpoika luovutti kuitenkin jo kahdeksan vuoden kuluttua tilansa Juho Antinpojalle ja tällöin Takko nimi vaihtui nykyiseen Nokko, Nokkola muotoonsa. Samoihin aikoihin ryhtyi Juho Erkinpoika asumaan puolta Mattilan tilaa, ja hän toi mukanaan Hattulan Hurttalan kylästä talolleen Kärälä-nimen, mikä sitten jäi virallisestikin käyttöön, kun Mattilan halkominen oli toteutettu vuonna 1820.

Uudet talot olivat aluksi kruunun omistamia kunnes asukkaat lunastivat ne perintötiloikseen. Jo tätä ennen, asutusvaiheessa ryhdyttiin näille päätiloille rakentamaan myös torppia, ja muutaman vuoden kuluttua oli Pietarin entisen talon alueella jo melkoinen määrä asukkaita.

SOMERO-SEURAN VILKAS VUOSI

Terttilän Riutassa paljastettiin 21. 9. 1980 muistokivi museoon siirretyn entisen päärakennuksen paikalle. Kivessä on teksti: »Riutan torppa — rakennettu 1823 — siirrettiin tästä Someron museoon 1955. Somero-Seura». Toinen vasemmalta vanhaamantä Lempi Rantanen, jolta torppa ostettiin. Oikealla Riutan nykyiset haltijat Seija ja Risto Kavander. Patsaan paljastuspuheen piti Tapio Horila. Kuva: Tyyne Ollila.

Somero-Seuran kotiseuturetki Urjalaan 15. 6. 1980. Poikettaessa Urjalan museoon johtavalle tielle kävi toiselle autolle näin. Tilanteesta selvittiin nopeasti. Kuva: Kyllikki Kujanpää.

VANHAT KÄSITYÖT

Somero-seura järjesti elokuvan kahtena ensimmäisenä viikonvaihteena, 2. ja 3. sekä 9. ja 10. elokuuta, vanhojen käsityöiden näyttelyn. Näyttelytilana oli atrium-koulu.

Somerolaisilla on kodeissaan runsaasti hyvin säilytettyjä ja kauniita käsityöitä: niinpä järjestäjien iloksi saatiinkin monipuolinen ja paljonpuhuva näyttely aikaan: lähes tuhat työtä oli näyttelyvieraiden katseltavana. Kolme luokahuonetta ja aula täyttyivät näyttelytyöistä.

Näyttelyssä kävijä sai edustavan kuvan erilaisista vuosisadan alun huoneentauluista, pyyheliinanpeitoista, keikutuolimaltoista, pöytäliinoista ja verhoista. Omalaatuinen naivistinen tunnelma leijui tässä 1900-luvun alkupuolen huoneessa. Tunnelmaa täydensivät vielä iloisen punaisella kirjailut prikkaliinat, seinällä riippuvat prikkahollarit, kauniisti kirjoitetut sanomalehtitelineet ja kampalaukut.

Toisessa näyttelyhuoneessa henki 1800-luvun tunnelma: vanhat riijiyt ja hartiahuivit sekä pöytäliinat hehkuivat lunnonväreissä. Vanhin riijiyistä oli 1700-luvun lopulta peräisin oleva Maasillan riijiy. Luonnonvärein värjätty lankavyöhydit samoin kuin sointuväriset kangaspakat olivat löytäneet paikkansa

TONTTUJEN PAJASSA

Oli jouluaatto. Elli oli vielä leiponut piparkakkuja äitinsä kanssa. Hän oli tehnyt pelkästään tonttuja. Erästä tontusta oli tullut hyvin elävän näköinen. Kun Elli katsoi siihen päin, niin tonttu näytti iskevän silmää hänelle.

Illalla yhdentoista aikaan kuuli Elli jonkin äänen sänkynsä alta. Hän katsoi sinne ja näki pienen tontun. Sen silmät näyttivät aivan rusinoilta.

Elli kysyi tontulta, mistä hän oli tullut ja mikä hänen nimensä on. Tonttu vastasi: — Tulen sieltä, mistä muutkin tontut. Minun nimeni on Tapsu. Entä mikä sinun nimesi on?

— Nimeni on Elli. Yksi asia vaijaa minua. Miksi et ole Korvatunturilla? Yleensähan tontut tulevat vasta jouluaattona.

— Voi, voi, oletpa sinä tyhmä. Etkö ole kuullut mitään uudesta järjestelmästä, jonka joulupukki on tehnyt? kysyi Tapsu.

— En minä ole mistään järjestelmästä kuullut. Mutta etkö sinä, Tapsu, voisi kertoa minulle siitä?

— Hyvä on, sanoi Tapsu, kuuntele nyt hiljaa ja tarkasti. Joulupukki, joka on vanha ja väsynyt päätti, että jokaiselle paikkakunnalle pe-

rustetaan joulupukin tukikohta. Se tarkoittaa sitä, että meillä on oma työpaja, johon otetaan toivomuksia vastaan. Ymmärrätkö sinä nyt?

— Mutta mitä te sitten teette, jos aineet loppuvat kesken?

— Asia on yksinkertainen: tilaamme joulupukin tarvikehtaasta. Tule mennään katsomaan pajaa. Elli lähti Tapsun mukaan. Tie kulki pihakuusen alta ja päättyi postilaatikon luona. Tapsu käski Ellin ryömiä postilaatikkoon. Elli huomasi tulleen pajaan. Hän katsoi lumoutuneena ympärilleen. Tapsu kuiskasi Ellin korvaan: — Tule, mennään katsomaan joulupukkia. Vaikka hän onkin vain joulupukiksi harjoittelija, me sanomme häntä joulupukiksi.

Elli ei kuitenkaan kauaakaan ehtinyt olla joulupukin luona, kun Tapsu sanoi hänelle: — Sinun täytyy mennä nyt! Hei, hei!

Aamulla Elli ihmetteli, oliko hän nähnyt unta, mutta äiti antoi hänelle vastauksen sanomalla: — Minä sain sinut kiinni yöllä. Olit kävelemässä unissasi. Sitä minä vain ihmettelin, minkä takia sinä yritit ryömiä postilaatikkoon? Kyllä heille molemmille sen jälkeen nauru maistui.

Laura Maavirta

Jouluyö

Kellot kilkkaa jouluyössä, joulupukki vain on työssä. Tonttulasta lähtee reellä, jouluyöhön matkaamaan. Matka pitkä kestää kauan, koska lahjoja on niin paljon. Reessä istuu joulupukki, matka joutuu laulaen.

Tea Montell

Keittiöön sentään uskaltaa kurkistaa. Äiti tekee jouluruokiaan. Muutama päivä enää joulun, ei tarvitse mennä kouluun. On joululoma. On meillä jo joulukuusi. Aivan uusi. Se perheen kanssa koristellaan ja sytytellään kynttilät loistamaan. Näin joulu alkaa saa

Niina Heinonen

Tilastaan luovuttuaan asui Pietari "kaikkine väkineen" jonkin aikaa Lammin kylän Laurilaan kuuluneessa Leppälän torpassa, Pietarin Anna-sisar oli tuolloin Laurilassa emäntänä. Pian hän palasi kuitenkin takaisin Pajulaan asettuen Saksan torppaan.

Tässä vaiheessa voi vain arvailla syitä, jotka saivat Pietarin jättämään Vaaliojen talonsa. Ehkä hän ei viihtynyt muualta tulleiden uusien naapuriensa joukossa. Todennäköisemmin kuitenkin hänen voimansa, vaikka ne olivat suuretkin, eivät sittenkään riittäneet, kun vuosisadan vaihteessa sattui useampi peräkkäinen katovuosi ja samanaikaisesti yleiseruooppalaiseksi laajenevat Napoleonin sodat tekivät elämisen Suomessakin varsin kalliiksi. Pietari ei ollut ehtinyt saada taloaan vielä tuottavaan kuntoon ja kun ruistynnyrin hinta nousi muutamassa vuodessa kaksinkertaiseksi, oli puute varmaan jatkuvasti uudisasukkaiden vieraana. Turvaututtiin rintamaillakin tuohon aikaan usein pettuun. Pietarin jälkeenkin tulleistä isännistä osa vaihtui, osa suoritti muita järjestelyjä, kunnes ajan kuluessa raiviot saatiin niin laajoiksi, että tultiin jotenkin toimeen.

Tuon pioneeriajan vaikeuksista kertoo myös perimätieto maakaupasta, jonka tekijöitä tarina ei tosin tunne nimeltä, mutta seurasa on vieläkin nähtävissä. Vain parin sadan metrin päässä Pietarin entisestä talonpaikasta on Someron ja Tammelan kuntien välisessä suorassa rajassa mutka, jossa Tammela työntyy teräväkärkisenä, noin kolmanneshehtaarin suuruisena Pöskykan maana Somerolle. Vuoden 1786 kartassa ei tuota mutkaa vielä ole. Tarinan mukaan luovutti Vaalionkulman isäntä alueen naapurilleen Patamon isännälle saaden korvaukseksi rohtimisen housukan kaan. Kaupan muodollinen puoli tuli kai hoidettua hatarasti, sillä alueen omistusta käsiteltiin vuonna 1937 maanmittaustoimituksessa, jossa tuo pelto katsottiin kuuluvaksi Tammelaan.

Suomen sodan vuodet kohtelivat Pietarin perhettä ankarasti. Loka-kuussa 1808 kuolivat ensin Maria-äiti 40-vuotiaana ja kymmenen päivää myöhemmin yksivuotias kuopuspoika Mikko, molemmat vatsatautiin. Kun seuraavalla helmi-

kuulla kuoli vielä kuusivuotias Jaakko, oli Pietarin lapsista enää kaksi elossa. Näistäkin Manu kuoli parin vuoden kuluttua hukkuen 12-vuotiaana. Vaimonsa kuoleman aikoihin luopui Pietari torpastaan, eli vanhuutensa Pajulassa ja kuoli 6. 12. 1835 76-vuotiaana.

Pietarin ainoa mieheksi varttunut poika, Erkki oli ensin Pajulan taloissa renkinä, kierteli sitten Turun ja Helsingin seuduilla kunnes isänsä kuoleman jälkeen palasi lähemmäksi synnyinkyläänsä, vakiintuen Somerniemelle Tanjaksen tilalle, missä oli perheettömänä renkimiehenä.

Mikä lieenee sitten antanut aiheen siihen kuuluisuuteen, jonka ansioista Pietarin maine on ulottunut nykyaikaan asti. Ehkä hänen ruumiilliset voimansa olivat todella huomiota herättävän suuret, ja hän on ollut paikallinen Väkevä-Matti aikana, jolloin fyysinen voima oli varsin arvostettua ja miehelle tärkeä asia, koska koneita ei ollut raskasta työntekoa helpottamassa. Viinapannurettelö saattoi myös tuoda paljon kuuluisuutta Pietarille hänen rohjetessaan vastustaa esivaltaa asiassa, jossa monien myötätunto oli todennäköisesti Pietarin puolella ja ehkä muutamat pitivät häntä jonkinlaisena oikeustaistelijana.

Uudisraivaajana hän ei ollut pitkää aikaa. Tosin tarina Koivulan pellon perkaamisesta viittaa siihen, että hän olisi ehkä jo ennen Vaalijoelle muuttoaan viljellyt kruununmaata. Tätä tukee vielä Koivulaan rakennettu tie, joka alkaa juuri Torkkomäeltä, vaikka tätä aikaisempi tie tuohon suuntaan lähti Pajulan myllyltä.

Raivaustoiminta ei kuitenkaan ollut tuohon aikaan lainkaan erikoista, tulihan naapureiksi samalle kruununmaalle useita muita raivaajaperheitä ja moniin Pajulan ympäristökyliin rakennettiin samanaikaisesti uudistiloja aivan kylänrajan tuntumaankin. Saipa Antti Soling naapurikylistä virallisen tunnuksenkin, Ruotsin isänmaallisen seuran hopeamitalin kunniapalkintona varsin ahkerasta raivaustoiminnasta rakentaessaan Suulingin taloa. Pajulan alueella Pietari oli tosin ensimmäinen, muutaman vuoden muita aikaisempi, ja tietysti hänen toimintansa raivaajana ja sitä edeltänyt isojoen synnyttivät paljon puhetta ja pohdintaa siihen asti

verkkaisesti eläneessä kylässä. Mutta kun Pietarin työ Vaalijoella kesti vain muutaman vuoden, tuskin häntä raivaajana tarinoissa enää muistettaisiin, ellei hän olisi ollut muutenkin ihmisenä ympäristöstään erottuva ja poikkeava.

Pietarin talosta käytettiin nimeä Vaalijoki, usein se lyhennettiin myös muotoon Vaalio. Nimien kirjoittamisessa oli toisinaan 1700-luvun lopulla käytössä saksankielissä vieläkin esiintyvä tapa merkitä pitkää ääntä osoittamaan h-kirjain, jolloin Vaalio kirjoitettiin muotoon Vahljo, ja kun tämä taas luettiin Pajulassa opittuun tapaan, vääntyi nimi siitä muotoon Vahjo, Vahjonkulma. Tätä viimeainittua muotoa käytetään usein vieläkin sen asutusryhmän nimenä, joka on kasvanut Pietarin aloittamasta raivaustyöstä hänen entisen talonpaikkansa ympärille.

Käytettyjä lähteitä

Kertojia: Martti Laine, Arvo Maasilta, Eino Torkkomäki.

Aulis J. Alanen: Suomen historia kustavilaisella ajalla, Suomen historia X, s 146, 256. WSOY 1964.

Juva, Niitemaa, Tommila: Suomen historian dokumentteja 1, s 399. Helsinki 1968.

Aulis Oja: Ruotsin isänmaallisen seuran palkitsemat lounaishämäläiset. Lounais-Hämeen kotiseutu- ja museoyhdistyksen vuosikirja XX-XI, 1962.

Jouko Palonen: Vuosien 1773—1775 viinanpolttokielto ja sen toteuttaminen Suomessa. Alkoholikysymys 1937.

Pajulan isojoen ja Pajulan kruununmaan kartat ja asiakirjat: Somero H 72, H 72 3:1—5. Maanmittauslaitoksen arkisto.

Pruukan perunkirja. Mikrofilmi n:o ES 3626, s 875. Valtionarkisto. Someron, Somerniemien ja Hattulan seurakuntien historiankirjojen kopiot. Valtionarkisto.

Suomen asutuksen yleisluettelo: Somero 1780—1810, Valtionarkisto.

Vaaliojen asuttamispäätös. Alisen Sääksmäen kihlakunnan kruununvouden arkisto Cb 1,I. Maakunta-arkisto, Hämeenlinna.

Vaaliojen talon jakotoimitusten asiakirjoja: Somero n:ot 20 C, 20:1. Hämeen läänin maanmittauskonttori.

Joulukiireitä

Lunta hiljalleen maahan leijailee. Tontut ikkunoista kurkistelee. Onko kilttejä lapsia? Saa joulutorttuja napsia. On joulukiireitä. Lahjoja ostetaan ja salaa paketoidaan. Harmittaa, kun ei tiedä, minne äiti paketit piilottaa.

KIVI ON VIELÄ KUUMA

Aatos Aaltonen

Veneen keula halkaisi Painionjärven tyyntä pintaa. Paavonpojan kesäloma Mummolassa oli päättymässä. Muistoissa olivat vielä monet kesän kokemukset, kuten se suuri kataja, lentokone, mansikkapaikat ja päivät paimenessa. Nyt hän istui veneessä ja katseli etääntyvää ruuhirantaa. Sinne jäivät leikitoverit Aune, Elina ja Veikko. Tuolla on Kuumakallio, Hevosholma ja Selkävaha.

Pappa soutaa tottunein ottein. Hän vaikuttaa oudon juhlalliselta huopahattu päässään. Mamma istuu perässä ja hänen musta huivinsa on solmittu leuan alta.

Tästä tulee Paavonpojan ensimmäinen kirkossakäynti. Häntä on varoitettu, että siellä on istuttava hiljaa ja kuunneltava, mitä pappi sanoo. Kirkolta jatketaan matkaa kotiin.

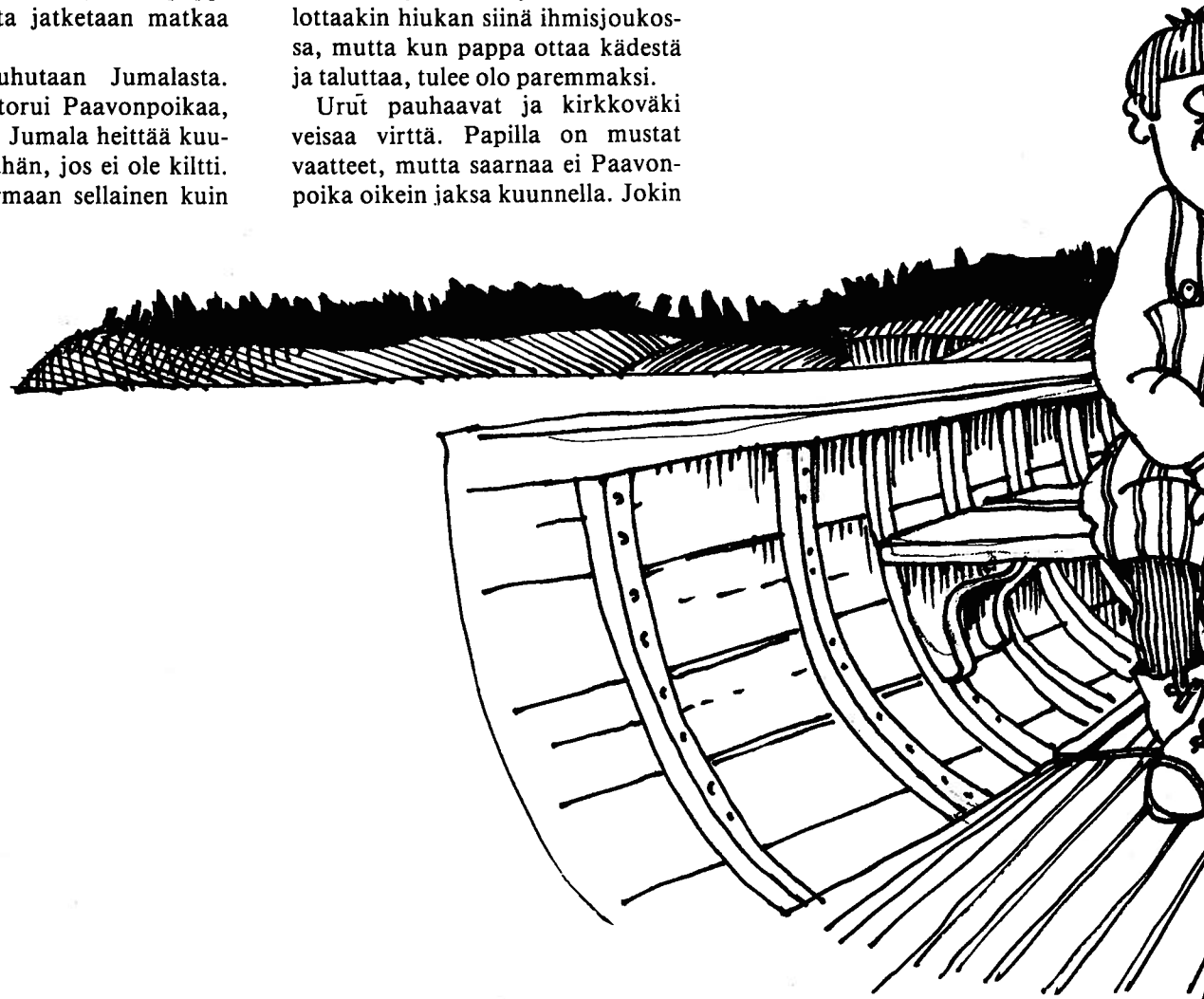
Kirkossa puhutaan Jumalasta. Kun mamma torui Paavonpoikaa, hän sanoi, että Jumala heittää kuuman kiven päähän, jos ei ole kiltti. Se kivi on varmaan sellainen kuin

jauhinkivi tuolla myllyssä. Mitä seurauksia siitä on, kun tuollainen kivi heitetään päähän, sitä eivät Paavonpojan pienet aivot kykene selvittämään. Jotenkin sellainen uhka tuntuu kohtuuttomalta kun se kivi on vielä kuuma ja Paavonpoika näin pieni.

Puhutaankohan kirkossa taivaasta. Siitä pappa lauloi, kun oltiin yhdessä aidalla ja Paavonpoika muistaa sen hyvin: »Onpa taivaassa talalla lapsillekin, jotka Jeesusta rakastavat, kultakruunut ja valkeat vaattehetkin, harput, joilla he soitelevat». Taivas on hyvä paikka eikä siellä heitetä kuumaa kiveä päähän.

Keihäsaaren ja Ritaniemen välillä vene laskee kirkkorantaan. Kellot soivat ja tuntuu juhlavalta. Pelottaakin hiukan siinä ihmisjoukossa, mutta kun pappa ottaa kädestä ja taluttaa, tulee olo paremmaksi.

Urut pauhaavat ja kirkkoväki veisaa virttä. Papilla on mustat vaatteet, mutta saarnaa ei Paavonpoika oikein jaksa kuunnella. Jokin

käynnille vapaasatamaan. Tänään on Hampurin satamassa vain yksi suomalaisalus. Osaan ajoittaa tuloni oikein: ruoka-aikana lähes koko miehistö on koolla ja saan itsekin siinä jutustelun lomassa kupuni täyteen. Öiset avunetsijätkin ovat löytäneet laivaan. Saan pitkän ostoslistan mukaani, kun lähdän laivalta. Rullaluistimet, diafilmiä, partakoneen teriä, matkaväritelevisio... Tullin kanssa tulee kyllä tutuksi, kun kulkee useita kertoja päivässä vapaasatamaan milloin auton pako-putki, milloin polkupyörä tai matkaradio auton tavaratilassa. Pyydä sitten tullissa liikevaihtoveroa pois sukkahousuista tai naisten alusvaatekerrasta

Ostokset on taas hoidettu ja istahdan lukemaan päivän postia, kun bussilastillinen suomalaisturisteja vyöryy ovista sisään. Pikainen viesti keittiöön, lyhyt merimieskirjon esittely ja lähdän oppaaksi parin tunnin kaupunkikierrokselle, jotta emännät ehtivät rauhassa keittää kahvit ja kattaa pöydät valmiiksi näin suurelle ryhmälle. »Tullessanne varmaan jo huomasittekin Tanskan ja Norjan merimieskirkot. Etuoikealle jää Ruotsin merimieskirkko, Gustav Adolfs kyrkan, joka ainoana pohjoismaisista merimieskirkoista säilyi ehjänä viime sodan pommituksissa — ruotsalaiset ovat tietysti siitä kovin harmissaan. Nythän heillä ei ole uutta kirkkorakennusta, kuten muilla skandinaaveilla. Seuraavaksi teemme pienen kierroksen vapaasatama-alueella...»

Kierrokselta palatessamme on kirkolla toimiva suomalainen koulu-kin jo alkanut. Saavumme tietysti

juuri välitunnin aikana, jolloin oppilas olisi tahtonut leikkiä tai jutella »sen uuden, pitkän rehtorin» kanssa. Nyt en kuitenkaan ehdi keskustella lasten sen paremmin kuin työkerholaistenkaan kanssa. Käyn nopeasti vilkaisuun onko työkumppanini laittanut saunat lämpiämään, soitan liikennelaitokselle ja varaan maanalaisen asemilta mainospaikat joulumyyjäisten mainoksia varten ja suuntaan auton kohti Kieliä, josta olen luvannut noutaa telakalla olevan laivan miehistön kirkolle. Menomatalla käyn vielä paikallisen mielisairaalan suljetulla osastolla keskustelemassa suomalaisen »poliittisen pakolaisen» ja häntä hoitavan lääkärin kanssa.

Lukuisten kulkulupamuodollisuuksien jälkeen — telakka valmistaa myös sotilasaluksia — saan merimiehet autoon ja pääsen paluumatkalle. Käyn vielä vapaasatamassa hakemassa toisen autollisen »merten urhoja», ennen kuin ehdin hetken hengähtää. Onneksi pastori on jo ehtinyt pitää iltahartauden työkerholaistille, innokkaille merimiestyön tukijoille. Istahdan teekupin ääreen ja jutustelen parin merimiehen ja erään siirtolaisen kanssa. Alakerrassa pöytätennistä pelanneet kärsivät ilmeisesti nestevajauksesta ja hokuttelevat mukaansa kaljalle lähikapakkaan. En oikein jaksa lähteä mukaan ja väkeä tuntuu jäävän paljon vielä kirkollekin. En liioin jaksa lähteä metsurien ja rekkakusien mukaan saunan löylyihin. Tuntuu kuin kiireinen iltapäivä olisi jo vähän ehtinyt löylyttää. Odotan vain, että kulmilla pyörinyt suomalainen narkomaanikin tulisi taas käymään. Olen nimittäin juuri saa-

nut hänet suostumaan edes ajattelemaan kotiinlähtöä.

Teekupponen toisensa jälkeen kulahtaa alas kurkusta mukavan jutustelun lomassa ja huomaa kellon olevan jo kymmenen. Vapaasatamasta tulleet ovat jo lähteneet lautoilla tai jääneet pidempään kaupungille ja Kieliin lähtijät odottavat kuljettajaa.

Suljen kirkon ovet ja sulloudun tupakansavuiheen autoon. Tuttuja lauluja laulellessani matka sujuu joutuisasti. Täytettyäni taas sen seitsemätkymmenet muodollisuudet pääsen sisään telakka-alueelle.

Laivalla ensimmäinen perämies tahtoo vielä tarjota kahvit. Kahvit juotuamme hän pyytää katsomaan Bahrainista ostamaansa radionauhuria. Huomaan, että »förstillä» on selvästi jotain sydämmellään. Keskustelu siirtyy perheeseen ja »förs-ti» alkaa kertoa, kuinka perhe tuli taas jätetyksi liian kiireesti, kun tuli pesti uuteen laivaan. Katsomme kuvaa vaimosta ja lapsista ja keskustellemme yli puolen yön. Tänään en jää yöksi laivalle, vaan lähdän ajamaan sumussa kohti Hampuria. Mieleissäni on oma koti ja siellä odottava lämmin sauna. Odotan, kuinka saunan jälkeen taas saan nukahtaa pää tutulla tyynyllä, tutujen lakanoiden väliin.

Ohitan taas rekan. Moottori jatkaa samaa turruttavaa jyrinänsä vilkaisen hymyillen vieressä murisevan rekan ohjaamoon ja sielujen sympatiaa tuntien yhdyin soivaan iskelmään: »Rekka vetää niinkuin viimeistään. Mä vihdoinkin määränpäini nään...»

Vihdoinkin kotona. Nukahdan ja odotan jo mielenkiinnolla seuraavaa työpäivää.

ASSISTENTIN ARKIPÄIVÄ HAMPURIN HAMINASSA

Risto Koistinen

Autobaanan valkoiset kaistaviivat vilahtelevat yksitoikkoisen tasaisesti ohitse, kuin toinen toistaan tavoitellen kykenemättä kuitenkaan koskaan toisiaan saavuttamaan. Auton valonheittäjät yrittävät epätoivoisesti leikata rakoa paksuun, harmaaseen sumuseinään. Moottorin tasaiseen, turruttavaan jyrynyään sekoittuu stereoista soiva suomalaisiskelmä. »Hei, huomenta Suomi, hyvin pyyhki. Sun poikas valvoo taas ja ahkeroi...»

Työpäivä on taas päättymässä, tai pitäisikö sanoa seuraava alkamassa, kun kello 01.25. ajelen Kie-listä pikkubussilla kohti Hampurin hansakaupunkia ja muistelen päivän tapahtumia.

Mikä onkaan ihanampaa, kuin aamuyöllä hieman jälkeen kahden herätä puhelimen vaatimaan pärinään. Hyppään toiveleihin ja hiihdän eteisen pöydällä pärisevälle puhelimelle. »Polizei, guten Morgen.» Ahaa, suomalaisturistit näyttävät taas parhaat puolensa, ajattelen. Poliisi selittää, ettei asemalle tullut mieshenkilö osaa sanaakaan saksaa eikä englantia ja pyytää tulkiksi. Hän arveli miestä suomalaiseksi, sillä mies oli sentään osannut sanoa »Suomi-Hvinlant» ja ladellut koko joukon perisuomalaisia hätää, vi-

haa, tuskaa ja kärsimystä ilmaisevia sanoja ja sanontoja. Sivistynyt jär-jestyksenvalvoja teki pikaisesti joh-topäätöksen ja soitti kirkolle. Saan maanmieheni langan päähän ja käy ilmi, että rahat ja passi ovat salape-räisesti vaihtaneet omistajaa, jollain Reeperbahnin laitakujalla. Vaihdan jalkaani vähän tukevammiksi hiihti-met, puen yöpukuni ylle jotain hie-man säädylisempää ja lähdän nou-tamaan tätä jo hieman väsynyttä tu-ristia.

Vihdoinkin! Huokaan ja painan pääni syvälle pehmeään tyyntyyn. Syvää tiedottomuutta... kunnes runsaan puolen tunnin kuluttua he-rään taas inhottavaan pirinään. Syöksyn puhelimeen. Hiljaisuus. Taas pärinää. Siis ovikello. Ovipu-helin ei taaskaan suostu kanssani yhteistyöhön ja saan lähteä ulko-ovelle. Portaita alas kulkiessani odotan näkeväni ovella kaksi vahin-gonilosena ovikellonappiin nojaa-vaa ystävää, jotka ovat päättäneet toivottaa hyvää huomenta jo neljäl-tä aamuyöllä. Alhaalla onkin tällä kerralla kaksi avuntarvitsijaa kaksi suomalaista merimiestä, jotka eivät muista laivansa satamaosoitetta.

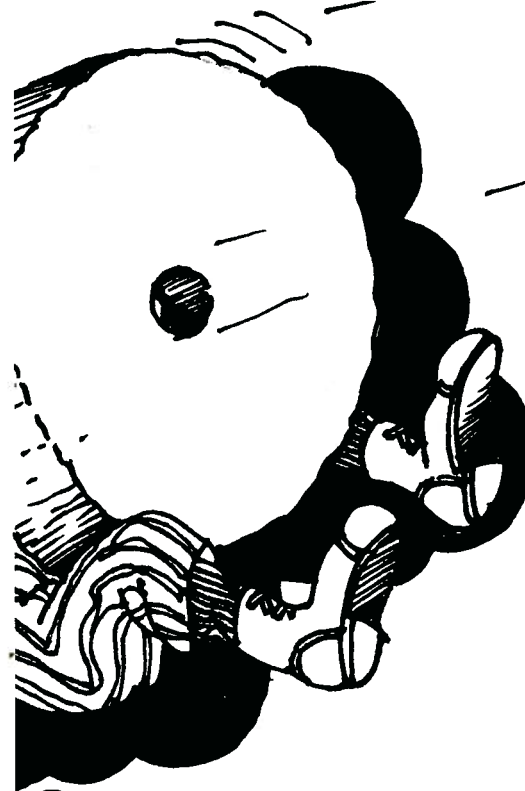
Ehdin vielä nukkua ruhtinaalliset neljä tuntia, ennen kuin herään mitä ihanimpaan hampurilaisaamuun.

Sataa! Nostan kaupunki-ilman sä-vyttämän siniristilipun ja huomaan ehtineeni ennen naapurikirkkojen (Norja ja Tanska) kolleegoja. Ruot-salaiset kadun päässä ovat epärei-lusti antaneet lipun olla tangossa koko yön. Käyn nostamassa Norjan ja Tanskan merimieskirkkojen lip-putankoon kutsut skandinaavisten merimieskirkkojen aamupalalle, onhan taas kuukauden toinen tors-tai ja meidän vuoromme toimia isäntinä.

Jokainen yrittää olla joutumatta Tanskan asistentin viereen, hän kun ei osaa sanaakaan saksaa tai englan-tia. Niinhän siinä sitten käy, että hi-taana hämäläisenä ja kohteliaana isäntänä istun viimeiselle vapaalle paikalle tanskalaisen virkaveljen viereen. Kun tungen suuni täyteen sämpylää ja koomisiin kasvovään-nöin puhun ruotsia, tulen täysin ymmärretyksi, mutta tanskan mon-gerruksesta en ymmärrä puolia-kaan. Hymyilen vain aina ystävälli-sesti ja sanon jaa, sillä seurauksella, että saan juoda teeni kerman kera. Hyh!

Käytyäni Auslenderpolizeissa te-kemässä passinkatoamisilmoituksen vien rahansa menettäneen turistin konsulaattiin uutta passia ja matka-rahaa anomaan. Haen kirkolta tuo-reimman postin ja lähdän laiva-

JA PAAVONPOIKA PIENI

asia siinä kuitenkin jäi askarrutta-maan Paavonpojan mieltä, ja sitä hän miettii vielä linja-autoa odotel-lessakin.

Autossa on paljon katselemista, mutta pari vierasta setää alkaa ju-tuttaa hiukan pikkuvanhaa Paa-vonpoikaa.

»Missäs poika on käynyt?»

»Kirkossa», tulee selvä vastaus.

»Mitäs pappi sano?» kysyvät se-dät niinkuin tavan vuoksi.

Nyt tuli Paavonpojan hetki. Pe-rusasennossa hän kaiuttaa kuulu-vasti ja päätöksellä:

»Minä ostin peltoa, täytyy men-nä sitä kattelemmaa, minä ostin pa-ri härkää, täytyy mennä niitä koit-telemmaa».

Esitys oli vaikuttava, mutta min-kä vuoksi sedät nauroivat. Ja mam-ma ja pappakin.

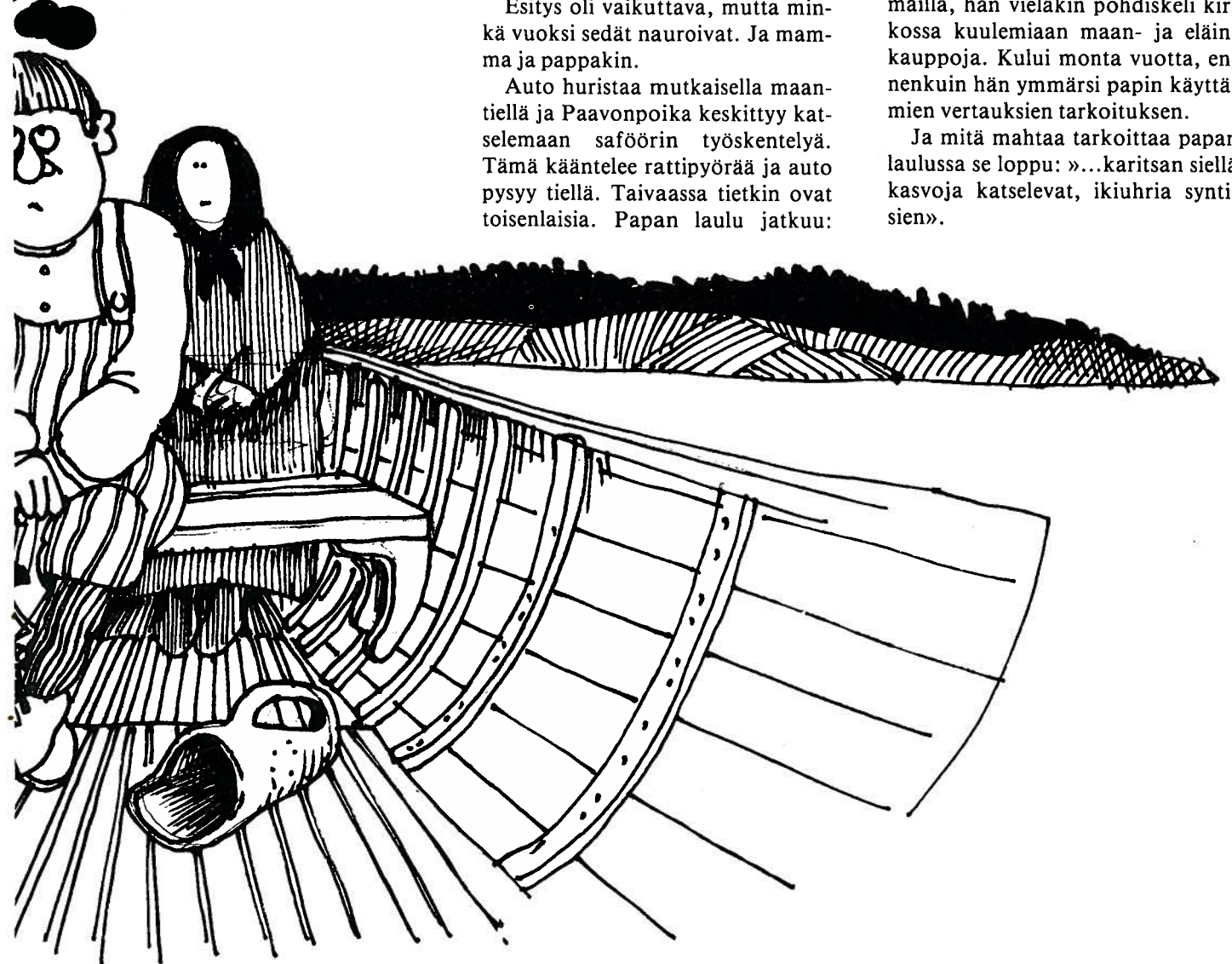
Auto huristaa mutkaisella maan-tiellä ja Paavonpoika keskittyy kat-selemaan saföörin työskentelyä. Tämä kääntelee rattipyörää ja auto pysyy tiellä. Taivaassa tietkin ovat toisenlaisia. Papan laulu jatkuu:

»Puhdas kulta on tie, jota astelevat kera laulaen enkelien...». Enkeli oli siellä kirkon seinällä alttaritaulussa.

Oli hauskaa olla Mummolassa, mutta hauskaa oli tulla taas kotiin-kin äidin ja isän ja pikkusiskon luokse. Sekin jo opettelee kävele-mään. Tietysti Paavonpoika joutui kertomaan kaikki kesän kuulumiset ja kokemukset ja kirkossa käynnin ja papin saarnan. Isäkin kiireiltään jäi kuuntelemaan, mutta Paavon-poika huomasi, että isä ei nauranut. Ehkä hän ymmärsi, että tuonikäi-sen nappulan tajuntaan mahtuu vain käytännöllisiä ja käsin koske-teltavia asioita.

Kun Paavonpoika illemmalla kuljeksi kotivainioilla ja laidun-mailla, hän vieläkin pohdiskeli kir-kossa kuulemiaan maan- ja eläin-kauppoja. Kului monta vuotta, en-nenkuin hän ymmärsi papin käyttä-mien vertauksien tarkoituksen.

Ja mitä mahtaa tarkoittaa papan laulussa se loppu: »...karitsan siellä kasvoja katselevat, ikiuhria synti-sien».

Kevätkaudella 1979 kahdeksantoista maamme eturivin kirjailijaa esitelmöi Helsingin yliopistossa *studia generalia* — sarjassa aiheesta *Miten kirjani ovat syntyneet — virikkeet, ainekset, rakenteet*.

Esitelmät on julkaistu Ritva Haavikon toimittamassa ja WSOY:n kustantamassa teoksessa *Miten kirjani ovat syntyneet 2*. Teoksessa kirjailijat esiintyvät ikäjärjestyksessä: Helvi Hämäläinen aloittaa ja Heikki Turunen päättää.

Kirjailija Helvi Hämäläinen, joka nykyisin asuu Tapiolassa, on syntynyt 16. 6. 1907 Haminassa. Vanhemmat olivat nahkuri Aaro Hämäläinen ja Ida Maria Mickelson. Häneltä on julkaistu vuosien 1930—1973 välillä 28 teosta.

1930—40-luvuilla kirjailija asui Pusulan Arimaalla ja Somerniemessä Hjärjanojalla. Somerniemellä hän kirjoitti monet merkittävät teoksensa mm. *Säädylisen murhenäytelmän* ja näytelmän *Viheriä poika*, jonka kirjailija mainitsee olevan rakkaimman teoksensa sekä

useat muut, joista monet somerniemiläiset ovat löytäneet itsensä, helansa ja kurnunsakin. Pusulan Arimaalla on kirjoitettu romaani *Katuojan vettä*, sekä runonäytelmä *Aaverakastaja*. Arimaan ja eräät ympäristön ihmiset kuvastuvat myös 1937 ilmestyneessä romaanissa *Tyhjä syli*. Arimaan luonnon lumoa on vielä samana vuonna ilmestyneessä *Kuunsokeassa*.

Koska esitelmän pituuden vuoksi emme Someron Joulussa voi julkaista sitä kokonaan, annamme kirjailija Hämäläisen puhua vain siitä, mitä Somerniemi ja seudun ihmiset ovat vaikuttaneet hänen tuotantonsa ja samalla voimme kuulla sen ajan värikästä kulttuurihistoriaa. Valitettavasti emme voi enää kirjakaupasta Helvi Hämäläisen teoksia saada, sillä ne ovat kaikki loppuunmyytyt.

Mainittakoon, että lehtori Kaija Parko on vuoden 1974 Someron Joulun kirjoittanut artikkelin *Helvi Hämäläisen suhde Somerniemeen ja sen asukkaisiin*.

Sandra Alen, äitini sisar, kertoi minulle vuoden 1938 alussa vieraillessaan luonani Helsingissä Jakkulan kylän palosta. Siitä sain *Kylä palaa* kirjani aiheen. Palo on tapahtunut joskus 1890-luvun alussa ja hän oli silloin ollut piikana Jakkulan kylän Hamppulan talossa. Sen miehen esikuvaa, joka noina tulipalon tunteina on suurin kyläläinen, en oikeastaan tiedä, se ei sisällynyt Sandra Alenin kertomukseen, en myöskään tuntenut ketään sen tapaista ihmistä. Tämä suurin kyläläinen, tulipalon nuorukainen, on syntynyt kirjailijan mielikuvituksesta ja kuvastaa ehkä heikosti, täysin epäpoliittisesti, silloin liikkunutta ajattelua: johtajaihannetta, idästä tai lännestä, tahoa en tiedä.

Tätini Sandra ja hänen aviomiehensä Juho Alen olivat esikuvina kirjani avioparille. Teoksessahan vanha mies ottaa vaimokseen nuoren naisen, kun tämä odottaa lasta rakastetulle.

Kirjoitin *Kylä palaa* -kirjani Helsingissä. Kun aina olin ilman rahaa ja tulin niukasti toimeen ja kuitenkin suunnittelin tuona keväänä Ranskan-matkaa, vein työni ilman pidempiä pohtimisia Gummerukseen. Yrjö Kivimies luki sen juna-matkalla Helsingistä Jyväskylään ja sanoi hiukan venytellen puhettaan: »Se on suurin piirtein hyvä.» Koska jokaisen teokseni kohdalla oli ollut julkitusvaikeuksia ihastuin siitä, että *Kylä palaa* meni painoon ilman muuta. Ehkä en olisi ollutkaan kylälin kypsiä sitä korjailemaan — tuohon aikaan ja nimenomaan tuon kirjani tein samalla tavoin kuin puulehtensä tai lintu laulunsa.

Kylä palaa -teokseni jälkeen seuraakin sitten vaikeneminen näennäisesti. *Säädylisen murhenäytelmä* ilmestyi vasta keväällä 1941, välirauhan aikana juuri ennen toista sotaa. Olin kirjoittanut sen Somerniemessä Hjärjanojankylässä vuoden 1939 toukokuusta elokuun

Talonsel tuli Armas — nimen renki. Isopappa ei ollut ikään kuullu miähel simmost ristimänimemee, ja se oli hänen miälestäs liika pehmunen. Hän otti Armaksen tilal puhut-telunimen *Amatus*, ja se käve täyrest.

Isä-Anselmin housut oli puttoomaisilla. Joku sano:

— Sun meinaa pöksys juuri puttoot.

Isä-Anselmi vaan selitti:

— Minä *ratinaliseeraan* näin ehtoon elellä.

Kaks Jaatilan miästä kiisteli vanhan velan maksamisesta. Toinen vaatis saataviitas, toinen väitti, et oli jo maksanu. Riita näytti olevan tulos, kun Talosen emäntä lanketti Salomoonin tuamion:

— Maksa sää pois vaan, kyl se paremmin muistaa, kun saamas on!

Miäs makso kun maksokin velkas. Eikä tarvittu riitaa.

Kirjakauppiaat soitteli telefonil ja tarjos kirjoi. Kerran taas Pappilan kylän Jaatisel soje ja Juhoisäntä meni vastaamaan. Siin samas syntys ostosopimus. Kun joku sitä ihmeetteli, niin Jaatis-vainaa selitti:

— Em minä sitä muuten olis tilannu, mutta kun se tituleerasi minua *tilanomistajaksi*.

Veisattii henkellissii laului. Joku ehrotti laulua »Löytyy lähde hyvä». Isopappa rupes hakemaan kirjast, mut huanol menestyksel. Hän hämmästys:

— Ei täälä mittää *löylylählettä* ole!

Korven Leo ei voinu siätää Hasselmanskaa. Syy oli se, et Hasselmanska ei osannu sannoot hänen ristimänimmeetäs ilman siirtymä-pokstaavii v, ja simmottoon siit tuli LEVO. Se loukkas piänen pojan korvaa ja kunjaa.

Yks ehto Leo oli jo nukkumaisilla ja luki ehtorukoust. Varmuren vuaks hän kysys äitiltäs:

— Onks se totta, et *kaikkein* pualest tarttee rukoilla?

Mari myänsi, et Taivaan Isä niin tahtoo.

Mut Leon päätä ei voinu kääntäät:

— Hasselmanskan pualest mää *en rukoile*.

Oli aprillipäivä. Mäkiläs oli varsa vahinkos pannu jalkas permannon rakkoon. Puustellist juastiin hakemaan appuu. Isäntä, Janne-vainaa, oli kaivamas ojan päitä auki. Emma-emäntä meni sarkain päähän ja huusi Jannee. Janne ei ollut kuulevannaas, luuli, et Emma aprillaa. Lopultas sentään tuli. Peräst päin Emma selitti:

— Mää huusin niät kantapäät nousi.

Vihtori Linteeni oli kova raivaja, ojuri ja kuakkamiäs. Kerran hän oli kuakkimas Salon puales, ja urakkahinta sovittiin neliökaupal. Mut isäntä ei oikeen tiänny, kuinka simmoten lasketaan. Hän kysys:

— Mittaaks mää sen ympärs?

Linteeni vastas:

— Ympärs tiättyst, ympärs mää olen sen kuakkinukkin.

Ympärs mitattiin, mut hintakin nousi sen verran korkjaks, et Linteeni kattos parhaaks lähteet mahrollisimman pian Somerol.

Vanha Suutela oli erinommainen laulumiäs. Kun rovasti Laaksi tuli Kuarevetelt vierailemaan Somerol entiseen seurakuntaas, pani hän sarkastin pualella merkil, et Suutelan ääni kaikus vanhal mahrillas. Laaksi oli vaan tuumannu:

Viälä se vanha Suutelakin elää.

Suutela ei tykänny häiriöst kirjokos. Kerran hän oli tullu kotja ja valittannu:

— Oli huanot kirkonmenot. Vanha Pentti huusi niin kovin ja Kaapon emäntä (Taava) yskis.

erinomaisempii tyäehtosopimuksii, komiteain suosituksii takka lauta-kuntain pykälää, muuta kun sopivaa silmää vaan sihtaamaan elämisen umpisolmui. Moni lähistön vanhus olis ilman Marttaa joutunu turvaamaan laitoshoittoon, mut naapurian-vun turvin hei on saanu tuvisas as-suut pitkään, toiset loppuun asti. Martta on viäny vettä ja puita, lennättänny ruakakuppii, pessi pyy-kin, tehny siivouksen, saunottannu ja juaksulikkana hualehtinnu kauppa- ja eläkeasjat. Kaikkinaisen protokollamaisuus on käyny Marttal ylitten ymmärryksen. Ker-ran postis kysyttiin:

— Eläkö eläkkeen saaja Aman-da Lindroos?

Se oli hämmästyttävä kysymys. Martta vastas:

— Kyl ainakin pual tuntii takape-rin viäl eli, kun se pyysi mun asjois toimittamaan.

Tää auttamisen asenne on hyvin pal yhteinen piirre muisakin Jaati-lan naisis, sen avul tuli aikanas Iita, Ruura ja Mantikin autettuut.

Yksi Marttan autettavist ystävist oli Saarisen Martta. Viis vuotta kes-ti tätä vuaro vaikutuksen aikaa. Martta tilittää naapuriitas: — Kiva muija, valtavan kiva, kaikki oli hä-nel ain hyvin, ei sit mistään roinan-nu se koskaan!

Saariskan syräin oli jo vanha ja väsyny. Yhrel ehtol hän sanos: — Kumpas kumminkin saisin kual-la täsä omas korosain, ettei ennää tarttis mihenkään muuttaat.

Martta huamas, et vanhust paino raskas murhe. Vastaus tuli: — Ei teitin tartte täst tuvastannen mihen-kään lähteet, ennenkun jalat erel viärään.

Kun Martta seuraaval aamul yrit-ti Saariskan puala, olikin Kualeman majesteetti kerinny pikkasen ennen. Lupaus oli toteutunu kirjaimellises-tain. Koko Jaatilan kylä kaipas ja-loluantost, hymyhuulist vanhust.

Pitkäaikasimmat Marttan hoivat-tavat on ollu Oskarin isä Kustaa ja oma Iita-äiti. Kustaal oli omat oik-kus, niinkun usseen vanhuksil, ja siin sai Martta mennä monellaist ri-paskaa, mut hyvin vaan pärjättiin.

Ja Iita-äiti! Sitkjä kun mikä, kun Martta vei lääkäril liki 90:n iäsä, ih-meetteli et mikä hylkyy simmonen on, kun nuaret ihmiset nirisee vai-

voitas ja täyttää lääkäreitten oro-tushuaneet. Ja vaikka oli äiti lopul-tas umpisokja, tunsi ja löysi hyvän tuntoaistis ja muistis avul vaikka hammees vaatekaapist. Viarulan li-ta säilytti rivakan luannonlaatus kautta iän.

Ne omat vanhukset on lähteneet. Täl kertaa Marttan reviiiriin kuuluu ennen muuta kaikkein tuntema Posti-Topi, Marttan velipoika. Var-reltas ja voimiltas vähäsenä Topi on kumminkin postinkantajana tehny ihmeteltävän kovan päivätyän.

Huumorimiähenä Topi selittää: — Toisil ihmisil kasvaa liikaa hormoonei, mut mul on vissiin kas-vanu liika vähän.

Topi muutti Pannukakkumäest Joensuun postiin vuarel 1945. Sil-lon ei ollu varmaa tiatoo, jaksaks Topi hoitaa hommaas. Martta lu-pas Topin varamiäheks ja vannos sitä vasten jo postivalankin. Mut Topi jakso kun jaksokin, 15 vuotta meni siin touhus ensiin Marttan ja Oskarin katon alla. Sit Topi päätti pykkäät ittelläs oman pyknikin. Se oli juur saatu alkuun, kun Topil tulikin määräys postikursseil. No, Martta vaan pykmestariks. Niin tuli Topil oma tupa ja oma lupa. Siäl Martta pistääntyy joka päivä tämän täst, ja Topi istuu akkunasa ja var-too.

Sanotaan, etä käsi on syrämmen näkyvä osa. Marttal se syrämmen käsi on ollu erityisen näkyvä, nöy-rä, lämmin ja ahkera. Ja sit viäl net alttiuren kenkät jalas. Eiks tammö-ten ihminen ol, kuin sen nyt sanois, ittes meitin Vapahtajain välikapp-la. »Minkä tei oletten tehneet yhrel näist piänimmist, sen tei oletten teh-neet mul». Ilman tänkaltasii lähi-mäisii oliskin Jaatila ja koko tää mailma tavallisen kolkko ja siätä-mätöin asunpaikka.

Martta on tyyväinen, elämä on asettunnu uumaasas, mittään mah-rottommii mullistuksii ei täsä iäsä voi tapahtuut. Paitti yks toivomu-salote sentään olis:

— Eiks joku muu jo lopultas rup-peis vuarostas kiärtämään Jaatilaa ton yhteisvastuulistan kans, vai onks tää simmoten homma, et eläk-keel ei pääse ikän!

Kattotaan, et pääseeks. Eppäilen vaan. Emppatit ja symppatit on kylläkin kokonas Marttan puala.

KAARINA POLLARIN VELMUILUT

Entinen pappi kysys Someron rippiskoulupojilt:

— Kuka oli Mooses?

Yks vikkela poika, kun oli koto-siin Hirsjärven läänist, viitata hui-tos. Pappi nyökkäs. Poika selitti:

— Se oli yks Hirsjärven tolppari, kun teki taksii talloon kol päivää viikkoos oman pussis kans.

Talon vanhaisäntä pyrki lyhen-tämään väelt öitä ja pirentäm-mään päivii. Kun renkit kuarsas, niin pappasti hiipis yätist aikaa tup-paan ja siirsi viisarei etteenpäin. Päivästäikaan hän taas entraili niit takaperin. Se kismitti renkei.

Yhrel yälä hei päätti ruveta vasta-toimenpiteisiin, ottivat viisarit irki ja rupesivat kyttämään pappastin tulloo. Aikas varrottuus pappasti hiipiskin tuppaan ja rupes taas vii-sarei kourimaan. Ylisänkyst kuulus renkipojan ystävällinen neuvo:

— Jos tei pappasti viisarei hajet-ten, niin net on siäl hirren ravos.

HELVI HÄMÄLÄISEN AIKA SOMERNIEMELLÄ

puoliväliin metsätyömies Väinö Kreanderin ja hänen vaimonsa, serkkuni Lempi Kreanderin mökin pienessä kamarissa. Lempi Krean-deria sanoin myöhemmin kretonki-hameiseksi runottarekseni *Sur-maoiden* runossa »Tyly runotar»:

Koukkuisten mäntyjen luona on runottareni, sinipilkkuiset suonista kuin harakanmuna ovat hänen kätensä, nisätön, kuivunut emo.

Kreanderska, mökin eukko, kre-tonkipukuinen runottareni. ja myöhemmin *Poltettu enkeli* -kokoelman runossa 'Unohtunut seutu':

Runottareni, mökin eukko, makaa sammal kasvoillaan, mutta ruusuja kasvaa, ruusuja kasvaa koko eukko.

Oli Härjänojan toukokuu 1939, sinipunervat koivunlatvat lumilaik-kuisen maan yllä, maa oli vielä rou-tainen, raparperin liian varhain noussut lehti jäätyi pihamaalla. Kir-joitin noin parikymmentä liuskaa päivässä tuossa Härjänojan kylän mökin kamarissa. Ilman mitään muistiinpanoja tai esivalmisteluja. Olin vierailut Olavi Paavolaisen kodissa Kivennavan Vienolassa 1938. Olimme asuneet yhdessä hä-nen Helsingin kodissaan Museoka-dulla. Olin tutustunut Oiva ja Tyyni Tuulioon ja vierailut heidän kodis-saan — olin kosketanut ensi kerran maailmaa, jota olin aina kaivannut ja joka lumosi minut ajattelutaval-laan, henkisellä elämisellään, ta-voissa, ympäristön esineissä ilmene-vällä kulttuurillaan.

Mieleeni tulevat oman *Kuun-sokeani* säkeet:

Ken teistä näin hulluna kulkein kauhistavin kuin ei vikaansa salais, kun ympäri vihrein roihuin kuu fosforin lailla palais ja ympär ois yö vihan täysi syyttä ja pilkan.

Kuinka olisin voinut koskaan pyytää anteeksi sitä luomisen into-

himoa, joka valtasi minut tuossa maailmassa, jossa en voinut liikkua sitä särkemättä. On paradoksaalis-ta, mutta myös kirjailijanelämälläni ja koko elämälläni kuvaavaa et-tä kirjoitin tämän sivistyneistöku-auksen Härjänojan primitiivisessä maailmassa. Maailmassa, joka tuli-kin sitten olemaan hyvin monien suorasanaisen teosteni ja erikoises-ti runojeni maailma, lopulta se myr-kytetty viitta jonka yritin repiä irti itsestäni.

Niin kirjoitin kamarissa *Säädyllystä murhenäytelmää* ja pik-kuruksen tuvan lattialla teuhasi por-sas, joka kylmän vuoksi oli tuotu si-sään. Lempi kehräsi tai teki muita askareitaan, ruokki porsasta, hoite-li lehmäänsä, käytti aamulla var-hain separaattoriaan ja ajatellen, että sen hurina kenties herättäisi ka-marissa nukkuvan kaupunkilaisen, pisti päänsä kamarin ovesta sisään ja laushti: »Nukkuu kuin sonta-kärme.»

Se maailma oli ympärilläni, minä elin siinä ja kirjoitin 30-luvun lopun sivistyneistöromaanina. Iltaisin saa-toimme lähteä Lempin kanssa pie-niin metsäkulman tölleihin, joissa istuimme juoden ylen suolaista kah-via, ja juttelimme samanlaisten ih-misten kanssa kuin hän itekin oli. Kulkiessamme metsäpolkuja Lempi lauloi kimeällä kaikuvalla äänellä:

Ennen minä kapan alan kallioita kuokin, kallioita kuokin, ennen kuin minä talonjussin sarvipäitä ruokin, sarvipäitä ruokin.

Säädyllyinen murhenäytelmä syn-tyi, koska olin tavannut kulttuuri-ihmisiä, se ironia joka siinä kuvas-tuu, on vaate, johon verhosin liian suuren, naiivin ihailuni. Ehkä tuota ironiaa voisi sanoa traagiseksi naa-mioksi. Ironiaan kai kätkeytyy pii-lokuvana liian suuri ihailu, mel-keinpä rakkaus, joka naiivisuuden peittämiseksi on tuotava esiin negatiivisena. Ironia on naiivisuuden

pelkoa, ilmaisun varjelua *Säädyllyisessä murhenäytelmässä*.

Kirjan henkilöiden lähtökohtina olivat: Elisabet — Tyyni Tuulio, kirjan tohtori — professori Oiva Tuulio, heidän vanhempi poikansa Jaakko, hänen tyttöystävänsä — nuori Saima Harmaja, Artturi — Olavi Paavolainen, Artturin äiti — Alice Paavolainen, Naimi on saanut ulkonaisen olemuksensa Anna-Maria Tallgrenilta, jonka olin ta-vannut vain kerran, ja muuten ku-vastaa omaa suhdettani Olavi Paa-volaiseen.

Henkilöt olivat helposti tunnis-tettavia esikuvikseen, he olivat jul-kisuuden ihmisiä, kulttuuri-ihmisiä, tapahtumat, joihin olin heidät si-joittanut *kuvitellen* kuinka he nois-sa elämäntilanteissa toimisivat, kä-sitettiin todellisiksi. Puhuttiin avainromaanista, skandaali oli val-mis.

Olavi Paavolainen suhtautui *Säädyllyiseen murhenäytelmään* ja siihen, että olin kuvannut hänet si-nä Artturin hahmossa ja suhteem-me Naimin ja Artturin suhteena, täysin lojaalisti. Se että kirjailijana olin käsitellyt häntä eräänä teoksen henkilönä ei aiheuttanut hänessä pienintäkään suuttumusta tai har-mia. Hän käsitteli teosta vain taide-teoksena ja sellaisena sitä arvosti. Suhteemme katkeaminen sitten pa-rin vuoden kuluttua ei johtunut *Säädyllyisestä murhenäytelmästä*, vaan minun ehdottomuudestani sil-loin eräissä asioissa.

Minun kirjoitusympäristökseni tuli sitten *Säädyllyisestä murhe-näytelmästä* lähtien Härjänoja, siis Ketunkiveni, en tosin enää vuoden 1941 jälkeen kirjoittanut Kreande-rin mökissä. Olin Söder-strömiltä saamani lainan turvin os-tanut vanhan Syrjälän talon torpan. Mökki oli vuokramaalla ja on nyt purettu, mutta siellä kirjoitin pie-

noisromaanit *Hansikas* (1943), *Kylä vaeltaa* (1944), *Pouta* (1946) ja samana vuonna 1946 *Ketunkivi* teoksen, joka ilmestyi vasta 1948 — professori Jäntti piti siitä, mutta Martti Haavio oli eri mieltä ja niin teos oli pari vuotta pannassa. Sen »löysi» sitten Kauko Kare, joka oli silloin virkailijana Söderströmillä. Kun halusin teoksen vielä uudelleen luetavakseni, hän lähetti heti hakemaan sen pois, koska oli sitä mieltä, että voisin sitä korjailuillani huonontaa, mikä ehkä olisikin ollut mahdollista. Ja teos ilmestyi kiireen vilkkaa. Härjänojan mökissä kirjoitin myös romaanit *Sarvelaiset* (1947) ja *Velvoitus*, ja suorasanaiset runonäytelmät *Viheriä poika* (1947) ja *Pilvi* (1947), runokokoelmat *Lapsellinen maa* (1943), *Voikukkahymykset* (1947) ja *Pilvipuku* (1950).

Vuonna 1943 ilmestynyt *Hansikas* oli sivistyneistökuvaus sekin. Sen henkilöiden esikuvina olivat vanhan sivistyssuvun jäsenet, mutta paitsi noita ihmistyyppien esikuvia siinä tuskin on mitään miljööstä, jossa he elivät. Miljöökuvaus, jossa aivan kuin henkilönä on läsnä Härjänojan luonto, on kotoisin aivan toisaalta, kulttuurikodista, jossa aikanaan vierailin, sen jäseniin kuului nuoruudenystäväni Saima Harmaja.

Ketunkivi teokseni nimi tulee Ketunvaha-nimestä, se oli ollut talolla, joka oli aikaa sitten minun seudulle tullessani hävinnyt. Muistona oli tarina Ketunvahan Reetas-ta, joka kuljetti mukanaan ruumisarkkuaan, milloin se oli minkin vierailu- tai sukulaistalon vinnillä, arkussaan Reeta piti pullia. *Ketunkivi* kirjani on eräänlainen satu — ja sellaisena *Viheriän pojan* sukulaisteos — toisaalta taas niin autenttinen että osuuskaupanhoitaja Tamminiemen tytär Lea sanoi sen luettuaan: »Siinä ovat nyt sitten kaikki härjänojalaiset.» Tunnistivatpa eräät ketunkiveläiset siitä paheksuen oman hellansa, jopa kirkonkin.

Ketunkiven Paavo, kirjan päähenkilö, etsii kaupungista vattia, jonka Laila, hänen ystävättärensä ja ihailijansa, on nähnyt unessa, vaikka Paavo sitten lopulta tulikin kokemaan ettei kukaan voi nähdä toisen unta.

Paavon kuvassa on monen kyläläiseni, lähinnä erään kylävalehtelijaksi sanotun piirteitä, mutta yllättävää kyllä myös omia piirteitäni. Paavon peräänantamattomuudessa (esim. kirnuamiskohtaus), hänen itsepintaisessa eristyneisyydessään, vetäytymisessään omiin oloihinsa, pienessä silloin tällöin esiintyvässä epäluuloisuudessaan »herroja» ja omia kyläläisiäänkin kohtaan.

Ympäristökuvaus on senaikaisen, siis sodan ja senjälkeisen ajan, maaseudun kuvausta. Kreanderska-runottareni esimerkiksi teki vielä taikoja — hän syötti lehmälleen oman uuninsa tuhkaa, että se lakaisi ikävöimästä entiseen kotiinsa. Hän ja hänen miehensä hankkivat ja sitoivat niukkalangan porsaansa jalkaan, kun se oli jalkansa nyrjäyttänyt. Tämän langan oli tehnyt eräs kyläläinen, vanha Mäntylä, lukien siihen sanat. Lempi käytti myös lehmänsä parantamiseen letyn suoloja joihin eräs eukko oli vähän ennen kuolemaansa luenut loitsut. Sanoja ei osannut enää kukaan, ja Lempi pahoitteli sitä että eukko oli luenut loitsusanat vain pieneen saunan ikkunalla tuohituokkosessa säilytettyään suolamäärään: »Olisi nyt sitten luenut vaikka säkilliseen suoloja, kun ei niitä sanoja enää kukaan tiedä», puhui hän harmistuneena.

Nykyään ei tätä Härjänoja-Ketunkiveä enää ole muuta kuin minun muistoissani: Sikäläiset ystäväni, ihmiset niin kuin kasvit ja eläimetkin ovat kaikki siirtyneet siihen toiseen Härjänojaan, siihen joka on juuri kylän kohdalla taivaassa ja on entisen kadonneen kaltainen keinutuolia myöten, jossa joku taata taivaassa keinuttelee.

Viheriä poika — itselleni rakkain teos — ja samaan sidokseen liitetty *Pilvi* ovat *Ketunkiven* sisarteoksia. Viheriä poika, joka kuljeksii niityl-ä joutilaana, makaa keväistä niityä kuin naista, saa viheriän tukan kuin ruohomättään, ja jää lopulta elämään kylään omana varjonaan, joka näkyy maassa, vaikka poika itse on poissa. *Pilvessä* taas saa kylän hämmennyksiin keijukaispilvi, jota kyläläiset koettavat häätää pois kylästä.

Minulta on usein kysytty, mistä sain *Viheriän pojan* aiheen. Omasta

erilaisuuden tunnustani ketunkiveläisten kesellä, ei ainoastaan Härjänojaassa asuvien vaan muidenkin. Olin toki itsekin ketunkiveläinen mutta usein sain myös tuntea outouteni. *Viheriä poika* syntyi Härjänojan kasteisten niittyjen lumosta, jonka koin joka aamu kävellessäni Vanhan Mäkisen niitulle — tätä Kiveltä tuttua sanaa käytti vielä Kreanderska, runottareni. Nyt tuo niitty on varsin metsittynyt, mutta *Viheriän pojan* syntymäaikaan se oli poppelimetsikköä talon raunioilla kasvattava vanha asuinpaikka, jonka puutarhasta oli jäljellä omenapuita ja spirea ja ruusupensaita. Niityksi oli muuttunut entinen pihamaa. Viheriä poika muuttui kadottuaan siniseksi varjoksi — runokuva syntyi kun näin erään isännän kulkevan taivaansiniseksi värjätys-sä rohdinpuvussa heinäpellolla. Vaimo oli kutonut kankaan ja värjännyt sen ties millä — elettiin sodanjälkeistä pula-aikaa ja oli puute kankaista. Mistä hän sai viheriän tukkansa, mistä runoilijan päässäsyntyvät runokuvat.

Lempi ja Väinö Kreander olivat kyläläisistäni minulle läheisimmät, mutta niin kun luonto — sanon jossain runossani koko Härjänojan kylää runottarekseni — olivat muutkin kyläni ihmiset aina lähelläni kuin tontut tai haltiat. Sanoin Lempi Kreanderille joskus että hän oli hyvä lapsille, eläimille ja runoilijoille. Sanoin näin siksi että hänen epä-ränä kokemansa ankan lapsuuden ja piikana osakseen tulleen kovan elämän vuoksi hänen luonteessaan tietenkin oli myös vaikeutta, vääristymiä. Mutta hän oli minun runottareni, tyly runotar. Sain häneltä 'Heinäkuun hevoseni' runon aiheen, kun hän kertoi minulle että jossain Pusulan puolella oli valkea hevonen juossut metsästä kylään aivan sinisenä maattuaan mustikoita niin runsaasti kasvaneessa maassa että oli värjäytynyt siniseksi (*Pilvipuku*).

'Napapiirin runoilija' runoni syntyi taas Väinö Kreanderin kerrottua, kun katselimme revontulia mökin pihamaalla seisten, että ne syntyivät, kun Jäämerellä myrskyssä keinuivat jäävuoret niin että niiden kyljet leimahtelivat (*Lapsellinen maa*).

olis voinu olla hämmästyttävämpi. Lammennummel asus Nestori-setä, kun oli tyäsä karvarinverstaas. Siäl pikkulikat sai vattas täyteen ruakaa, niin et hyvin jaksettiin kävellä Lautelaan ehtopäiväl.

Isä-Ästi ei tainnu oikeen eläisäs tervet päivää nährä. Kaikellaiset taurit riivas hänt, ja viäl viimitteeks iski keuhkotauti. Muutamaa päivää ennen kualemaatas isä viätiin Ilo-mäkkeen, ja siäl pääsi Ästiparkä kärsimyksistäs toukokuusa 1929. Martta muistaa isäs hautuaksen. Kaikki huanot ihmiset, niinkun ennen Somerol sanottiin, viätiin siihen viimiseen lepopaikkaas Mikonpeltoon maantiän pualimaisest portist, »alhaalt kautta», siält Ästikin ja kaks muuta linjahautaan yhrel kertaa. Saattajii ei montaa ollu, eikä kukkasiikan juur ruukattu, mutta Martta oli Joensuusta sentään ostanut puketin kuivii kukkasii. Muutaman vuaren Martta hoiti isäs hautaa, mut sit se tasotettiin ja hävis. Siin meni ittellisen Ernesti Hele-riuksen maalaisen vaelluksen viiminenkin tunnusmerkki, hautakumpu. Elämä oli hänelkin haihtuva kupla, niinkun kerran joka ainoval.

Martta käve Taloselt käsin rippiskoulun ja varttus vähitellen uhkijaks nuareks neitoseks. Kertunsalon Notkonpohjas mentiin joskus suvistaikaa piiriloiroo. Laulettiin: »Pikkasen heilan minäkin otan, en minä huoli suuresta...»

Vanhalan Jussi tuli kerran Notkonpohjast saatol. Istuttiin Taka-Simolan pihakeinus koivuina alla. Jussi katteli suviyän hämys ympärilläs:

— Tää on sit sun kotos, vai?

— Ei koto, mut *kortteeri*, vastas Martta.

Niin käve, kortteeri vaihtus. 10 vuotta oli kulunu Taka-Simolas, oli aika vaihtaa palveluspaikkaa, ja Martta rupes pikkupappilaan Haavistol teijaks. (= karjakkko). Liäks siin sekin pikkasen vaikuttannu, et Pirttilän renkipoika Oskari Lahti oli selvästäskin miältyny reipasluantoseen, iloseen Marttaan, eikä Marttalkan ollu mittään Oskarii vastaan. Ei siin kauan nokka tuhisukkan, kun jo hääkellot soje. Oskari suaritti autokoulun ja meni linjayhtiöl töihiin, rakennettiin oma kotokin Jaatilaan, Mäkilän pellonkulmaan entisel tiililaanil, mistä

Jaatilan neitoset Sanerin Taimi ja Hele-niuksen Martta kauneis Kaukolan puvui-sas. Sariolan Irma kutos kankaat, Taimi neulos, ja näin nätit tuli. Linteenin Mikko otti kuvan.

Lahtin Martta hoitelee kukkasiitas koto-pihasas. Ja eiks totta — melkeen paratii-sin kaltanen on tää heinäkuun aamul

muistona oli viäl savilävet. Net vaan täytettiin ja tilal nousi talo. Sen nimeks sopis erinommaisen hyvin Tiilimaa. Lapsii syntys vuasein mittaana viis, kaikki muut jo aikuisii ja omis elämäntehtävisäs, pikku Alpo vaan nukkus jo vauvaiäsä poies.

Oskari oli ahkera ja yrittäväinen miäs, ja kun linjayhtiölt tuli vapaa-päivii, niin Oskari rupes tekemään käsinhakattavil tiilikonnel kattotiilei, Martta hantlankarina ja vähitellen tiilenlyäjänäkin, kun hankittiin viäl toinenkin tiilikone. Uhres liipattiin, otettiin irki ja pinkattiin tiilei. Se oli hyvinkin raskast ja tarkkaa tyätä, ja Martta teki sitä suven talven kans yli 20 vuotta, sit vasta helpotettiin.

Tuli sota, ja sota toi evakot Jaatilaankin. Marttan ja Oskarin huanneiskin asus karjalaisperhei, ja sopu anto sijjaa, vaikka ahrast olikin. Ja kuin lysteii ihmisii hei oli, niinkun toi Uasukais-Mikko- vainaakin! Sattus kerran, et joku huusi Marttaa ulos. Martta luikkas:

— Varros, kun mää verän ensiin *jakun* niskaasain!

Mikko-pappa ei malttanu olla sanomata:

— A kuulet sie, mie en viel ponimai, mut mie kahon, mil viisii sie sen jakun harteilles veät!

Siin sit selkis, et *jakku* on karjalaisil sama kun Somerol pikkutuali

takka *jakkara*. Voi herran täten, vaikja torestaskin niskaan verettäväks!

— — — —

Ikkääkin karttus. Silti sitä tuntus ihmisen näkökulmast ajatellen olevan viäl elettävänäkin, kun Oskariil yllättäin tuli lähtökutsu. Oli oltu kyläs ja tultu myähään kotja. Oltiin jo vaitonaisii, varrottiin unta, mut sitä ei vaan kuulunu. Oskari siin Marttan viäres kuulus hiljaa sanovan:

— Eiks meitin ol sentään sit hyvä olla.

— Mikäs meitin vaan on olles, vastas aviovaimo hiljaa.

Sit molemat vaikenii. Mailman melu oli vaihtunut yän rauhaan, aika ja ikusus vaan henkitti. Mut yhtäkkiin Martta havattus ja hät-käätti: Oskari tuntus kylmät eikä vastannu, henki oli paennu. Oskarin viimeisiks sanoiks oli jääny hyvän miälen kiitos elämänkumppanil. Martta ei voi viäl vuasein päästäkän sitä kyyneltymätä ajatella.

— — — —

Mut tää kaikki ei Lahtin Marttan elämänosana riitä oikeen pualikskan. Toinen puoli on se, et Martta on pistäny jalkaas ainutlaatuset *alttiuren kenkät*. Net tekkee hänest vikkelän ja väsymättömän, kun lähimäinen tarttee appuu. Sihin hommaan Martta ei ol tarvinnu mittään

EIKS MEITIN OL SIT HYVÄ OLLA

Kaarina Pollari

On aikanen suviaamu heinäkuusa -80. Aurinko on jo kiivenny ylös jostain Palman kallioitten takkaat ja ossuu jo tonne Ruunalan ja meijärin välimaila. *Lahtin Martta* kas-telee kukkasiitas Jaatilan Tiilimaa-la. Tiilimaa on ollu Marttan koto jo ylitten 40 vuotta. Kukkasat kukos-taa, puitten ja pensain oksat heittää varjoitas viheriäisel pihamaala. Puhtaat kamarin matut kuivaa ok-sanhaaras. On sopusointu luama-kunnas ja ihmismäilis. Melkeen pa-ratiisin kaltanen on tää heinäkuun aamu. — Es sää usko, kun mun on täsä sit hyvä olla, sannoo Martta. — Miksei olis!

Martta ei ol syntyytäs jaatilalai-nen, se on tuatu tänne Talosen isä-nän kärryil neljäätoist käyresäs, tuatu Lautelan Pannukakkumäest kevvääl 1925 hoitamaan Taka-Simolan kaksospualikkai Ristoo ja Irjaa. Jalas oli Marttal Terttilän koulun kevättutkintoon ostetut kummitossut ja käres Iita-äitin han-tuukist tehty nyyti. Sen sisäl oli Marttan koko maallinen omasus. Ja miäles kaiheri mahrotoin ikävä ko-totuppaan ja sen asukkaisiin. Pan-nukakkumäki ja Viarula oli jääny yli penikulman päähän, sinne ei päässy eres ehtokyllään.

Itte asjas Marttan ura toisten pal-velukses alko jo kuuren vanhana Mettäkoivus, kun siäl tarvittiin lap-senlikkaa. Sit Martta oli joka suvi pikkupiikana millon misäkin, mut talveks oli mentävä kotja, kun kan-sakouluu oli sentään köyhänkin käytävä. Yhrel suvel pikkänen Martta syätti Salmisen myllärin par-rii kolmee lehmää pitkin maantiän penkkai ain Hirvelään asti ja siält takasiin. Välliin löytys tiän varrelt leikkikumppaneikin, kun lehmät tu-li hiljaksiin syämisen kans. Ja laula-misest Martta on tykänny ikäs. Au-rinkon laskun aikaan kaiku vastas Myllymäen takkaat, kun pikkulikka hoilotti:

»Oletteko te pojat puttia nähneet heinäpellon reunalla, sill' oli pitkät ja puikeat sarvet ja kilikilikello kaulalla...»

Siit tiäsi äiti Iitakin, et likk on lehmäis kans jossain likipaikkeel, ja kotja päin tulos yäseeks.

Mää kuutelen ja ihmeettelen tätä airatont kruunun lairunt ja kysyn, eiks liikene tuattanu haittaa täsä pit-käs heinäpellos. Mut Martta oikeen ällistyy mun kysymystäin ja selittää:

— Ei siihen aikaan mittään liike-net ollu, muuta kun ruahoo tiän penkkaat täyteen niin pal kun mah-tus, niät herrajjee.

Lautelan Myllymäki oli Marttan isän *Ästin* kototorppa. Se kuulus Pentin talon alusmaisiin, ja siit teh-tiin taksii talloon. Ästi naje Kiika-lan pualta Kallionpään *Iitan*. Täst liitost siunaantus seittämän muku-laa, vanhempana Martta, ja hänen jälkeesäs Aili, Toivo, Aune, Oiva, Elma ja Veikko. — Iita tunnettiin paikkakunnal rivakkana tyähmise-nä. Pyykkärinä hän oli vallan ens-luakkanen, siin ei moni pärjänny al-kuuskan. Kun talois oli pitoi, seisos Iita pyykkipunkan viäres ja pesi korkjoi lautaspinkkoi. Honkavaa-ran Inkeri sanoskin, ettei pirot tun-tuiskan miltään piroilt, jonsei He-lenjuska olis tiskaamas. Ja kun Iita hääpirois tiskeist päästyys aamuyäs-tä viäl paiskas polkan sopivan kave-rin kans, ei siin ollu paisumii kanta-päisä. Kun Myllymäen veljekset joutus kapinan selvityksis Lahteen vankileiril pualeks vuotta 1918, niin Iita-minjä se oli kun hoiti taksvär-kit. Kyläläiset tykkäs Iitast — se oli ain hyväl päälä, ropsakas leikinlas-kija ja toreellinen ikiliikkuja.

Ästi oli opetellu lahtarin ammatin ja teki välinajat erilaisii sekatoita. Mut Myllymäki käve vähitellen ah-taaks kasvaval sakil, kun siäl oli muutakin väkkee. Kymmenen vua-ren päästä muutettiin liki Rähvää

Pannukakkumäkkeen Pentin talon mäkituppaan Viarulaan. Viarula ei juur ollu mikkään reivillinen aateli-skartano: *tupa*, ainoa huane, oli vaan muutaman metrin kanttiisas, sen eres oli porstua ja porstuan si-vus ruakakonttori. Muuta roinaa säilytettiin vintil. Keittopaikkana oli totto. Toton pessään pantiin valkja ja siihen pannujalan päälä pata tak-ka pannu kuumentummaan. Sit myähemmin tuli uurempi sivistys Viarulaankin, kun saatiin oikeen hella. Saunaa ei ittel ollu ikän, oli vaan pyrittävä johonkiin naapuriin, kun selkänahkaa rupes syhyttäm-mään.

Ruan perustana oli tiättyst peru-na, sitä kasvo piäni plätti akkunan alla, ja Pentil saatiin ain joku neliko kylvyyn päivätöitä vastaan. Porsas oli joka suvi, maito ja puut saatiin Rähält, leipäjyvät ostettiin, hom-mattiin myllyyn, ja sit äiti leipos.

Lautelan Pannukakkumäki on kaunis, aurinkoinen mäki, paikoin rehevä, paikoin kallioinen. Aikanas siin oli monta tuppaa: oli Himmel-ruusii, Suamist, Lehtee, Järvee, Vainioo, Frosteerust, Lannermaata, ja sit tää Helenius takka Viarula, ja mukulii mäki täyteen. Joskus oltiin keskenäs pikkasen päkyrei (= kiukuteltiin), usjemmin elettiin sopumeininkis. Pannukakkuu siin mäes harvemmin paistettiin kun ni-mest olis luullu.

Harvoin lährettiin Pannukakku-mäest mihenkään pitempään rei-suun. Kirkon ihmeellisyyksist oli lapset kuullu, ja yhrel pyhäaamul si-sarukset Martta ja Aili lähti isän neuvoin mukkaan taivaltammaan yli penikulman pääsä olevaan Her-ranhuaneeseen. Hämmästen mäen päältä jo näkys Someron kirkon torni. Se oli niin mykistävän suu-remmoinen havanto, ettei Nev-vyörkki takka Atlannin valtameri

Ketunkiven miljöölle uskollisena syntyivät vielä *Tuhopolttaja* (1949) ja *Karkuri* (1961). *Tuhopolttajan* aiheena oli kylässä tapahtunut mur-henäytelmä. Sen päähenkilön olin tavannut vain kerran, ihmisen, joka tuhoutui kapinoidessaan auktori-teettia vastaan, mutta hän kuvasteli kaikkia niitä kylän miehiä ja naisia, joita kuvasin *Poudassa* ja *Kylä vaeltaa* -teoksessa. *Kylä vaeltaa* -kirjassa tämä hämäläiskylä asettuu karjalaiskylän paikalle ja kokee karjalaisten kohtalon. Tuhopoltta-jan päähenkilö kuvastaa kaikkia niitä, jotka eivät olleet Ketunkiven Paavoja tai Vihreitä poikia, vaan olivat aina olleet kylän hiljaisia ar-vokkaita omaa elämänculttuuriaan heijastavia talonpoikia, miehiä ja naisia.

Karkurin esikuvina olivat ne ta-pahtumat, jotka sodan loppuvai-heessa sattuvat Härjänojan kau-kaisten metsämökkien ihmisten hämmennettyä kesän 1944 tapahtu-mista, Kannaksen puolustuksen murtumisesta ja yleisesti jo aaviste-tusta tappiosta. Henkilöillä oli elä-vät esikuvansa niin kuin kirjailijan ihmiskuvauksen henkilöillä melkein aina on.

Tietenkään kyläläiseni eivät hy-väksyneet sitä, että olivat tällaisina esikuvina, yhtä vähän kuin sitä hy-väksyivät *Säädylisen murhe-näytelmän* tai *Hansikkaan* sivisty-neistökuvausten ihmiset.

Runoteokseni *Surmayöt* (1957), *Punainen surupuku* (1958), *Pilveen sidottu* (1961), *Poltetut enkelit* (1965), *Sokeat lähteet* (1967) — ovat itsekukin punaista surupukua, muuttuneen oman sielunmaisema-ni, puoleksi palaneen lyyran synnyt-tämiä. Ne eivät enää ole syntyneet Härjänojan Ketunkiven lintukodos-sa. Niissä on tosin läsnä se luonto, jonka lumosta oma Ketunkiveni oli antanut minulle niin paljon, mutta silloin olin myös saanut omakseni järvi-Suomen.

Kauneus oli se Tuhkimon matka-tavara, jolla kirjailijataipaleelleni lähdin — se että niin oli, että maail-männäkemykseni oli esteettinen, kauneuden satuttama, asetti rajoi-tuksensa, mutta olen kiitollinen sii-tä että eräissä runoissani olen kyen-nyt tulkitsemaan kauneutta, lah-joittamaan sen siruja.

KUINKAS KÄVI

Sikke

Opettaja Paula Pyllerön perhees-sä oli liikunta tullut muotiasiaksi siitä päivästä alkaen, jolloin henki-lövaa'an osoitin heilahteli hermostuneesti 80—90 kilon välimaillo, tie-tämättä tarkoin mihin pysähtyä.

— Tätä ei voi jatkaa! huudahti opettaja Pyllerö. — On saatava sul-ku painonnousulle.

— Sano paremminkin, sulku syö-mähimolle! ilvehti perheen nuorim-mainen.

— Jumppatunti joka päivä.

— Ja kolmen kilometrin lenkki edestakaisin.

— Katsotaan sitten, eikö jouluun mennessä joku kilo putoa.

— Liity laihduttajien »Rasvat ra-site» -kerhoon! isä Pyllerö ehdotti.

— Sen teenkin! Siellähän kuu-lemma kilot rapisevat leikiten. On taitavaa tehotemmellystä.

— Ja tehosihan jumppa. Sitä mu-kaa, kun kuusijuhla-kuume kohosi, aleni koko perheen paino viikko vii-kolta. Henkilövaakakaan ei enää hermoillut, vaan osoitin asettui oi-keille lukemille.

Opettaja Pyllerö hyppeli taas ke-peästi tonttutanssissa, liihoitteli esi-kuvana enkelin osassa, ja pyrähteli perhospiirissä kuin konsanaan vas-taleivottu keltanokka.

— Hyvä, hyvä! huutelivat per-heen teini-ikäiset.

— Pidä sitten varasi, etteivät jou-luherkut tee taas tepposiaan tässä kilokampanjassa!

— Pistetään peukkua! Ei mitään lihottavaa joulupöytään.

— Syödään kerrankin kanaa ja kasviksia. Unohdetaan koko kinkku sun muut voitortut.

— Kannatetaan! kiljui isä Pyllerö poikineen.

Mutta kuinkas kävi? Päivänä muutamana toi posti pullean pake-tin. Valmiiksi kypsennetty, houkut-televan herkullinen kinkku ja pitkä pötkö rullasyltystä. Vauraan talon emäntänä hyöriävä sisar halusi näin yllättää.

— Älä saata meitä kiusaukseen, mutisi lujaluontoinen Paula Pyllerö ja kätkei herkullisen saaliin jääkaa-pin perimmäiseen sopukkaan. Sopii siitä sitten joulun mentyä leikata pala palalta hernekeiton höysteeksi. Ihmisen on oltava itsensä herra.

Ja todentotta! Jouluaatto tuntui yhtä kotoiselta kuin ennenkin. Ka-na tosin oli hiukan kuivahkoa. Ei-vätkä piparitkaan korvanneet luo-mutorttuja. Mutta kynttilät loisti-vat kirkkaina ja hymyssäsuin avat-tiin Joulupukin lahjakääröt.

Mutta jouluyönä heräsi Paula Pyllerö kummalliseen rapinaan ja ähellykseen. Hän ponnahti pystyyn ja totesi viereisen vuoteen tyhjäksi. Tyhjät olivat myös poikien petit.

Pahojen aavistusten vallassa hän raotti keittiön ovea. Ja mitä hän nä-kikään? Jääkaapin ovella seisoi isä poikineen, suuret voileivät ja kalja-tuopit käsissään. Eivätkä ne voilei-vät liene olleet ensimmäiset, sillä rullasyltty ja kinkku olivat jo puh-taasti puolitiessä.

No, mikäs auttoi Paula Pyllerön muuta kuin yhtyä salasyöjiin. Kinkku näytti mehevältä. Kiusaus kävi ylivoimaiseksi.

Eikä kukaan sinä hetkenä muis-tanut jumppaa, enempeä kuin hen-kilövaa'ankaan hermostuneita hei-lahduksia.

Joulu kun on vain kerran vuodes-sa.

MIKÄ LAULAEN TULEE

Antti Toukkari

Freddie imi kiihkeästi savuketta. Hän istui äänittämätön lattialla ja kuunteli studiomuusikoiden soittoa. Isosta ikkunasta näki studioon, jossa muusikot purkittivat taustaa. Freddie silmäili paperista sanoja ja hyräili melodiaa. Muusikot pääsivät piisin loppuun.

— Okei, kuunnellaan välillä, äänittäjä sanoi mikrofoniin.

Muusikot laskivat instrumentit käsistään ja tulivat äänittämön puolelle. Äänittäjä kelasi nauhan alkuun ja painoi sen soimaan. Rokkikomppi jyräsi kaiuttimista, muusikot vetelivät tupakkaa, katsoivat joissakin kohdissa toisiaan ja nureskelivat. Kitarasoolon aikana kitaristi irvisteli ja ravisteli päätään.

— Komments, äänittäjä sanoi, kun meteli loppui.

— Otetaan kerran vielä, ehdotti laiha kitaristi. Freddie ei tuntenut sitä. Oli kai joku uusi. Hyvin se sooloili, oli kuka hyvänsä.

— Musta siinä yhdessä kohdassa vähän sleepaa, sanoi Turusen Ossi, joka oli hakannut paljon taustoja.

— Viritystä voisitte tarkistaa, sanoi äänittäjä. — Soundi ei ollut ihan puhdas.

Muusikot tumppasivat röökinsä ja menivät takaisin studioon. Basis-ti ja kitaristi virittivät monta minuuttia vehkeitään.

— Kaikki ok, huusi äänittäjä.

— Valmista on, kuului studiosta vastaus.

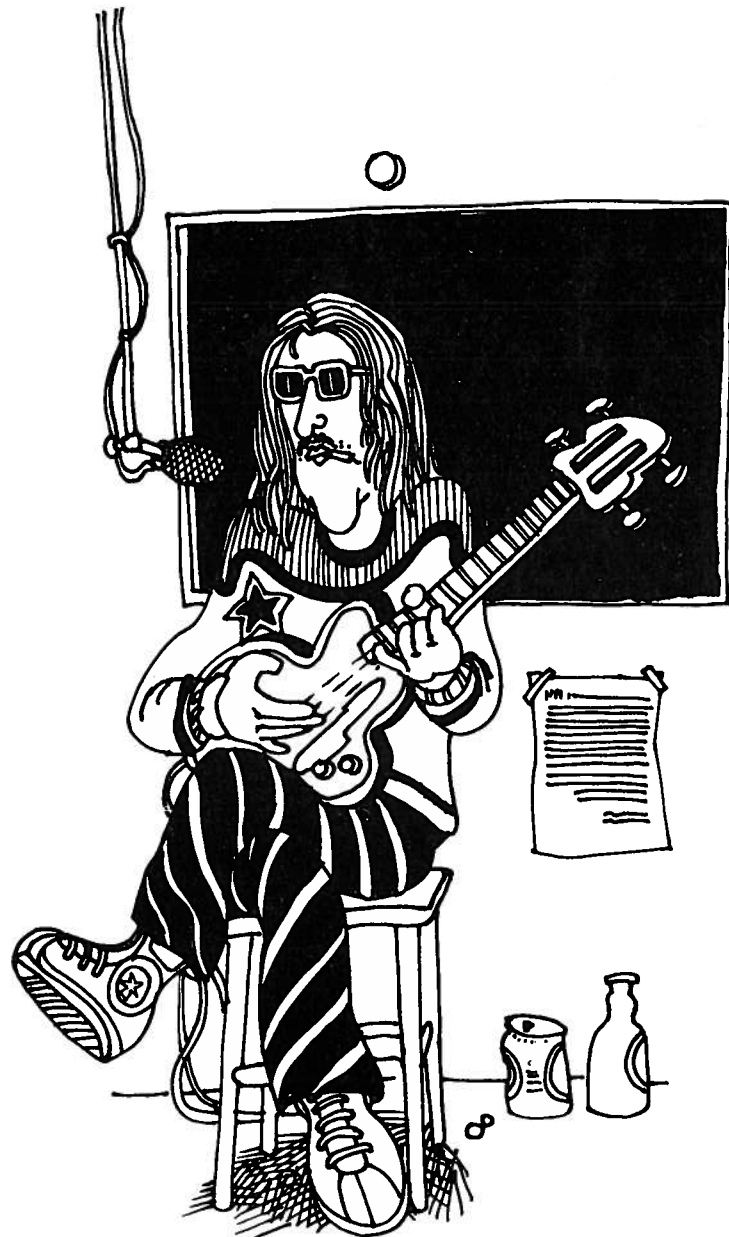
Äänittäjä paineli nappuloita. Pienet valopisteet välkähtelivät äänituspöydällä.

— Pyörii.

Kitaristi laski hiljaa tahdin. Se tuli nauhalle, mutta poistettaisiin miksataessa. Ensimmäiset iskut tärähtivät kaiuttimista. Freddie nyökkytteli päätään rytmisissä. Piisi vaikutti mukavalta. Tästä voi tulla vaikka menestys, Freddie povaili.

Nurminen astui äänittämön ovesta sisään, moikkasi äänittäjää ja

Olen noin puolitoista vuotta kirjoittanut muusikkoromaania, työnimeltä »Mikä laulaen tulee». Näytteeksi julkaisen yhden luvun, jonka kohtaloa en tiedä vielä, jätänkö sen romaaniin vai pöytälaatikkoon.

kerran. Paikkakunta oli meille täysin outo ja ihmisissä oli pari kolme tuttavaa. Mutta koska paikka meitä miellytti ja kauppa syntyi, niin olihan se upea tunne päästä vihdoinkin niinsanotusti omaan taloon. ”Oma” on pantava sitaatteihin siksi, että ilman pankin ja hyvien ystävien tukea ei siitä olisi mitään tullut.

Ja niin sitä sitten oltiin somerolaisia. Teoriassa, mutta ei vielä käytännössä. Ystävät, asiakkaat ja tutut ostopaikat olivat jääneet Saloon. Matka Turkuun oli pidentynyt, Helsinkiin pysynyt suunnilleen samana. Oltiin kuitenkin saman lehden levikkialueella ja sai puhua omaa kieltä. Tyttarelle löytyi koulu, ”melkein yhtä hyvä”, kuten hän sanoi. Kauppa-asiatkin alkoivat vähitellen järjestyä. Olimme tottuneet käyttämään pienehköä yksityiskauppaa ja täältä löytyi melkein samanlainen.

Pidimme heti alkuun kotitiloissamme näyttelyn, joka oli tarkoitettu käden ojennukseksi uusille naapureille ja paikkakuntalaisille. Kunta, pankki ja monet muut kävivät toivottamassa tervetulleeksi. Olimme siitä kovin iloisia ja melkein imarreltuja. Kolmisensataa ihmistä tutustui näyttelyymme, ja sitä voidaan pitää näissä puitteissa aika tyydyttävänä määränä. Kaupankäynti jäi vähäiseksi, mutta emmepähän siinä suhteessa olleet kovin suuria tavoitteita asettaneetkaan. Siitä ruljanssista jäi pussin pohjalle muutamia tuttavuuksia ja kaksi ystävää.

Sitten alkoi elämä somerolaisena. Te somerolaiset haluaisitte nyt nähdä itsenne peilistä ja tietenkin mahdollisimman edullisessa valossa. Toisaalta haluaisin olla mahdollisimman rehellinen, jotta jutussa olisi edes hiukan suolaa ja pippuria. Kolmanneksi: siitä voisivat jotkut loukkaantua ja niin meidän somerolaistumisemme saattaisi hidastua entisestään. Meille on kerrottu, että kestää ainakin kymmenen vuotta, ennenkuin alkaa tuntea itsensä somerolaiseksi. Turkulaistumisessa ei riitä sekään. Olen asunut eri puolilla maata ja tosiaan kokenut sen, että paikkakuntaan niveltymisen tapahtuu eri paikkakunnilla kovin erilaisella nopeudella. Omassa kokemukseni piirissäni Savonlinna johtaa. Siellä riittää muutama päivä tai pari viik-

koa kestävä kontaktipiiriin synty-miseen.

Vanha sananparsi, että metsä vastaa niin kuin sinne huutaa, ei oikein ole pitänyt täällä paikkaansa. Mutta kun sitten mietin asiaa, aloin nauraa. Eihän täällä ole juuri muuta kuin viljavainioita. Eipä niistä juuri kaikua synny. Siellä, missä on metsiä ja vuoria, on myös kaikua.

Somero on monella tavalla myönteinen ja kulttuuriaktiivinen paikkakunta. Mitäpä muuta voisivat todistaa kesäteatterinne ja oopperanne, järjestämämme musiikki-, lausunta-, kuoro- ja matineavierailut ym. Me tietysti toivoisimme, että kuvataiteellekin ilmenisi elämisen ja esittämisen mahdollisuuksia, etenkin kun Somerolla on ja elää kuvataiteen tekijöitä ja harrastajia enemmän kuin monessa keskikokoisessa kaupungissa. Suppea ja lyhytaikainen esittely jossakin pankin kerhohuoneessa, vaikka koulun aulassa, on ehkä tyhjää parempi, mutta ei pysty antamaan todellista kuvaa, mitä olisi tarjolla puhumattakaan siitä, että se kannustaisi uusiin ja parempiin suoriutuksiin oman paikkakunnan kohottamiseksi ulkopuolisten tietoisuuteen tässäkin asiassa. Minusta tuntuu — jokainenhan ai-

na luulee itsestään ja omasta ammattikunnastaan niin paljon — että Someron taiteilijat ja ylemmän tason harrastajat yhdessä saisivat aikaan melko näyttävän ja myös kokonaisuutta hyödyttävän esiintymisen, jos siihen olisi tarjolla tyydyttävät puitteet ja sektori pidettäisi laajana ja monipuolisena niinkuin äskettäisessä Osuuspankin järjestä-mässä näyttelyssä.

Minkälainen tavallinen somerolainen on sivullisen silmin? Siihen on vaikea vastata ensinnäkin siksi, ettei läheskään aina tiedä, ketkä ovat niinsanottuja autontuomia ja ketkä paljasjalkaisia. Tänne sijoittuneet karjalaisetkin ovat jo niin sijoittuneet ja sulautuneet, että temperamentti ja murre vain harvoin paljastavat alkuperän. Virkamiehiä ja yrittäjiä on niinikään tullut muualta ja jokainen on tuonut mukanaan uutta verta ja väriä. Ja siitäpä kai sitten onkin syntynyt tämä tämänhetkinen Somero ja somerolaiset. Ihan mukava paikka elää ja olla, kunhan tässä nyt vähän juurtuu ja pääsee kelkkaan mukaan. Mielellään sitä toki liittyisi somerolaisten joukkoon vähemmässä kuin kymmenessä vuodessa. Kyllä se riippuu molemmista osapuolista.

Foto Reino Luitparo.

Pojilla rippipuku oli musta tai tumma, joillakin uusi, toisilla isolta veljeltä peritty, olipa hyvin köyhä lainapuvussakin. Joskus pienennettiin isän puvusta pojalle sopiva puku. Silloin monen pojan kaulaan sidottiin ensimmäisen kerran kravatti. Jalkineina oli mustat kengät, joillakin saappaat, joiden varret kätkeettiin housunlahkeiden sisälle.

Rippijuhlia ei kotona pidetty, ne yleistyivät vasta sotien jälkeen. Vanhemmilta tai kummeilta voi saada jonkun pienen rippilahjan. Konfirmaatiopäivän iltana ei saanut mennä tansseihin, päivä piti viettää hiljaisesti. Tämä päivä oli ratkaiseva hetki nuoren elämässä, sen jälkeen hänet laskettiin kuuluvaksi aikuisten maailmaan ja vastaavan itsestään.

Albat tulivat Somerolla konfirmaatiopuvuiksi vuonna 1976, ne kustansi seurakunta. Ne poistivat monta pukupulmaa. Pojat ehkä ensin vähän vieroksuiivat albaa, mutta pian siihen totuttiin ja nyt vain muutama vuosi alban käyttöönotosta se on yleisesti hyväksytty rippijuhlapuvuksi.

Kanoja ruokitaan. Ylihärmä 1929. Samuli Paulaharju: Lapsia SKS 1975.

UUTENA SOMEROLLA

Matti Nummelin

Muutto toiselle paikkakunnalle on jokaiselle sen kokeneelle tai kokemaan joutuvalle suuri tapahtuma. Se voi olla myönteinen, vapauttava, avartava, kehittävä. Tai se voi olla tuskainen, pakon sanelema, pettymyksiä ja kärsimyksiä tuottava. Muuton syyt ovat niinkään monenlaiset. On lähdeittä leivän perässä jopa vieraaseen maahan, maalta kaupunkiin, tai muuten vain mukavamman työmaan ääreen. Joskus hyvä ystävä vetää tai tympeä naapuri työntää, ja kerrankos sitä naimiskaupan vuoksi päättyy uusille laitumille. Näin ovat ihmisen elontien kurvit ja kaarteet monen sävyiset.

Ihmisestä itsestään riippuu, miten hän näistä matkoistansa selviää. Taloudellisesti, elintason ja tavaran suhteen pyritään aina parempaan, mutta usein on siirtoon ”satsattava” aika paljon tai elinkustannukset uudella seudulla ovatkin arvioitua korkeammat, joten pudotaan kuoppaan vaikka piti kavuta kukkulalle.

Henkisesti muutto on aina voimia kysyvä murroskohta yksilön elämässä. Entisten ystävien jättäminen, tutuista jokapäiväisistä kontakteista luopuminen, rakkaiksi käyneitten maisemien, kotoisten nurkkien vaihtaminen toisiin, vieraisiin paikkoihin, joiden historiaa ei tunne, joiden äärellä ei ole kasvanut, joita toiset ihmiset ovat viljelleet ja rakentaneet. Murre, sananparret, kieli ja elintavat vaihtuvat jopa oman maan sisälläkin ulkomaille muuttamisesta nyt puhumattakaan.

Tällaisten elämänmuutosten kestämiseen ihminen tarvitsee tavallista enemmän henkistä voimaa, sielullista mukautumiskykyä ja sisua. Vanhasta, tutusta elämänympäristöstä reväistyksi joutuminen on todettu ja tiedostettu lasten ja vanhusten osalta jo kauan sitten. Maal-

tapako tai siirtolaisuus leveämmän leivän löytämiseksi tiedetään tuskalliseksi tapahtumaksi. Mutta kylä muutto toiselle paikkakunnalle on ihan tavalliselle ihmisellekin melkoinen koettelemus. Ja mitä vanhemmaksi tulee, sitä raskaammaksi tällaisen koettelemuksen kestäminen tuntuu muodostuvan. Näin voi sanoa, sillä tunnen olevani eräänlainen koekaniini tällä alalla jouduttuani muutamaa keskimäärin joka toinen vuosi yli viisi vuosikymmentä kestäneen elämäni aikana. Jaa. . . ei se riitä, mutta mitäpä siitä.

Hetken tunsin houkutusta ruveta analysoimaan näitä muuttoja ja niiden vaikutuksia eri ikäkausina, mutta siitä tulisi jo kirja ja toiseksi, ketäpä se kiinnostaisi.

Siis vihdoinkin taidan päästä itse asiaan.

Muutimme tänne Somerolle puolitoista vuotta sitten. Syy oli sopivien asuin- ja työtilojen löytäminen. Olimme eri tavoin kamppailleet asian kimpussa jo lähes kymmenen vuotta ja kokeneet monenlaisia vastuksia ja pettymyksiä. Mitä alkoi olla täysi kaikilta laidoiltaan. Olimme jo kolmena talvena paenneet jäätäviä työtiloja ja jäätyneitä vesijohtoja aina Espanjaan saakka, jonne aioimme jopa jäädä. Mutta kun kevät tuli ja lumi sulii, muistot Suomen suvesta houkuttelivat meidät takaisin ja etsintä jatkui.

Lehti-ilmoituksen perusteella kääntyivät katseemme sitten Somerolle. Uusi uhkea vanhainkoti oli valmistunut ja entistä tarjottiin tarvitseville. Oli pitkäperjantai ja lumen sulamisen aika, kun teimme ensimmäistä tuttavuutta tulevan kotimme kanssa. — Ei me sitä kuitenkaan saada, mutta pannaan nyt jonkinlainen paperi sisään, ajatelimme. Olin viettänyt Somerolla kesän 1949, mutta sen jälkeen olin vain ajanut kylän halki muutaman

asettui kyykkysilleen Freddien viereen.

— Mitäs pidät?

— Tää on rautanen. Kiva että annoit mulle.

Nurminen hymyili partansa takaa. Se ei ollut vanhentunut tippaakaan näiden vuosien aikana. Nurminen oli ollut Freddien suurin tukija, se käsitti hänen ideologiansa, ei milloinkaan painostanut häntä kompromisseihin, eikä luopumaan omasta tyylistä. Nurminen tiesi mitä Freddie halusi. Siksi se oli säästänyt tämän piisin hänelle.

Freddie oli päättänyt jo Five Timen aikoihin, että hän taistelisi suomalaisen rokin puolesta. Hän keskittyi suomalaisiin sanoituksiin ja pohti miten saisi sanat svengamaan. Nurmisella oli musaa seinät täynnä ja se antoi kuunnella levyjään. Freddie tunsikin lähes kaikki Suomessa saatavana olevat rokkilevyt ja hän oli opetellut ne.

Välillä houkutus oli ollut suuri. Tervosen Ilpo painosti laulamaan päivän hittejä ja siirappijuttuja. Ilpo paasasi menestyksestä silmät kiiluen ja molotti hänen äänensä falskiudesta, vaikka itse veteli päin persettä tämän tästä. Freddie olisi voinut puhua Nurminen ympärillä, suosittua tämän tuottamaan kaupalliseksi. Ilpon ja muiden jankuttamisesta huolimatta hän ei sitä tehnyt. Palkaksi tinkimättömyydestään hän sai viettää lukemattomia öitä kylmillä kaduilla, välillä montapäivää ilman sapuskaa. Se hänen täytyi myöntää, että Rautasydämen kanssa oli ollut mukavasti keikkoja, osaksi Nurminen, osaksi Arin aktiivisuuden ansiosta. Ja Ilpokin oli hoitanut hommat sympaattisesti, sen suunsoitto vain harmitti.

Jatta ilmestyi ovelle. Äänittäjä mulkaisi tyttöä vihaisesti, mutta Jatta purjehti sisään ja nappasi Freddiestä ja Nurmisesta kuvan.

— Mä teen susta jutun, Jatta sanoi.

Jatta uskoi Freddieen. Se oli jelpinyt häntä paljon. Viime aikoina hän oli majoittanut Jatan yksiossa. Tyttö oli pihkassa häneen, muuten se ei olisi sietänyt hänen tapojaan. Hänhän söi ja joi Jatan kustannuksella, ei maksanut edes vuokraa, paitsi luonnossa. Freddie ei rakasta-

nut Jattaa, mutta viihtyi tämän seurassa.

Muusikot saivat taustan purkkiin. He kuuntelivat vielä kerran otokset ja suosittelivat viimeistä.

— Sitä ei tarvitse edes saksia, kitaristi totesi.

Muusikot kasasivat instrumenttinsa. Studiossa oli piano, rummut, kitara ja basso, mutta monet halusivat käyttää omia laitteita. Nytkin vain rumpali oli tyytynyt studion varustukseen. Kasattuaan kamansa muusikot poistuivat ja tuli Freddien vuoro. Jatta antoi hänelle pusun poskelle ja viritti kameransa. Kun Freddie pääsi studion puolelle ja pani kuulokkeet korvilleen, Jatta napsi hänestä kuvia. Äänittäjän käskystä Freddie puhui mikkiin.

— Otetaan eka sisään, äänittäjä sanoi.

Freddie odotti kuulokkeet korvissa. Tässä tilanteessa aina jännitti kutkuttavasti, vaikka homma olikin tuttua. Intro rävähti tärykalvoissa. Freddie polki jalalla tahtia ja piti kädessään sanoja, varmuuden vuoksi. Hän osasi ne ulkoa, mutta studioaika oli kallista, eikä siellä saanut töppöillä sanojen kanssa.

Ensimmäinen otos meni kehnosti. Freddie nieli joistakin sanoista loput ja yksi kohta ei istunut.

— Voisko tosta toisen säkeistön alusta muuttaa sanajärjestystä, Freddie kysyi Nurmiselta.

— Uskoisin että voi. Tuskin Jake suuttuu, kun itse asia ei muutu.

— Ei muutu, järjestys vain ei musta svengaa näin.

— Oletko valmis, pyörii jo, äänittäjä sanoi.

Toisesta otoksesta tuli parempi. Äänittäjän kehotuksesta Freddie veti perään vielä kolmannen otoksen, josta tuli muuten hyvä, mutta toisen säkeistön alku takerteli.

— Voisko saksia toisesta, Freddie kysyi äänittäjältä.

— Josset haluaa yrittää neljättä.

— Ei kantsi. Täähän meni parhaiten. Ota se töppäys pois ja saksia edellisestä.

Äänittäjä ryhtyi kelaamaan nauhoja. Välillä hän pysäytti kojeet, soitti pätjän ja kelasi taas. Kaiuttimesta kuului hullunkurista vitinää ja ulinaa. Äänittäjä silmäili otsa ry-

pyssä mittareita ja paineli nappeja, joita oli kymmenittäin ympäri pöytää. Freddie oli seurannut paljon studiotyöskentelyä, mutta studiotekniikasta hän ei ymmärtänyt juuri mitään. Vihdoin äänittäjä nousi seisomaan pöytänsä takaa ja kytki valmiin nauhan soimaan. Freddie sytytti tupakan ja kuunteli. Nurminen oli ainakin ilmeestä päätellen tyytyväinen. Tuskin tämä tästä paraneesä lisäotoksilla, Freddie ajatteli. Usein homma vain huononi, kun sitä jauhettiin liikaa.

— Koska tää tulee ulos?

— Ehkä heinäkuun alussa, tai joku kesäkuun lopussa.

— Saaks mä raakakappaleen, Jatta sanoi. — Mä aion buukata tätä lehtiin. Freddie tarvitsee mainosta.

— Mä saan sellaisen joka tapauksessa, kuuntele sitä. Entä B-puoli?

Nurminen suki partaansa mieteläänsä. Äänittäjä katseli Nurmistä kädet lantioilla ja näytti happamelta.

— Tänne on tulossa toinen bändi.

— Joo mä tiedän, Nurminen mutisi. — Ehkä me otetaan joku Freddien vanhoista äänityksistä. Onko sulla varastossa julkaisemattomia?

— Siitä viimevuotisesta älppäristä jätettiin ainakin kolme stykeä, kai ne on tallella.

— Tullaan huomenna, kuunnellaan ne ja valitaan paras.

— Mulla on raflaikkia Hämeenlinnassa, sä saat valtakaa mun puolestani, Freddie sanoi.

Nurminen nyökkäsi ja katsoi kelloa.

— Joo. Pitäähän lähteä, mulla on joku kiire.

— Päästäänks me Jatan kanssa keskustaan.

— Jos heti lähdette.

He avasivat äänittämön oven. Käytävällä seisoskeli neljä laihaa ja pitkätukkaista poikaa. Ensikertalaisia, Freddie päätteli kavereiden totisista ilmeistä ja hermostuneista liikkeistä.

— Jaaha, pojat menee levyttämään, Nurminen sanoi.

— Sitä tiedä, yrittämään kuitenkin, yksi pojista totesi.

— Onnea yritykselle.

— Kiitos, vastasivat jätkät kuorossa ja katosivat äänittämön ovesta sisään.

EVAKKOJUNASSA

Rauha Määttänen

Kun talvisodan jälkeisenä keväänä vuonna 1940 havaittiin, että Karjalasta tullut siirtoväki oli tullut sijoitetuksi epätasaisesti eri lääneihin, ryhdyttiin suorittamaan ns. ta sotussiirtoja, lieventämään niiden seutujen painetta, jotka olivat saaneet liikaa siirtoväkeä. Niinpä osa uuskirkkolaisia jouduttiin muun muassa siirtämään Satakunnasta Uudellemaalle, ja siirrettäväksi joutui myöskin paikkakunnan hyvän-tekeväisyysjärjestöjen ja lottien ylläpitämä siirtoväen sairaala. Tämä käsitti pääasiassa huonokuntoisia vanhuksia, joita oli vaikea sijoitustaloissa hoitaa, ja sitäpaitsi pitäjässä ei ollut omaa lääkäriä eikä sairaalaa. Tilapäissairaalaa oli ylläpidetty diakonissan, kerran kuussa vierailleen naapuripitäjän lääkärin sekä lottien ja siirtolaistytöjen voimin.

Koko viikon olivat kirkonkylän naiset olleet apuna pakkaamassa, auttamassa, paistamassa ja tekemässä voileipiä sairaalan potilaiden pitkää matkaa varten. Iso tonkallinen maitoakin oli tuotu autoon eväiden jatkoksi, ja nyt he olivat ryhmässä auttamassa lähtijöitä autoon, hyvästelemässä ja vilkuttamassa.

Mielihaikealla vastasi Pirkko auton ikkunasta vilkutuksiin. Satakuntalaistytöjen kanssa oli ollut hyvä yhteisymmärrys. Työ sairaalassa oli auttanut unohtamaan pahimman tästä raskaasta ja vaikeasta talvesta. Yhdessä oli itketty, kun sota loppui, yhdessä hulluteltu, kun joskus lomalainen rintamalta poikesi tyttöjä katsomaan, yhdessä hoidettu vanhat ja sairaat, laitettu ruuat, vaihdettu siteet, laulettu illalla mummoille virsiä ja kinattu miespotilaiden kanssa. Mitä olisi vastassa Uudellamaalla? Ei ainakaan parempaa.

Matka rautatieasemalle kesti kolmen tuntia. Tie oli mutkainen ja kuoppainen. Vuodepotilaat väsyivät tuskaisiksi, kun eivät olisi jaksaneet istua niin pitkää aikaa yhteen menoon. Siksi oli pettymys melkoinen, kun asemalla olikin matkalai-

sia odottamassa tavarajuna, mustat, pölyiset, kolkot härkävaunut. Tuonneko pitää kantaa heikot ja sairaat vanhukset, pitkälle likaiselle lattialle?

Tytöt olivat nuoria ja kokemattomia vaatimaan, ja asemalle asti saattamaan tullut huoltojohtajakaan ei näyttänyt voivan mitään.

— A niin meitä viiään ku lehmi-karjaa, sanoivat katkerasti sairaalan vanhat miehet.

No olihan se ensimmäinen juna-matka sodan syttyessä ollut paljon kamalampi, tähänhän sai sentään ojentautua pitkälleen ja kääriä mukaansaadut peitteet ympärilleen, niin että siihen vaan.

Junalla ei ollut mitään kiirettä, mihinkäs näillä evakoilla olisi ollut hoppu? Jyristeltiin hiljaa omia aikojaan. Asemilla seisoskeltiin moniaat tunnit, kun piti päästää aikataulussa olevat junat ohi ensin ja sitten vasta kun rata oli taas selvä, lähdettiin liikkeelle. Eivät voineet sairaat nukkua, kun kova lattia painoi kylkiä. Juna kolisi ja tärisi, ohikulkevat junat vihelsivät kimeästi, kun joku yritti torkahtaa. Ovesta veti, eikä mistään saanut lämmintä suuhunsa ja matka kesti kolme päivää. Evääksi laitetut voileivät loppuivat alkuunsa, samoin kannusta maito. Junan terveet ja hyväkuntoiset olivat tietysti varanneet omat eväänsä, mutta mistäpä kukaan arvasi, että matka jatkuisi näin kauan. Terveet pääsivät junasta alas, kun juna pysähteli asemilla, juoksivat ravintolavaunusta ja joskus kaupastakin hakemassa syötävää omalle perheelleen, mutta eihän heillä tyttöparoilta ollut rahaakaan ostaa ruokaa 18-henkiselle potilasjoukko. Millä he pystyisivät pitämään huolta hoidettaviensa hyvinvoinnista.

Riihimäen asemalla oli ravintola, ja Pirkko kokosi kaikki tyhjat pulot, mitä kullakin oli, ja lähti ostamaan kahvia ja pullaa kaikille. Toiset tytöt olivat kasseineen mukana. Hän oli iloinen ja tyytyväinen, että pitkästä aikaa kaikki saisivat jotain

lämmintä, ja iloisin mielin he täyttivät kassinsa lämpimillä kahvipulloilla ja pullaröykkiöillä. Vasta lähdössä hän muisti, että eihän se Kristiina-mummo ikinä juonut maitokahvia.

— Viekö te nämä kahvit, minä haen vielä yhden pullon jostakin, hän sanoi toisille, ja palasi takaisin jonoon. Ullan kassista oli vielä löytynyt yksi ylimääräinen pullo.

— Saako tähän pulloon mustaa kahvia, sanoi hän ja maksoi, ottaen käteensä sokeripalat. Myyjä alkoi kaataa mutta kun pullo oli puolillaan, se halkesi — kahvi oli liian kuumaa — sirpaleet hajosivat pöydälle ja kahvi sotki pöytäliinan.

Myyjä suuttui ja Pirkko pakeni itku kurkussa. Eniten häntä kirveli se, ettei Kristiina-mummo saanutkaan kahvia, kun toiset saivat, eikä hän mennyt itsekkään juomaan, vaan piileskeli kyöneleitään nieleskellen vaunujen takana kunnes taas lähdettiin.

Matkan jatkuessa alkoivat heikkokuntoisemmat naispotilaat saada kummallisia sairauskohtauksia, jotka säikyttivät tytöt suunniltaan, kun he eivät olleet niitä aikaisemmin heillä nähneet eivätkä osanneet varautua. Yht'äkkiä alkoi Lainan ruumis täristä kuin horkassa, ja siten häntä alkoi vetää kuin suonenvedossa koukkuun. Joskus oli lapsihalvaustytöillä ollut jotakin samantapaista, kun lääkkeet olivat päässeet loppumaan, eikä naapuripitäjän lääkäri päässyt tulemaan, että olisi saanut reseptin uusitaksi, mutta ei se mitään tällaista ollut.

Hädiissäan Pirkko kaivoi lääkelaukusta pillerin ja työnsi sen väkisin yhteenpurtujen sinisten huulien väliin, ja piteli lujasti sairasta tyttöä koko kohtauksen ajan tiukasti sylissään lattialla, vapisten itsekin säikähdyksestä.

Seuraavaksi sai Olga vihlovan kovia polttoja vatsaansa ja ne näyttivät yhtä hirveiltä kuin Lainan kohtauskin. Mutta hänellä oli omia pillereitä, jotka helpottivat muutamaksi tunniksi. Mutta kun juna pysähtyi pitkäksi aikaa asemalle ja sit-

rustettu liivi. Nappeja liivissä oli kaksi kummallakin sivulla ja kaksi edessä, liivi oli takaa kiinni napitetu. Luukkupöksyjen vyötärössä oli napinreiät, joilla housut kiinnitettiin liiveihin, sukkanauhat kiinnitettiin niin ikään nappeihin. Sukan varren yläosaan neulottiin nappi, johon kiinnitetty sukkanauha piti sukat ylhäällä. Kuminauhalliset housut tulivat käyttöön 20-luvun loppupuolella, liivejä ja sukkanauhajoja tarvittiin vielä pitkän aikaa. Lapsen jalkaan pantiin pehmeät tossut, sitten vielä kolttu päälle ja niin lapsi oli puettu. Ennen kävelemään oppimista lapsella käytettiin virkattuja, kudottuja tai pehmeästä nahasta valmistettuja tossuja. Vasta kun lapsi opetteli kävelemään, hankittiin kovempipohjaiset matavartiset kengät, koska nilkka tarvitsi tukea.

Uuden aallon myötä alkoi kaksikymmenluvulla myös pikkutyttöjen ja -poikien erilainen pukeminen. Aikaisemmin oli molemmilla kolttu, vasta kouluun mennessä pojat saivat ensimmäisen kerran miehen tunnuksen, housut. Nyt puettiin pojat jo pienestä pitäen housupukuihin. Pikkupoikien puvut olivat joko villalangasta neuvottuja tai kankaasta tehtyjä, yleensä pusero ja polvihousut. Vielä neljäkymmenluvulla käytettiin pojilla noin 3-vuotiaaksi saakka puvun suojana lyhyttä pyöreähelmaista esiliinaa, jossa edessä oli suuri tasku. Kun poika palasi ulkoa sisälle saattoi tasku olla täynnä »känniä», nauloja, matoja ja muuta mielenkiintoista tavaraa.

Tyttöjen pukeminen oli värikäämpää. Heillä oli joskus housunpunteissa pitsit, jotka somasti näkyivät hameen alta. Alushameen helmassa oli niin ikään pitsiä. Kun äiti tahtoi tyttärensä näyttävän oikein sievältä, ommeltiin hameen helmaan, hihansuihin tai kaulukseen rimsuja.

Kun sitten tultiin kouluikään saivat tytöt kouluasuksi bumasiinista (vahva kuviollinen puuvillakangas) tai jostakin villavammasta kankaasta tehdyn puvun ja esiliinan. Esiliina oli käytössä vielä 50-luvulla. Se oli usein pitsillä tai nauhalla koristettu pukua suojaava ja asua piristävä vaate. Esiliinan taskussa oli ne-

näliina. 1920-luvulla alkoivat kaudasta ostetut kengät yleistyä.

Poikien puku oli kyläräätälin tekemä, yleensä polvihousut ja takki. Talvipuvut tehtiin sarasta tai muusta vahvemmassa kankaasta, kesäpuvut molskista ja tyykistä, molemmat vahvoja pumpulikankaita. Kesällä pojat käyttivät puseroa. Jalkineina pojilla oli kyläsuutarin tekemät nahkasaappaat. Heti keväällä kun lumi sulii ja ilma lämpeni, heitettiin jalkineet pois ja kuljettiin paljain jaloin syksyyn saakka.

Erot pukeutumisessa olivat silloin suurempia kuin nykyään. Oli eräs joukko lapsia, joka selvimmin tunsu tämän puolen. He olivat köyhien vanhempien lapset ja orvot. Itsenäisyyden alkuaikana — kun kunnallinen sosiaalihuolto eli köyhäinhoito, kuten silloin sanottiin, alkoi kehittyä — avusti kunta kouluikäisiä lapsia antamalla heille vaatteita ja jalkineita. Siinä oli kuitenkin yksi nurja puoli. Kunta osti pakkakaupalla samanlaista kangasta, tytöille ja pojille kuitenkin erilaista, ja teetti kyläompelijoilla näille lapsille vaatteita. Koska kangas ja mallitkin olivat samanlaisia, tiesi jo kaukaa, kuka oli saanut vaatteensa kunnalta. Tämä aiheutti paljon ikävyyttä köyhille lapsille. Koska lapset olivat jo silloin sääli-mättömiä toisilleen, kaikuivat usein pilkkahuudot »kunnanvaivaisista» eikä se ollut näille lapsille helppoa.

Silloin pidettiin kunnan kustannuksella elämistä häpeänä, avustukset eivät olleet niin luonnollisia kuin nykyään. Elämisen muoto oli silloin niin erilainen, että esimerkiksi nykynuoren on sitä vaikea käsittää.

Terveysisaren tarkastuskäynnit kouluissa alkoivat 1930-luvulla. Koululaisille opetettiin hammasharjan käyttöä, teroitettiin puhtauden merkitystä, niin kehon kuin vaatteiden ja pidettiin nenäliinatarkastuksia. Kaikilla piti olla puhdas nenäliina taskussa.

Viimeisenä lapsi-ikäen kuuluva-asuna voi pitää rippipukua. Tytöt kävivät rippikoulun keväällä, konfirmaatio oli helatorstaina tai helluntaina. Poikien rippikoulu oli syksyllä ja päättyi pyhäinpäivänä pidettyyn konfirmaatioon. Konfirmaatiossa käytetty puku oli aikaisemmin tytöillä ja pojilla musta tai tumma. Somerolla pukeutuivat tytöt konfirmaatiossa ensimmäisen kerran valkoiseen pukuun vuonna 1922. Puku teetettiin kyläompelijalla joko pikeestä (puuvillakangas) tai villamusliinista. Taitava äitikin voi puvun ommella. Sukat olivat vaaleat ja kengät mustat. Kenellä oli pitkä tukka, se oli viimeisen kerran rippijuhlissa pitkänä palmikkona. Ripiltä päästyä tyttö oli aikuinen ja tukka sidottiin nutturalle. Kaksikymmenluvulla alkoi polkkatukka (lyhyeksi leikattu) tulla muotiin.

Poikia Haapavedeltä. Samuli Paulaharju: Lapsia SKS 1975.

rulla kiinnitetty pitkänomainen kori. Somerolla ei juuri koria käytetty.

Kun lapsi varttui konttaamiskään, puettiin hänen päälleen puoleen sääreen ulottuva lämpimästä kankaasta tehty kolttu. Se oli suora löysä hame joko kimonoksi leikattu tai istutetuilla hihoilla varustettu. Asu oli samanlainen tytöillä ja pojilla. Alusvaatteena oli pellavapaita ja jalassa pässin pötkimästä langasta kudotut sukat. Housuja ei käytetty. Kun vauvan jalat alkoivat kantaa, nostettiin hänet välillä läpituoliin seisomaan. Läpituoli oli kuusikulmainen ja -jalkainen matalla pöytä. Sen keskellä oli reikä, johon lapsi mahtui seisomaan. Kun lasten ravinto monasti oli heikonpuoleista, jäi luuston kehittyminen vajaaksi, ja niin saattoivat pitkään läpituolissa seisotun lapsen sääret painua vääriksi. Sääret eivät myöhemminkään oienneet, ja niin sai ihminen elämänsä loppuun saakka kulkea »länkisäärisenä».

Lasten terveydenhoito oli hyvin omaperäistä, kansanomaista. Jos silmiin tuli »räämettä», se pyyhittiin pois.

Koululaisia 1930-luvulta. Teoksesta Ilo-mantsin kyläkuvaaja, SKS 1979.

tiin pois lapsen pissaan kastetulla rievulla, särkevään korvaan pantiin kahvia. Edla Pajulasta, joka tunnettiin jonkinlaisena kansanparantajana, käytti lasta vihtoessaan paatsamavihtaa, koska sillä uskottiin olevan parantava vaikutus huononisiin lapsiin. Yökastelijoita hierottiin ja kylvetettiin, tehtiin kaikenlaisia hauteita mm suopursuista ja männynhavuista. Lutukkahaude oli hyvä maitorupea vastaan. Myös muurahaisia käytettiin lääkitykseen. Jos jalkoihin tai muualle kehoon tuli mätää tekeviä haavoja, haettiin pihalta rautalehtiä (piharamo), joita pantiin vihoittelevan paikan päälle ja side pitämään rautalehtiä paikallaan. Ainakin viimeksi mainittu oli hyvä keino, rautalehti paransi.

Vuonna 1920 perustettiin maaamme Kenraali Mannerheimin Lastensuojeluliitto, jonka puheenjohtajaksi tuli lastentautiopin professori (vuodesta 1952 arkkiatri) Arvo Ylppö. Tämä liitto aloitti voimakkaan propagandan lastenhoidon kehittämiseksi. Kansan keskuudessa tehdyn valistustyön seurauksena kapaloikin muuttui inhimillisemmäksi. Kapalovyö jäi pois käytöstä ja tilalle tuli flanellivaippa. Vauvan päälle puettiin ensimmäiseksi puuvillakankaasta tehty paita, joka oli selkäpuolelta halki. Paidassa oli 5—6 sentin levyinen koristeellinen kaulus, jonka päissä olevilla nauhoilla paita kiinnitettiin. Kapalovaippoja oli kolme. Lasta kapaloitaessa hoitopöydälle (tai sängyn päälle) levitettiin nelikulmainen noin 70 x 70 sentin suuruisen flanellivaippa, sen päälle samankokoinen puuvillakangas, siten pienempi vaippa. Lapsi nostettiin näiden varusteiden päälle ja tehtiin kainaloihin ulottuva löysä »paketti», joka flanellivaippaan ommelluilla nauhoilla sidottiin kiinni. Tässä kapalossa vauva voi potkia ja kädet olivat vapaat. Kapalo luonnollisesti kastui ja tuhraantui, joten sen sai tehdä monta kertaa päivässä ja pyykkiä riitti. Ei ollut kertakäyttövaippoja eikä pesukonetta.

Äiti ja lapsi 1932. Em. teoksesta.

rauksena kapalokin muuttui inhimillisemmäksi. Kapalovyö jäi pois käytöstä ja tilalle tuli flanellivaippa. Vauvan päälle puettiin ensimmäiseksi puuvillakankaasta tehty paita, joka oli selkäpuolelta halki. Paidassa oli 5—6 sentin levyinen koristeellinen kaulus, jonka päissä olevilla nauhoilla paita kiinnitettiin. Kapalovaippoja oli kolme. Lasta kapaloitaessa hoitopöydälle (tai sängyn päälle) levitettiin nelikulmainen noin 70 x 70 sentin suuruisen flanellivaippa, sen päälle samankokoinen puuvillakangas, siten pienempi vaippa. Lapsi nostettiin näiden varusteiden päälle ja tehtiin kainaloihin ulottuva löysä »paketti», joka flanellivaippaan ommelluilla nauhoilla sidottiin kiinni. Tässä kapalossa vauva voi potkia ja kädet olivat vapaat. Kapalo luonnollisesti kastui ja tuhraantui, joten sen sai tehdä monta kertaa päivässä ja pyykkiä riitti. Ei ollut kertakäyttövaippoja eikä pesukonetta.

Kapalossa lapsi pidettiin siihen asti kun hän oppi istumaan. Silloin päälle puettiin paita ja napeilla va-

Resupekat Enontekiöltä. Samuli Paulaharju: Lapsia SKS 1975.

ten taas äkkiä nytkähti liikkeelle, parahti Olga valittamaan kuin lapsensaannissa eikä Pirkko voinut hädissään muuta kuin antaa hänelle taas lääkettä.

— Kuule nyt taitaa tulla Liljalle samanlainen kohtaus kuin Lainalle äsken, kuiskutti Elvi hiljaa Pirkon korvaan.

Pirkko katsoi. — Voi hyvä Jumala, mitä me tehdään? Ja mitä me osataan? Ja miten kauan tämä matka kestää?

— Anna sitä lääkettä.

— Mutta jos se on pahaksi?

— Pahempihan sen on antaa olla noinikkään.

Pirkko ei voinut muuta kuin antaa lääkettä.

Loppumatkasta muodostui painajaismainen. Lämpimä ruokaa ei oltu saatu kolmeen päivään, ja evääksi tehdyt voileivät loppuivat. Ei ollut muuta kuin joskus joltain asemalta saatu kahvitilikka.

Tärisävässä härkävaunussa kovalla lattialla makaavat vuodepotilaat tulivat niin huonokuntoisiksi, ettei Pirkko ollut nähnyt heitä kertaakaan sellaisina, ja kun evakkojuna vihdoinkin pysähtyi Selkin asemalle, oli potilaista vastuussa olevien tyttöjen helpotus valtava.

Toukokuun aurinko paistoi, keväinen ilma oli suloista hengittää. Auttavia vastaanottajia oli asemansilta pullollaan, hevoskärryineen. valmiina kuskamaan tulijoita ensin lähellä olevalle koululle tulokahville, ja sieltä edelleen majoitustaloihin.

Pirkkokin uskalsi arasti hymillä Vastaanottajille. Ei sitä silti taidettu joutua huonompaan paikkaan kuin Kiikoisissaakaan.

Mutta vastaanottajat olivat tulleet noutamaan junalta tervettä ja työkuuntoista väkeä, joista voisi olla apua parhaillaan alkavien toukotöidenkin ajaksi, kun miehiäkään ei oltu vielä kotiutettu rintamalta. He säikähtivät, kun terveiden tulijoiden jälkeen alettiinkin vaunusta nostella ulos sellaista väkeä, jotka eivät jaksaneet nousta. Sokea Kristiina-mummo oli talutettava, mutta Matti, joka myös oli sokea, torjui äkäisesti auttajat ja tuli alas että portaat rutisivat. Lapsihalvaus-tytöt, Olga ja Kristiina-mummo hervahtivat penkille, mihin heidät oli autettu, toiset nojailivat avuttomina mikä mihinkin. Hevosmiehet veivät kaikki kärryillään koululle.

Pirkko vei Kristiina-mummolle kupin mustaa kahvia ja mutkautti joukkoon suuren voinokareen, niin kuin mummonkin tapa oli, ja mummo virkistyi ihan silminnähden, päästyään vielä kunnon tuolille istumaan. Kaikkia toisiakin näkyi junasta pois pääseminen virkistävän ja kuuma kahvi voileipineen helpotti oloa.

Siinä sitten kylän isännät keskustelivat ja sopivat tulijoiden kanssa, kenellä oli tilaa kenellekin, ja niin perhe toisensa jälkeen näkyi kipuvan isäntien kärryille. Väki hupeni hupenemistaan, Elvi ja Ullakin näkyivät lähtevän perheidensä mukana, mitäs, heidän olivat olleetkin sairaalassa apuna vain tilapäisesti, ei niinkuin Pirkko, joka oli ollut koko ajan, ja jolla oli nyt vastuu.

Sairaalaa väkeä ei näyttänyt huolivan kukaan, kuulemma heillä täällä oli ollut sodan alussa jotain vastaavaa, mutta se oli loppunut jo kauan sitten. Eikä heillä ollut sellaista paikkaa eikä henkilökuntaakaan, mihin noin heikossa kunnossa olevat ihmiset olisi voitu sijoittaa.

Kylän huoltojohtaja näkyi käyvän kiivasta puhelin keskustelua sinne sun tänne. Mikään instanssi ei ollut tietoinen eikä varautunut siihen, että siirrettävien joukossa olisi tällainen kuorma Uudenkirkon ja Kanneljärven vanhoja ja sairaita ihmisiä.

— Kun satakuntalaiset kerran olivat tyytyväisiä uskikirkkolaisiin, ja uskikirkkolaiset satakuntalaisiin, niin miksi niitä nyt sitten ensinkään ruvettiin eestaas rullaillemaan, sanoi huoltojohtaja Pirkolle muka leikillä, suu hymyssä, mutta totta siinä oli molemmin puolin. Sairailla oli ollut Kiikoisten lukkaritalossa hyvä olla ja yhteisymmärrys erinomainen, vaikkei työntekijät olleet kukaan asialle koulutettua väkeä.

Pirkon mammakin tuli nykimään Pirkkoa. — Lähdetään pois. Tuolla on yksi rouva, joka ottaa meit. Heillä on meille kamari ja keittomahdollisuus.

— Enhän minä voi, ennenkuin huollan tämän sairaalaväen perille.

— Ja sitten en lähe miekää ennenku siekii tulet. Niinkauan mie istun täs, sanoi mamma suutuksissaan ja tupsahti istumaan ihmisistä tyhjälle penkille.

Ja siihen se mamma jäi istumaan vielä sittenkin kun huoltojohtaja

tuli sanomaan että sairaille oli jäjestynyt paikka pitäjän kunnalliskodissa. Vaikeasti järjestettävissä oli se paikka varmasti ollut, sillä huoltojohtaja oli äreä ja punoittava auttellessaan Pirkkoa ja autonkuljettajaa nostelemaan ihmisiä noutamaan tulleen kuorma-auton lavalle. — Neiti menee nyt itse sinne lavalle katsomaan, miten ne selviävät, sanoi ja meni kuljettajan kanssa koppiin.

Pirkko kiipesi lavalle ja ajatteli, että niinhän me ollaan niinkuin elottomat paketit, siirrellään sinne sun tänne, joskus turvaan, joskus toisten tieltä pois.

Matkalla auton täristessä mutkaillessa tiellä Laina sai taas jonkunlaisen kouristuskohtauksen, ja Pirkko sai pidellä häntä kaikin voimin sylissään koko kohtauksen ajan, ettei tyttö olisi pudonnut lavalta alas mutkissa ja auton tärinässä. Epätoivoisena hän ajatteli, mitä ihmettä tekisi, jos joku toinenkin alkaisi samanaikaisesti voimaansa pahoin.

Pelon ja itkun kuristaessa kurkua hän ajatteli, miten suuri helpotus tulisi olemaan, kun voisi jättää nämä huonokuntoiset ihmiset jonkun toisen, viisaamman ja pätevemmän haltuun. Sellaisen, joka ainakin tietäisi mitä kenellekin oli tehtävä. Olihan hänkin tullut pitkän matkan, ollut syömättä ja valvonut heitä hoitaessaan, vaikka olikin nuori ja terve.

Mutta eipä heitä oltu odotettu kunnalliskodissaakaan. Huoltojohtaja häipyi sisälle heti kun auto oli pysähtynyt, katosi sinne, viipyi ja viipyi, eikä mitään tapahtunut. Pirkko istui väsähtäneenä, käsi voipuneen Lainan ympärillä ja ajatteli, että se tietysti riitelee siellä, kun sinnekään näitä ei otettaisi vastaan.

Ja kun he istuivat siinä auton lavalla oikein kauan, kumpusi hänessä vähitellen vahva tarve nousta ylös ja mennä sinne hänkin. Sanoamaan jotain lähimmäisenrakkautta ja inhimillisyydestä. Mutta hän oli liian väsynyt, että olisi pystynyt sorvaamaan sanoiksi mitä ajatteli, ja kun sitten viimein tuli ihmisiä, jotka alkoivat autella huonokuntoisia lavoilta alas, ajatteli hän, että olipa hyvä etten mennyt sinne, kun ne tietysti järjestelivät siellä paikkoja.

Mutta se oli erehdys, ketään ei viety sisälle. Heikoimmat heittäytyivät nurmelle, virkeämmät menivät istuskelemaan penkeille.

Katsellessaan heitä Pirkko ajatteli, että kyllä me olemme kurjan näköistä joukkoa. Monta päivää kestäneen matkan jälkeen, ryppyisinä ja nuhraituneina, vaatteet pölyisinä, silmät sammuneina valvotuista öistä kolisevassa junassa, väsyneinä tästä älyttömän pitkästä odottamisesta. He kaikki näyttivät aivan toivottoman tylsältä ja vähäjärkiseltä joukolta. Ei ihme jos mihinkään ei huolit.

Pirkko kutsuttiin johtajattaren kansliaan. Kyllä täällä oli viileää ja arvokasta, juhlallista ja virallista. Huone oli iso, katto korkealla, ikkunaverhot pitkät, laesta lattiaan. Johtajatar istui asiallisena pöytänsä takana, ja kyseli tietoja hänen tuomansa joukon henkilöllisyydestä ja terveydentilasta.

Pirkko antoi paperit, henkilötiedot ja lääkeresptit, mukana tuodut lääkkeet, ja kertoi mitä tiesi. Johtajatar oli asiallinen, ei tily, mutta ei ollut sydämellinenkään. Pirkko tunsi käpristyvänään hetki hetkeltä siirtävän sairaalan tärkeästä henkilöstä, tyhmäksi, neuvottomaksi ja tökeröksi, samanlaiseksi kuin nuo toisetkin, jotka olivat nuhruisina lyssähtäneet avuttomina tuonne nurmikolle.

— Voisinko minä jäädä tänne heidän kanssaan, kysyi hän, vaikka tiesi, ettei tänne voisi jäädä lopullisesti. Sitten kun Mikko pääsisi armeijasta, he lähtisivät herraties minne, mutta yhdessä kuitenkin.

Johtajatar katseli Pirkkoa päästä jalkoihin. — Hm, ehkä teidän pitäisi jäädä muutamaksi päiväksi, niin kauaksi kun nämä on saatu paikolle.

Hän sai tietää, että puolen tunnin päästä lähtisi linja-auto lähellä olevalta pysäkiltä Selkin asemalle. Pitäähän hänen käydä järjestämässä se mamma sijoituspaikkaansa sieltä kansakoululta pois.

Hän lähti katsomaan joukkoaan ja jotenkin hänellä oli niin raskas ja paha mieli. Kuinka nämä vanhat ihmiset tulisivat toimeen näin virallisessa ilmapiirissä.

Mummot istuivat nyytteineen pitkässä käytävässä.

Maijastiina alkoi voivottaa hädisään, kun kuuli että Pirkko aikoi lähteä. — Mie lähen siun kanssa, en mie tänne jää. Jos sie et kerta tänne jää, ni enhä miekää jää, vovotti hän uudestaan.

Hänelle oli äärettömän vaikea selittää, ettei ollut paikkaa, minne

Maijastiinan poika oli näkynyt meidän perheineen jonkun isännän kärryillä. Heillä oli monta pientä lasta, ja eihän ylläritunut minia millään voinut ottaa huolekseen enää sairasta mummoa vieraissa oloissa.

— Sano kuitenkin miun pojallein et kun saavat asunnon ni hakkoot miut täältä pois. Enhän mie tänne jää. . .

Olga istui kippurassa tuolilla ja kun näki lääkelaukun Pirkon olalla alkoi surkeana pyytää: — Anna Pirkko rakas miulle sitä lääketä. Miulla on niin vaikee olla, et mie en jaksa enää yhtään.

Pirkko säikähti. Nyt sillä on ihan samat oireet kuin junassa. Hädisään hän ryntäsi takaisin kansliaan ehtimättä edes koputtaa ovelle. — Voi anteeksi, mutta kun siellä on yksi potilas taas ihan hengenhäädässä, ja pyysi lääketä. Saisinko viedä sen hänelle ennenkuin lähdän. . .?

Mutta ettekö te sanonut antaneenne hänelle lääkkeen noin tunti sitten, autossa? — Kyllä, mutta hän on taas niin kipeä, ja voi saada ihan samanlaisen kohtauksen. Pirkko ihan itsekin vapisi.

— Kulkaas nyt tyttö, sanoi johtajatar ankarasti, oletteko te ensinkään tietoinen miten vahvoja ne pienet pillerit ovat, ja te olette koko matkan ajan työntäneet niitä joka pahoinvointiin.

Niitä ei saa antaa yhtään enempää kuin mitä lääkemääräyksessä sanotaan.

— Mutta kun hän tuli matkalla niin sairaaksi ja sai sellaisia kohtauksia, mitä ei koskaan aikaisemmin, ne helpottivat. . .

— No niin ei tästä tämän enempää — me pidämme tästä lähtien hänen voinnistaan huolen.

Johtajatar ei ollut töykeä, mutta hänen äänensä työnsi ulos ja pois. Tieysti lääkkeitä ei saanut antaa enemmän kuin mitä oli määrätty, mutta hän ei tiennyt missä hädässä Pirkko oli matkalla ollut.

Olga oli jo käsi ojossa käytävässä, mutta Pirkko selitti, että tästä lähtien heidän oli pyydettävä sitä hoitajilta. He osaisivat pitää heistä kaikista paremman huolen kuin Pirkko, eihän hän ollut tähän tehtävään koulutettukaan. Täällä on oikea sairaalakin ja lääkärikin tarvittaessa. Täällä oli kaikenlaisia mukavuuksia, akin mitä ei lukkarin talossa ollutkaan.

Mutta mummot tarketuivat Pirkkoon kuin hädässä, että kyllä kai muuten, mutta kun sinä et lähtisi pois. Pirkko oli viimeinen side elämään, joka oli hävinnyt heiltä pois.

Sokea Kristiina-mummo oli lyssähtänyt lattialle. Hän oli luullut pahvilaatikkoa istuimeksi ja pudonnut alas. Pirkko yritti auttaa häntä, mutta huomasi ihmeekseen ettei jaksanut. Ihme miten voimattomaksiin hän oli tullut. Siellä sairaalassa hän oli ollut niin vahva mielestään, autellut, nostellut, kannellut, sitonut ja kantanut lääkkeitä. Ja nyt hän tulikin huomaamaan, ettei ollut osannut yhtään mitään, ei jaksanut auttaa edes ylös pientä mummoa.

Kristiina-mummo takertui häneen pienin, nihkein hentoluisin käsin.

— Älä lähe pois, Pirkko, älä jätä meitä!

— Mut ku miun ei auta, mamma uottaa.

— Kun saat mammais turvaa, tule takasiin.

Mummo katsoi häneen sokein, harmaakaihin himmentämin silmin ja vaati Pirkkoa palaamaan. Vainoin sai Pirkko itsensä irti mummon sormista, ja Maijastiina vaati sanoamaan pojalle, että hänet on tultava noutamaan täältä. Pirkkoa helpotti, ettei hän vaatinut mukaan.

Jotenkin hän pääsi heistä vihdoin irti, juosten tielle, johon linja-auto samassa tuli. Autossa hän meni taakse voidakseen istuinten suojassa vihdoin itkeä, ja hän itki koko matkan kirkonkylästä Selkiin.

Hän itki vanhoja, syyttömiä ihmisiä, joiden elämän viimeiset vuodet tulisivat kulumaan kaukana kotoa, poissa kodin ja tuttuun ihmisten luota, yksin ja ikävöiden, odottaen kuolemaa. Vieras käsi antaa ruuan ja puhtaan paidan, vieras käsi sulkee silmät viimeisen kerran.

Sillä hän jo tiesi, ettei tulisi koskaan takaisin. Hän itki myöskin sitä, että joutui näin pettämään heidät. He olivat koko tämän pitkän, ankaran sotatalven ajan turvanneet häneen ja antaneet hänenkin elämänsä työtä ja sisältöä.

Ja linjuri vei häntä kilometri kilometriltä kauemmaksi sokeasta Kristiina-mummosta, joka odottaisi häntä turhaan, Maijastiinasta, jota poika ei ikinä hakisi sieltä pois, ja niistä kaikista toisista, jotka odottaisivat ja odottaisivat, kunnes olisi aika nukkua maan multa.

LASTEN VAATTEET ISOÄIDIN AIKAAN

Kyllikki Kujanpää

Suomalainen elämänmuoto on tämän vuosisadan kuluessa muuttunut enemmän kuin satojen vuosien aikana aikaisemmin. Koneellistuminen ja automaatio on tullut jäädäkseen ja mullistanut elämänmenon niin, että sopeutumisvaikeuksia ei kaikkilta kohdin ole voitu välttää. Perhekokonaisuus ei ole sama kuin ennen, jolloin jokaisen perheenjäsenen työtä tarvittiin yhteiseksi hyväksi. Kaiken uuden tullessa on ehkä poistunut liiankin paljon vanhaa, käyttökelpoistakin, sellaista joka antoi elämälle sisältöä, suolaa. Nyt on kiinnostuttu entisestä, ihannoidaan mennyttä leppoisaa kyläyhteisöä. Sitä etsitään ja löydetäänkin. Kylä elää-toiminta on lähentynyt melko vilkkaasti liikkeelle.

Miten ennen elettiin, tehtiin työt, asuttiin, pukeuduttiin? Näitä pohti viime talven aikana Someron Kansalaisopistossa kahdeksan kertaa kokoontunut perinnepiiri. Piiriä veti ja sille oli kysymykset laatinut opettaja Tuula Kämi. Perinnepiiriä oli jo odotettu ja osanottajia oli jo-

Opettaja Pietari Sorma, Amanda Sorma sekä lapset, Toivo, Lahja ja Veli.

ka kerta runsaasti. Tällä erää syvennyttiin erikoisesti talonpoikaiskulttuuriin, mutta aina tuli muutakin esille.

Somero-lehdessä kerrottiin useista perinnepiireissä pohdituista aiheista, mutta jotain jäi käsittelemättäkin. Tällainen käsittelemättä jäänyt aihe oli mm lasten vaatetus syntymästä rippikouluun saakka. Todettiin, että tälläkin alalla on tapahtunut mullistava muutos: Lapsi on nykyään puettu kauniisti ja asiallisesti, Enää ei ole erotusta rikkaiden ja köyhien lasten vaatetuksella, niin kuin oli vielä 1930-luvulle asti.

Lapsen ensimmäinen vaatekerta oli kapalo. Lapsen parin ensimmäisen elinviikon aikana sidottiin lapsen napa noin viiden sentin levyisellä ja metrin pituisella vyöllä. Yleensä napa parani hyvin ja vyö jätettiin pois. Kapaloon kuului ensimmäisenä pienempi riepu, joka kietaistiin lapsen jalkojen väliin, sitten kierrettiin pari isompaa riepua lapsen ympäri ja 15—20 sentin levyisellä ja

Tyyne ja Into Hovila Pajulasta.

noin kahden metrin pituisella kapalo-työllä kierrettiin lapsi lopuksi tiukkaan kapaloon, jonka ulkopuolelle jäi vain pää, johon pantiin liinakankaasta tehty myssy. Lapsi muistutti tällaisessa »topassa» lähinnä muumiota, jonka voi vaikka nostaa nurkkaan pystyyn. Kapalossa lapsi ei voinut liikuttaa käsiään eikä jalkojaan. Vaikka asunnot yleensä olivat kylmiä, pysyi vauva kapalossa lämpimänä. Kapalolla oli toinenkin tarkoitus, oletettiin että lapsen jalat kapalossa kasvavat suoriksi.

Lapsen nukkumapaikkana oli kehto eli vaku, kuten Somerolla sanottiin. Vaussa oli kaksi kaarevaa jalkaa, joten se keinui mukavasti. Se oli lujarakenteinen, isommat lapset voivat istua vaun laidalla heijaaamassa pienintä uneen. Vaun päädyt olivat usein leikkauksilla koristettu ja kaarrettu ulospäin. Yleensä vaku maalattiin vanhan punaiseksi. Pehmikkeenä vaussa oli oljilla täytetty »matrassi» ja peitteenä saali. Joissakin paikoissa oli vauvan makuupaikkana orsiin na-

Kirkonpiirin kansakoulun tyttöjä v. 1906. Keskellä eturivissä Rosa Koskinen.

KEVÄÄN KOHINAA -66

Osmo Rekolainen

»Vanhan hyvän ajan» kesän ja hallattoman syksyn jälkeen on talvi tänä vuonna harvinaisen aikaisin ja tehokkaalla tavalla rynnäköinyt niin Somerolle kuin koko Etelä-Suomeenkin.

Kevätkin saattaa joskus tulla kohisten, mutta harvemmin me kuulemme varsinaista kevään kohinaa täällä Hämeen ja Varsinais-Suomen rajoilla. Olemme tottuneet siihen, että päivet kasvavat vitkutellen pikkuhiljaa takatalvien välillä.

Keväällä 1966 runsaslumisen talven jälkeen alkoi huhtikuun loppupuolella tuntua, että kevät ei näytä tulevan millään, kunnes sitten yht'äkkiä vapunpäivänä repesi. Lämpöaalto pyyhkäisi yli Suomen, hanget alenivat silmissä ja Somerolakin koettiin vuosisadan tulvat. Häntälässä ja Talvisillalla, joista oheinen kuvasarjamme on, ei ollut pelkoa, että tulva tulisi tupaani asti, onhan uomissa tilaa vaikka Vuoksen vesistön valumiseen, mutta vaivalla rakentamia siltoja saivat monien kylien asukkaat muuallakin Somerolla haeskella jopa kilometrien päästä. Ei auttanut vaikka murrenkulmalaisetkin kasasivat röykkiön kiviä siltansa kannelle, ei kestänyt Ylenjoen siltakaan Pajulanjoen rynnistystä. Ollilassa tien yli virrannut vesi vei pikkupojan pyörineen mukanaan. Ainoastaan toisen nokkelasti toimineen 11-vuotiaan pojan toiminta pelasti hänet. Poika riensi läheisen niemen kärkeen sai kiinni toveristaan ja veti hänet kuiville.

Kuvissa olevat mahtavimmat kuohut nähtiin Häntälässä, Ilolan koskessa, jonkun matkaa Kerkolan suuntaan. Näin suuria kuohuja ja mahtavia vesimääriä eivät paikkakuntalaiset muista aikaisemmin eikä myöhemminkään näissä normaalisti pikku purosissa nähneensä.

Tietoja tappajista

olen kuullut että makkara tehdään suolista
ja maito tulee lehmän sisusluolista,
se ei sitten synnykään tehtaassa,
vaan siellä missä kakkikin on ahtaassa.

maalaiset tonkii perunat maasta,
on siis kaiken perustana saasta,
punajuuri ja retiisi ruokitaan lannalla,
on siis kuluttajan asia huonolla kannalla.

KUUTIO- LABYRINTTI

Peliin tarvitset arpakuution, ja pelinappulan jokaiselle pelaajalle. Peliin voittaa se, joka ensimmäisenä onnistuu siirtämään nappulan lähdöstä L maaliin M seuraavia sääntöjä noudattamalla:

- nappulaa siirretään yksi askel kerrallaan nopan silmäluvun osoittamaan suuntaan; suunnat alla olevassa suuntataulussa.
- jos nopan osoittamassa suunnassa ei ole lainkaan ruutua, nappulaa ei siirretä, ja heittovuoro siirtyy seuraavalle
- vuoro vaihtuu myös, jos nopan osoittama ruutu on tummennettu, tai jos siinä on jo joku toinen nappula.

